



magazin istoric

ANUL XIX NR. 2 (215) FEBRUARIE 1985





magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XIX
Nr. 2 (215)
februarie 1985

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DIMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU



SUMAR

Revoluția română în acțiune — din august 1944 până în martie 1945 : <i>Ștefan Lache</i>	2
Apărarea lui Horea : <i>Radu Economu</i>	5
Nicolae Cartoian — „Munca și zăbava cărții pentru gloria neamului”: <i>I.C. Chițimia</i>	9
MĂRTURII ALE CULTURII ȘI CIVILIZAȚIEI ROMÂNEȘTI	
• Pe urmele strămoșilor : <i>Ion Popescu-Pușuri</i>	
• Remarcabile cunoștințe astronomice la geto-daci : <i>Silviu Sanie</i>	12
Contribuția României la înfringerea fascismului : <i>Gh. Zaharia, Ion Cupșa, Traian Popescu-Tracipone</i>	14
1920. Un fals diplomatic revizionist și substratul său politic : <i>Viorica Moisuc</i>	19
O unanimă replică antirevizionistă : <i>M.C. Stănescu</i>	23
• Popas în burguri și castele : <i>Iordachi Bodea...</i> 27 • Statul imperiale la Tomis : <i>Adrian Rădulescu...</i> 38 • În București, acum 50 ani... 50 • Concursul Horea 200... 37 • Cărți sosite la redacție... 49 • Poșta Magazin istoric... 63	
• La rădăcinile istoriei Africii : <i>Joseph Ki-Zerbo...</i> 29 • De Gaulle-Churchill : un duel secret (VI) : <i>Cristian Popișteanu...</i> 33 • Ultimele zile ale lui Jawaharlal Nehru : <i>M. Chalapathi Rau...</i> 40 • Cu gândul la viitorul congres : <i>S.L. Tihevinski...</i> 43 • Documentele secolului XX. Moscova, 19-30 octombrie 1943. Conferința miniștrilor afacerilor externe al U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii... 44 • Un vulcan în erupție : <i>A. Busuioceanu, Fl. Constantin...</i> 54 • 1277. Criptograma lui Roger Bacon : <i>Năstase Tihu...</i> 59	

COPERTELE NOASTRE

① În Anglia sec. XIII, în care a trăit și Roger Bacon, ca și în veacul următor — cum arată istoricul britanic G.M. Trevelyan — pe șerbi „nimeni nu-i respecta și ei nu erau reprezentați în Parlament. Ștind că Parlamentul le era ostil, „muncitorii”, de îndată ce au început să capete o conștiință de sine, au preferat o „acțiune directă”, ca în răscoala din 1381”. Miniatură, dintr-un manuscris al Cronicii lui Froissart, reprezentând pe răsculații din 1381, alunși sub zidurile Londrei (Criptograma lui Roger Bacon, p. 59)

② Bogatele morminte princiere, tezaurul de obiecte din aur și argint descoperite în rugămintele locuite odinioară de „marele neam al tracilor”, a căror ramură de nord erau geto-daci, atestă nu numai înaltul lor grad de civilizație, ci și — ca o expresie a acestei dezvoltări — legăturile cu alte civilizații, unele aflate la mari depărțări.

Din tezaurul de la Paneghiuriste (R.P. Bulgaria), datînd de la sfîrșitul sec. IV-începutul sec. III î.e.n., face parte și această filă (vas de cult) de aur, împodobită cu trei rînduri concetrice de figuri africane (La rădăcinile istoriei Africii, p. 29)

③ Vestigii feudale pe străvechiul pămînt românesc al Transilvaniei: 1) cîtitoria cnezială de la Strei, în țara Haiegiului, județul Hunedoara; 2) turnul cetății din Medaș; 3-4) cetățile țărănești de la Dealul Frumos și Mergheindea; 5)-6) turnurile fortificate de la Ighis și Bazna — toate din județul Siblu (Popas în burguri și castele, p. 27)

④ „Akbar [în a doua jumătate a sec. XVI] a reînviat vechiul vis al unei Indii unitare, nu numai unificată politic, într-un singur stat, dar și organic contopită într-un singur popor”, consemnează Nehru în cartea sa Descoperirea Indiei, scriere ce cuprinde și vibrante pagini de evocare a milenarei istorii hinduse. În imagine, înălțarea orașului Agra, o vreme capitală a imperiului marilor moguli, miniatură reproducă din Akbar-nama, lucrare închinată vestitului conducător mogol (Ultimele zile ale lui Jawaharlal Nehru, p. 40)

Instaurarea puterii populare, a guvernului prezidat de dr. Petru Groza este rodul luptei duse de masele largi populare, sub conducerea Partidului Comunist Român. Victoria de la 6 Martie nu a venit de la sine și nici nu a fost adusă din afară, ea a fost câștigată prin luptă, prin jertfele grele date de forțele revoluționare și democratice din România.

NICOLAE CEAUȘESCU

Revoluția română în acțiune

DIN AUGUST 1944 PÎNĂ ÎN MARTIE 1945

Prof. univ. dr. ȘTEFAN LACHE

Trăim în atmosfera de puternic entuziasm creator, de mindrie patriotică și angajare revoluționară, declanșată de Congresul XIII al Partidului Comunist Român — eveniment care a dat noi dimensiuni existenței noastre istorice. Am intrat în anul 20 al celei mai fertile epoci din întreaga existență a poporului nostru, Epoca Ceaușescu, inaugurată de istoricul Congres IX al P.C.R. Tot ce s-a realizat, tot ce se preconizează, prin directivele și orientările Congresului XIII al P.C.R., a se împlini în viitor poartă pecetea activității Partidului Comunist Român, a celui partid care, încă din prima clipă a existenței sale, și-a asumat misiunea istorică de a clădi în România cea mai dreaptă dintre orinduirii, aceea în care poporul — stăpînul propriilor destine — își hotărăște și înlătuiește singur viața. Bogată istorie, inobilată de jertfele multor generații de martiri, aureolată în prezent de marile izbînzii care au făcut din România socialistă o țară liberă și independentă, cu o industrie ale cărei ritmuri de dezvoltare sînt printre cele mai ridicate în lume și cu o agricultură în continuă modernizare.

În cadrul luptei eroice a poporului nostru pentru construirea noului societăți, pentru schimbarea din temelii a structurilor sociale, politice și economice ale țării, momentul 6 Martie 1945 ocupă un loc deosebit. Evocarea lui ne prilejuiește încă o dată sublinierea rolului fundamental pe care l-a avut Partidul Comunist Român în întreg ansamblul de transformări revoluționare inaugurat de Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944.

După-amiaza zilei de 6 martie 1945¹. Sute de mii de oameni înaintază în coloane compacte pe străzile Capitalei spre Piața Națiunii. Multimea poartă zeci de drapele tricolore și steaguri roșii, iar pe pancartele ce se înalță deasupra capetelor se poate citi: „Vrem guvern democrat!”

Marea piață din centrul orașului a fost stabilită ca loc de desfășurare al acestei uriașe tărăzuii a voinței

populare, hotărîită să impună în fruntea țării un guvern care să reprezinte cu adevărat aspirațiile de dreptate, de libertate și progres ale poporului. Mobilizate de Partidul Comunist Român, masele populare, forțele democratice și revoluționare au dezlăruit asaltul decisiv pentru cucerirea puterii politice. În urmă cu trei zile, dr. Petru Groza, în numele Consiliului Național al Frontului Național Democrat (F.N.D.), prezentase regelui lista unui guvern pe care țara îl voia și în care vedea o garanție a împlinirii marilor sale aspirații. De trei

zile monarhul întîrziea răspunsul, fapt ce provocase o mare tensiune în țară.

Dar iată că evenimentele iau o turnură cit se poate de fericită. Adunarea debutează printr-o explozie generală de entuziasm, cînd reprezentanții F.N.D. aduc la cunoștința celor prezenți răspunsul atît de mult așteptat: regele a acceptat noul guvern! La aflarea vestii, scria *Scînteia* de a doua zi, „imensa adunare izbucnește în urale ce zguduie văzduhul. O dezlănțuire de bucurie nemărginită subliniază această mare victorie a luptei eroice a poporului”. În

¹ De-a lungul anilor, revista noastră a publicat numeroase articole și reportaje consacrate evenimentelor de la 6 Martie 1945: vezi *Magazin istoric*, nr. 1-3/1969 și 3/1975.

atmosfera entuziastă, participanții la adunare adoptă următoarea moțiune: „Noi, opt sute de mii de cetățeni din București și plugarii din satele județelor Ilfov, Ialomița, Vlașca și Teleorman, reprezentând toate categoriile sociale, precum și exponenții autentici ai armatei, ofițeri și soldați, întruniți astăzi 6 Martie 1945, în marea adunare cetățenească, salutăm instalarea guvernului Groza, guvern de largă concentrare democratică, și ne angajăm să-l sprijinim din toate puterile noastre, pentru stîrpirea fascismului și refacerea țării”.

Apoi, cei prezenți pornesc spre Piața Palatului și Piața Victoriei într-o impresionantă demonstrație de simpatie pentru noul guvern. Manifestații asemănătoare se desfășoară în toată țara, entuziasmul maselor fiind expresia cea mai grăitoare a hotărîrii lor de a veghea asupra viitorului țării. Prin semnificația lor istorică, evenimentele de la 6 Martie 1945 — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — nu au reprezentat „o simplă schimbare de guvern, ci o schimbare a însuși regimului politic din țara noastră: instaurarea puterii revoluționar-democratice a muncitorilor și țăranilor”.

Cum s-a ajuns la această fază în evoluția fenomenului revoluționar declanșat în august 1944?

„Interesele intregii colectivități românești”

Tabloul vieții social-politice românești, așa cum arăta el după 23 august 1944, avea o configurație extrem de complexă. Aderînd la țelul eliberării naționale, regele și liderii partidelor burgheze reușiseră să reobțină, odată cu doborîrea dictaturii antonesciene, poziții cheie în conducerea statului. Ponderea forțelor politice muncitorești în guvern și în cadrul celorlalte organe și instituții ale statului era departe de a corespunde rolului și contribuției pe care



Tovarășul Nicolae Ceaușescu în fruntea unei mari demonstrații a maselor populare din Capitală, în octombrie 1944, în cursul căreia s-a cerut formarea unui guvern al Frontului Național Democratic

o avuseseră ele în mișcarea de rezistență antifascistă și antiimperialistă, în pregătirea și înlăptuirea actului istoric de la 23 August 1944. Trebuie însă subliniat faptul că prezența forțelor de stînga, a comunistilor și a social-democraților în guvern exprima, înainte de toate, o realitate pregnantă, și anume aceea că, în noile împrejurări, grupările politice burgheze și monarhice nu mai puteau conduce statul fără reprezentanții maselor populare, fără partidele muncitorești. Acționînd în condiții de libertate politică, strîns unite și în permanență ofensivă, forțele revoluționare, masele populare aveau capacitatea să contracareze tentativa claselor do-

minante de a se folosi de roadele victoriei revoluției pentru conservarea rînduieiilor și vechii structuri sociale, puteau să lărgească tot mai mult breșa făcută la 23 August 1944 în sistemul burghez de guvernămînt, devenind treptat factorul hotărîtor al evoluției social-politice a României.

Victoria revoluției de eliberare socială și națională a creat un nou raport de forțe și o dinamică specifică a relațiilor sociale și politice, deosebită radical de cea antebelică. Într-o perioadă scurtă s-a produs o deplasare treptată, dar masivă și profundă a opiniei publice spre forțele politice de stînga, în mod deosebit spre Partidul Comu-

nist Român. În aceeași măsură s-a vădit declinul partidelor național-tărănesc și național-liberal, care guvernaseră alternativ în perioada interbelică și al căror suport de masă — datorită cramponării lor de vechi și retrograde poziții — se îngustase considerabil. Ca o consecință inevitabilă a acestui fenomen, cele două partide burgheze nu au mai redobândit o influență preponderentă în viața politică și de stat a României.

Partidul comunist și-a definit cu claritate rolul său în noul context al vieții politice, fizionomia și raporturile sale cu celelalte partide și grupări politice. Astfel, prin declarația dată publicității la 24 august 1944, P.C.R. sublinia că el reprezintă „*interesele întregii colectivități românești, deopotrivă ale muncitorimii și țărănimii, ale intelectualității și ale tuturor păturilor orășenești, ale întregului popor român în lupta sa de eliberare națională, în lupta sa pentru câștigarea drepturilor cetățenești și democratice*”. În același timp, partidul comunist ținea să precizeze că participarea sa la guvernul format în august, deci la înfăptuirea programului Blocului Național Democrat, „nu a răpit și nu răpește independența sa organizatorică, ideologică și politică, el păstrându-și deplina libertate în rezolvarea problemelor de bază ale României, de azi și de mâine”.

La 23 august 1944, când a ieșit din ilegalitate, Partidul Comunist Român avea acumulată o bogată experiență revoluționară, cadrele sale se bucurau de stimă și influență în opinia publică. Strînsa legătură cu poporul a permis partidului comunist să devină cea mai puternică forță politică a țării, factorul polarizator și unificator al tuturor partidelor și organizațiilor revoluționare și democratice. Bucurîndu-se de mare prestigiu în rîndul maselor largi ale poporului, ca urmare a rolului pe care l-a jucat în cadrul rezistenței antihitleriste și în opera de organizare și înfăptuire a actului istoric de la 23

August 1944, P.C.R. și-a dezvoltat o vastă rețea de organizații la nivel de întreprinderi și instituții, în orașe și la sate, în toate județele țării, organizații care au permis comunistilor să fie într-o permanentă legătură cu poporul, să antreneze masele largi la luptă pentru transformarea revoluționară a țării. Dezvoltînd o strînsă colaborare cu Partidul Social-Democrat, în cadrul Frontului Unic Muncitoresc, realizat încă în aprilie 1944, P.C.R. a refăcut mișcarea sindicală¹ pe baza unității de acțiune a clasei muncitoare. O intensă și rodnică activitate au desfășurat comunistii în rîndurile tineretului. Încă din octombrie 1939, în fruntea Uniunii Tineretului Comunist se afla tovarășul Nicolae Ceaușescu, aducîndu-și o remarcabilă contribuție la mobilizarea tinerilor muncitori, țărani, studenți, elevi la înfăptuirea marilor sarcini ce stăteau în fața poporului român. La începutul lunii septembrie 1944, ca urmare a înțelegerii dintre organele centrale de conducere ale Uniunii Tineretului Comunist și ale Uniunii Tineretului Socialist, s-a creat Frontul Unic al Tineretului. Rolul tinerei generații, sarcinile sale în noua etapă a luptei revoluționare au fost clar formulate de tovarășul Nicolae Ceaușescu în articolul *Tineretul, viitorul poporului*, apărut în primul număr legal al ziarului *Scînteia* (21 septembrie 1944)²: „Tineretul este viitorul unui popor. Spre el își îndreaptă privirea și speranța toți oamenii de știință și politici. Cu energia și entuziasmul său, tineretul este o forță creatoare, care pune în serviciul științei și progresului poate da un ajutor prețios pentru dezvoltarea economică, socială, politică și științifică a unui popor”.

În pas cu năzuințele maselor

Pornind de la situația con-

¹ *Magazin Istoric*, nr. 10/1969.

² Textul integral al articolului în *Magazin Istoric*, nr. 3/1972.

cret-istorică a țării, tovarășul Nicolae Ceaușescu — într-un interviu acordat publicației *Luptătorul bănățean*, din 18 decembrie 1944 — punea un accent deosebit pe rolul organizației revoluționare de tineret ca factor mobilizator al tineretului țării în lupta pentru transformări democratice, pentru sprijinirea cu toate forțele a războiului antihitlerist: „Sarcina principală a U.T.C.-ului, în momentul de față, este mobilizarea întregului tineret în lupta pentru zdrobirea fascismului. Aceasta înseamnă că tinerii comunisti trebuie să fie cei mai buni muncitori pentru mărirea producției de război... Tinerii comunisti trebuie să mobilizeze întregul tineret pentru refacerea țării! Aceasta înseamnă că ei trebuie să fie în fruntea luptei pentru reeducarea întregului tineret în spirit democratic, pentru a scoate din sufletul său ura șovinistă și antisemită; pentru prietenia între tineri, de orice naționalitate ar fi. Ura tineretului trebuie să fie îndreptată împotriva cotropitorilor germani și unguri, împotriva fasciștilor români și de orice naționalitate. Tinerii comunisti trebuie să fie, la sate, cei mai activi în însămintarea pămîntului care trebuie să fie muncit de țărani și tinerii trebuie să le dea tot sprijinul. Tinerii comunisti trebuie să mobilizeze întreg tineretul alături de Frontul Național Democrat pentru ca, pînă la primăvară, reforma agrară să devină o realitate...”

Tineretul trebuie să-și unească forțele într-o largă mișcare progresistă a întregului tineret dornic de o viață mai bună, de cultură, de progres, pentru a fi un ajutor prețios în lupta pentru guvern al F.N.D.-ului”.

Activitatea în rîndurile țărănimii, care cuprindea peste trei sferturi din populația de atunci a României și dispunea de un imens potențial revoluționar, a constituit un domeniu fundamental al atenției și preocupării comunistilor. Dezvoltînd vechile sale legă-

(Continuare în p. 8)

APĂRAREA LUI HOREA

RADU ECONOMU

„În orice caz, trebuie să se dea un exemplu convingător și așa fel regizat [s.n.], ca acești răufăcători să fie purtați nu numai prin una, ci prin mai multe localități... și arătați poporului de rînd... ca o înspăimîntătoare pildă și, apoi, la o zi dinainte anunțată să fie executați într-un chip spectacular [s.n.] într-un loc capital, unde să se poată strînge un număr cît mai mare de supuși”. Astfel suna ordinul împăralesc, redactat „manu propria” la 10 ianuarie 1785 de către Ioșif II, prin care se dispunea începerea anchetării căpeteniilor marilor răscoale populare din anul 1784, din Transilvania¹.

Aşadar, de la bun început, procesul inten-
tat lui Horea, Cloşca şi Crişan se voia o re-
gizare, în cursul căreia împotriva conducă-
torilor ţăranilor trebuia să se aducă probe
de vinovăţie care să „justifice” o pedeapsă
cât mai cumplită. Fireşte, pentru aparenţa de
legalitate pe care justiţia habsburgică voia
s-o dea acestui proces, ancheta trebuia să
stabilească — prin interogarea căpeteniilor

și prin depozitiile martorilor — o serie de vinovații, care se corespundă celei mai grele pedepse prevăzute în codul terezian: frîngerea pe roată. Pentru a aplica acest supliciu, anchetatorii ar fi trebuit să facă dovada că Horea ori Cloșca sau Crișan s-au făcut vinovați de tâlhărie și omor sau de instigare la asemenea fapte.

Conștiințele ele însele de dificultatea acestui proces, autoritățile au desemnat drept conducător al anchetei pe unul dintre cei mai experimentați juriști ai vremii, contele Jankovics, fost judecător la Tabla supremă din Pesta, recunoscut pentru iscusința în conducerea interogatoriilor. Totodată, trebuie să precizăm că din dispoziția expresă a lui Iosif II s-a interzis anchetatorilor ca pe timpul interogatoriului să-i tortureze pe cei

¹ *Magazin Istoric*, nr. 11/1980.



Neînfricatul conducător al țăranilor români din anul 1784 (gravură de epocă) și un facsimil din actul de acuzare plăsmuit împotriva sa de autoritățile habsburgice

doi conducători ai răscoalei (Crișan încă nu fusese prins). Era încă una din aparențele de „legalitate” preconizate de autorități, căci numărul mare de întrebări (118) la care au avut de răspuns cele două căpetenii, frecvența interogatoriilor (șase audiențe între 28 ianuarie și 24 februarie 1785) și condițiile de detenție constituiau prin ele însele, dacă nu un supliciu fizic, desigur unul de ordin moral.

O tăcere maiestuoasă

Cînd, la 28 ianuarie 1785, comisia de investigații condusă de contele Jankovics a început, la Alba Iulia, ancheta judiciară împotriva lui „Nicola Ursz alias Hora” (cum va fi numit Horea în protocoalele Comisiei), anchetatorii erau convinși că vor reuși să obțină, prin interogarea căpeteniei răsculților, atît relații asupra cauzelor și mersului răscoalei, cît și recunoașterea participării sale directe, în calitate de conducător, la acțiunea de ridicare la luptă a maselor țărănești din Transilvania.

În liniștea munților și pădurilor, pînă la arestarea sa (petrecută la 27 decembrie 1784), Horea — știindu-se urmărit și expus arestării — avusese însă timp să mediteze la „apărarea” ce o va susține în cazul cînd va fi prins și anchetat. Cum se știe, la 30 noiembrie 1784, împăratul decretase o patentă de amnistiere a participanților la răscoală, de la care erau însă exceptate căpeteniile notorii ale țăranilor, în primul rînd cei trei „căpitani”. Este posibil ca, dată fiind lărga difuzare a acestei patente, Horea să-i fi cunoscut conținutul. În orice caz, la 14 decembrie, cînd a hotărît dizolvarea oastei, el nu-și făcea iluzii privind clemența împăratului. Experiențele anterioare, ca purtător de cuvînt al suferinței țăranilor, îl convinseseră că dreptatea cauzei nu putea fi găsită nici la împărat și nici la aparatul justițiar al vremii.

Dirz și curajos, Horea a ales o apărare demnă și generoasă, care nu-l umilea în fața anchetatorilor și care nu expunea acuzațiilor pe nici unul din tovarășii săi de luptă. În fața numeroaselor întrebări cu care a fost confruntat, a adoptat soluția „tăcerii maiestuoase”, negînd total orice participare la răscoală. A avut în Cloșca un aliat devotat, pînă la sfîrșit, în susținerea acestei apărări. După ani de lupte pentru revendicările iobagilor români, în care cele mai înalte promisiuni împăreștești se confruntaseră cu cele mai insidioase comportări ale nobililor și autorităților locale, Horea nu mai avea de așteptat nimic nici de la Viena și nici de la căpeteniile locale. În apărarea sa, el a rămas numai cu dreptatea cauzei sale.

De fapt, apărarea adoptată de Horea a îmbrăcat un conținut mult mai complex, decît l-ar presupune o totală tăcere sau negare. Horea, ca și Cloșca, a răspuns negativ la orice întrebare care avea tangențe — apa-

rent oricît de nesemnificative — cu participarea sa directă sau a tovarășilor săi la răscoală; a furnizat însă unele răspunsuri, și acestea înțelept cumpănite, la întrebări ce vizau activitatea sa anterioară anului 1784. Tocmai această atitudine relevă inteligența deosebită a conducătorului răscoalei transilvănene, perfectă cunoaștere de către el a aparatului și a procedurilor judiciare ale vremii: o recunoaștere cît de neînsemnată a participării sale ar fi declanșat alte și alte întrebări, prin care contele Jankovics ar fi reușit să obțină informații ce ar fi atras după ele alte acuzații și alte persoane implicate în procese.

Horea și-a pus în aplicare tactica „apărării” încă din prima zi a interogatoriului. La întrebarea dacă știe de ce este în arest el a răspuns că nu cunoaște cauza, dar se știe urmărit de patru ani, fiindcă a fost la împărat. Relatînd, în amănunt, modul cum a fost prins și de către cine, Horea a recunoscut că în desaga sa a avut un sigiliu, un condei, creion și anumite scripte, dar a negat că asupra lui s-ar fi găsit și o lance; chiar și atunci cînd i s-au arătat obiectele — între care și lancea — Horea a negat că i-ar fi aparținut. (Recunoașterea că ar fi purtat o armă ar fi putut fi exploatată de anchetatori, care puteau astfel demonstra participarea la evenimentele din 1784.)

Cînd a fost întrebat de ce a început răscoală, a contestat orice participare. Nu l-a cunoscut pe Crișan — afirma Horea — și n-a fost niciodată la Mesteacăn (locul de adunare — 28 octombrie 1784 — a iobagilor care au pornit răscoală). De asemenea, el a negat că ar fi participat la o adunare a poporului în satul Mușca, prilej cu care ar fi numit primari și căpitani, depozitî pe care și-a menținut-o și după confruntarea cu patru săteni din localitate. A recunoscut, în schimb, că în timpul răscoalei ar fi fost prezent la Bucium. După cum se știe, în această localitate unii țărani i-ar fi cerut să arate înscrisurile de la împărat. Refuzînd să facă acest lucru, Horea a fost prins și închis de către țăranii care se îndoiau de existența acestor scrisori și eliberat la scurt timp în urma acțiunii unor țărani devotați cauzei răscoalei². Se impune o explicație: la Mușca, Horea, în fruntea a 30 călăreți, numise căpitani din localitate și îndemnase la răscoală; recunoașterea acestui lucru însemna, implicit, a admite participarea sa ca instigator la răzvrătire. La Bucium, în schimb, dovedirea acestui fapt era mai dificilă; în plus, refuzul de a arăta înscrisurile de la împărat ar fi putut proba tocmai faptul că Horea nu a avut nici un amestec cu răzvrătirea țăranilor.

La fel de vehement a negat Horea că s-ar fi aflat alături de un personaj înarmat și purtînd chivără roșie, bănuat a fi o persoană din afara Transilvaniei. Confruntat cu un sătean

din Bucium (Onu Costinaș), Horea a răspuns că a venit absolut singur în sat — unde urma să primească niște acte de la săteni, necesare redactării unei plîngerii — și că nu știe nici pentru ce a fost arestat, nici cine l-a eliberat. Recunoașterea fie și numai a simplului fapt că s-ar fi aflat în apropierea unui om înarmat (misteriosul personaj s-a dovedit a fi — cum a arătat istoriografia din zilele noastre — un țărăn din Riu Mare, Nicolae Tulea) putea fi, de asemenea, exploatată de către anchetatorii.

Tot pentru a dovedi participarea directă și instigarea la răscoală, anchetatorii au făcut apel la scrisori. Cum se știe, în ziua arestării, Horea avea asupra sa un sigiliu și unelte de scris. La interogatoriu a negat însă că ar ști să scrie sau să citească, ceea ce pune pe anchetatorii în imposibilitatea să dovedească indemnul la răzvrătire prin scrisori. Totuși, în a treia zi a anchetei, comisia de investigații a trecut la întrebări referitoare la scrisorile trimise sau primite de Horea. Și la această serie de întrebări, el a adoptat aceeași atitudine. Horea a recunoscut doar două scrisori, scrise de Alexandru Chendi, în numele satului Riu Mare. Explicația? Ambale erau redactate *înainte* de începerea evenimentelor anului 1784 și priveau probleme ce nu implicau în nici un fel evenimentele revoluționare ale iobagilor, ci doar nemulțumiri ale acestora.

În schimb, a negat că ar fi scris cea de-a treia scrisoare, din 8 decembrie 1784, adresată locotenentului Petrea Lup din Abrud. Acest Petrea Lup se oferise să intre în tratative cu căpeteniile răscoalei, promițînd că va obține încetarea ostilităților. Lup l-a scris lui Horea, trimițîndu-i și toate patentele de eliberare elaborate de împărat și guvernator, primind, la 8 decembrie, un răspuns alcătuit, se spunea în scrisoare, de către „iobagii fiscali din Riu Mare și de Nicola Urs”. Textul scrisorii conținea afirmații foarte bine cumpănite. Răsculații cereau doar ca „Dumnezeu prea sfîntul să se îndure de poporul său și să dăruiască în țara noastră pace, pe care domnii foarte ușor ar putea-o face, dacă ar vrea, fiindcă noi nimic nu poftim [din] ceea ce este cu neputință”.

După cum se vede, nimic despre răscoală și nici o amenințare privind acțiuni viitoare; totuși, recunoașterea autenticității scrisorii putea fi exploatată de anchetatori și de aceea Horea a negat că ar fi scris-o, ba mai mult, a negat chiar că ar fi intenționat să se întîlnească cu acest ofițer.

Anchetatorii au mai recurs la o confruntare pentru a dovedi instigare la răscoală. Confruntarea cu Alexandru Chendi, care declarase că Horea ar fi afirmat că a supus Principatul Transilvaniei de la Beiuș pînă la Turda și că, dacă ar porunci, nu numai românii, dar și ungurii s-ar răscula pe loc contra nobililor și a funcționarilor. Dîndu-și seama de gravitatea afirmațiilor, Horea le-a contestat categoric.

În felul acesta, comisia de anchetă nu a putut căpăta nici un fel de dovezi privind activitatea de propagatori ai răscoalei, atît a lui Horea, cît și a lui Cloșca. Rămînea să încerce să dovedească participarea lor directă la răscoală, pentru a-i putea acuza de tilhărie și omor. „Piesa” cea mai concludentă pe care mizau anchetatorii era episodul petrecut la Roșia, în ziua de 7 noiembrie 1784. Atunci, nobilimea înspăimîntată și o parte a patriciului orașenesc se refugiaseră în galleria unei mine; pentru a-i determina să iasă de acolo, Horea ar fi dat ordin ca locuitorii din Bucium, veniți cu el, să înfunde cu paie intrările minei și să le dea foc. Dar nici de data aceasta anchetatorii nu au putut face dovada concretă a participării *directe* a lui Horea la această acțiune. În fața comisiei, el a negat faptul, iar martorii au dat declarații contradictorii. *Nici una din victime nu a afirmat că Horea personal ar fi ucis sau jefuit pe cineva. Mai mult, una din presupusele victime, Kovacs Lőrincz Pal, a făcut o declarație cu totul neașteptată de comisie, afirmînd că el și familia sa fuseseră salvați de Horea!*

O sentință crudă și ilegală

La 24 februarie 1785, în ultima zi a interogatoriului, lui Horea i s-a cerut, după negarea perseverentă din zilele anterioare, să spună „adevărul”, așa cum declaraseră martorii. Încă o dată, Horea și-a susținut nevinovăția, arătînd că n-a avut nici o participare la răscoală și că în satele prin care a fost el nu s-a întîmplat nimic. Neobținînd nici de această dată vreun element pe care să-l poată exploata, ancheta judiciară s-a încheiat cu mențiunea că „întrucît acuzatul Horea persistă în aceeași negare, neîntîlnind seama de sfaturile serioase de a mărturisi adevărul, s-a crezut de cuviință să se termine interogatoriul, din moment ce sînt suficiente mărturii împotriva lui”.

Două zile mai tîrziu, pe baza acestei anchete strict secrete, fără a trece la o dezbaterie publică, deși aceasta era prevăzută în codul terezian, comisia de investigații a dat o sentință comună pentru Horea și Cloșca, prin care cei doi conducători erau condamnați la moarte prin tragere pe roată pentru rebeliune (articolul 62 din cod) și tilhărie și omor (art. 90). În motivare se consemna, între altele, că punîndu-se în fruntea poporului răscolat, au îndemnat la exterminarea nobililor, „pentru a obține cu forța o micșorare a sarcinilor pentru iobagii de neam românesc”.

Sentința, bazată pe cele două articole din cod menționate mai sus, comportă explicații: rebeliunea sau răscoala, avînd caracter politic, nu putea conduce la o sentință de tragere pe roată (pedeapsă ce implică cea mai crudă și lungă suferință fizică), pe-

deapsa maximă fiind decapitarea cu sabia. Așa fuseseră condamnați conducătorii răzcoalei din Boemia, care a avut loc în 1775, și la aceeași pedeapsă va fi supus Ignatz Martinovici, în 1795.

Dar autoritățile imperiale și nobilimea do-reau cu orice preț discreditarea lui Horea în ochii semenilor săi, aceștia trebuind să vadă în el un ucigaș și un tâlhar, nu un erou popular. Pentru aceasta și pentru a se su-pune voinței lui Iosif II, care dorea o execuție „spectaculară”, anchetatorii au inclus în mo-tivele sentinței acuzația de tâlhărie și omor. *Însă această acuzație, bazată pe episodul de la Roșia, nu a fost dovedită în nici un chip de anchetatori; dimpotrivă, depozitiile mar-torilor și în special cea a lui Kovacs Lőrincz Pal dovediseră tocmai contrariul!* Totuși, ig-norând înseși aceste depozitii, comisia de in-vestigații a pronunțat sentința — o sentință netemeinică și nelegală nu numai din punc-tul de vedere umanitar, ci chiar al codului

terezian! De altfel, supliciuul din 28 februarie 1785 a fost ultimul de acest fel, aplicat în Europa. După evenimentele din 1784-1785, tragerea pe roată a fost suprimată din pre-vederile codului penal austriac.

Apreciată azi în perspectiva istoriei, apă-rarea adoptată de Horea își confirmă juste-țea. Pentru acțiunile și faptele sale, el nu răspundea decît față de popor, pentru care își dăruise viața, în speranța că-i va asigura o soartă mai bună. De altfel, așa cum con-semna Johann Martin Will din Augsburg în gravura reprezentînd tragerea pe roată, ulti-mele cuvinte ale lui Horea ar fi fost „Mor pentru națiune”. *Negarea consecvenței și te-nace din timpul interogatoriului i-a dat lui Horea o zdrobitoare superioritate morală asupra anchetatorilor, căci deși înfrînt fizic, pe planul spiritual el a triumfat în confrun-tarea cu nedreapta orînduire, rămînînd pen-tru totdeauna în conștiința poporului ca un martir, ca un mare erou al neamului său.*

DIN AUGUST 1944 PÎNĂ ÎN MARTIE 1945

(Urmare din p. 4)

turi cu Frontul Plugarilor, care avea ca președinte pe dr. Petru Groza, partidul co-munist a sprijinit această or-ganizație să se extindă în toate județele, să se afirme în viața politică. În fapt, Frontul Plugarilor a devenit un partid țărănesc democratic, o or-ganizație politică largă și re-prezentativă a țărănimii române; alături de partidul comunist și recunoscînd rolul de frunte al acestuia în viața politică, Frontul Plugarilor a contri-buit la activizarea țărănimii, a ajutat-o să se convingă prin propria experiență că numai în alianță cu muncitorimea își putea realiza interesele și nă-zuințele. Sub îndrumarea Partidului Comunist Român se aflau, de asemenea, Uni-nea Patrioților și Apărarea Patriotică — organizații cu caracter democratic, antifas-cist —, precum și Uniunea Populară Maghiară.

Confluînd strîns cu parti-dele și organizațiile revoluțio-nare în realizarea obiectivelor

de interes național, antifas-cist, P.C.R. a avut permanent în vedere dezvoltarea proce-sului revoluționar în pas cu cerințele noii etape istorice, cu năzuințele maselor popu-lare. Ținînd cont de acestea, de mutațiile survenite în ra-portul de forțe ca urmare a desfășurării victorioase a re-voluției, în a doua jumătate a lunii septembrie 1944, C.C. al P.C.R. a elaborat și a dat pu-blicității un nou document programatic, Platforma Fron-tului Național-Democratic¹, subliniind că, în scopul reali-zării ei, era necesară consti-tuirea unui nou guvern care să reprezinte în mod direct toate forțele politice, demo-craticе ale țării. Din analiza conținutului *Platformei F.N.D.* se desprinde conclu-zia că, odată cu sarcinile na-ționale, antifasciste în curs de îndeplinire, P.C.R. milita pentru transformări social-economice structurale, inten-sificarea democratizării vieții publice și lărgirea pozițiilor maselor populare în condu-cerea statului. În viziunea

P.C.R., îndeplinirea reformei agrare prin exproprierea mar-rii proprietăți funciare de la 50 ha în sus și improprietărirea țăranilor fără pămînt sau cu pămînt puțin reprezenta principala transformare so-cial-economică de care erau nemijlocit legate făurirea alianței muncitorești-țăărănești și integrarea țărănimii în di-namica luptei pentru putere politică.

Platforma F.N.D. propusă de P.C.R. a fost dezbătută în cadrul organelor de con-ducere ale partidelor și organi-zațiilor democratice, în adu-nări ale oamenilor muncii, în întreprinderi și instituții, la orașe și sate, bucurîndu-se de o largă adeziune. La 12 octombrie 1944, reprezentan-ții Partidului Comunist Ro-mân, Partidului Social-Demo-crat, Sindicatelor, Frontului Plugarilor și Uniunii Patrio-tice au semnat actul de con-stituire a Frontului Națio-nal-Democratic, angajîndu-se să acționeze în mod coordo-nat și unitar pentru îndeplui-rea obiectivelor comune, unanim acceptate.

¹ Magazin istoric, nr. 11/1969.

La 28 mai 1946, în aula Academiei române, în discursul său de recepție, profesorul Iorgu Iordan¹ aducea un elogiu înaintașului al cărui loc venea să-l ocupe în înaltul for științific român: „Era un filolog autentic, nu numai prin obiectul și metoda cercetărilor sale, ci și prin acribia împinsă până la ultimele limite...”

Căuta, răscolea și revenea mereu, spre a se convinge că a spus tot ce se poate spune și cit mai bine cu puțință privitor la problema în discuție. De multe ori, făcea să întârzie apariția chiar a unei lucrări date deja la tipar și aceasta de teama că n-a epuizat subiectul sub raportul informației sau al materialului”.
Numele predecesorului elogiat — Nicolae Cartoian.

Nicolae Cartoian

„MUNCA ȘI ZĂBAVA

CĂRȚII

PENTRU GLORIA NEAMULUI”

Prof. univ. dr. I. C. CHIȚIMIA



Nicolae Cartoian s-a născut la 4 decembrie 1883 în satul Călugăreni-Uzunu, din fostul județ Vlașca (acum jud. Giurgiu), într-o veche familie de țărani. Studiile liceale le-a absolvit în 1902 la Liceul „Sf. Sava” din București, unde l-a avut profesor de literatură română pe Ion Bianu. De la acesta a primit pasiunea pentru vechea cultură și literatură românească, Ion Bianu fiind unul dintre primii și marii noștri cunoscători ai acesteia, editor de documente și texte (*Psaltirea Șcheiană*, *Catalogul manuscriptelor românești de la Biblioteca Academiei*, 3 vol., *Bibliografia românească veche*, 1508-1830, 3 vol.). În 1901, Bianu a fost numit profesor la prima catedră de istoria literaturii române de la Facultatea de litere și filozofie din

București unde, în anul următor, N. Cartoian a intrat ca student. Printre profesorii săi s-au numărat Nicolae Iorga, Titu Maiorescu, Ovid Densusișianu.

Studiile universitare din țară, terminate în 1906, au fost continuate, după o perioadă de profesorat la Giurgiu și la Liceul militar de la mănăstirea Dealu, cu altele la Universitatea din Berlin (1912-1914). Aici a aprofundat îndeosebi domeniile slavistici și bizantinologiei, fără de care, în viziunea sa, nu puteau fi studiate problemele privind cultura și literatura medievală românească.

În anii primului război mondial, a fost profesor la liceele „Matei Basarab” și „Gheorghe Lazăr” din București. În timpul ocupației germane a fost pedepsit pentru că „uneltise” în secret cu autoritățile române redeschiderea școlilor din Giurgiu.

¹ Magazin istoric, nr. 11/1973.

După război, a mai ocupat diferite posturi în învățământ, iar în 1921 a devenit asistent universitar, apoi conferențiar (1923) și profesor titular la catedra de istoria literaturii române vechi (1930). Este perioada cea mai rodnică din viața sa, când a desfășurat o susținută activitate didactică, științifică, publicistică. A fost numit de Ministerul educației naționale membru în comisia pentru cercetarea manualelor didactice (1923), președinte al comisiei pentru cercetarea manualelor de limba română (1925), membru în Consiliul permanent al Ministerului educației naționale (1931), director al Învățământului superior (1939) și președinte al Consiliului permanent (1941). La 1 iunie 1929 a fost ales membru corespondent al Academiei române, iar la 26 mai 1941 membru activ, pe baza raportului întocmit de acad. Șt. Cioabănu.

A participat, de asemenea, la prestigioase reuniuni științifice internaționale, printre care Congresul slavistilor (Praga, 1929), congresele internaționale ale istoricilor de la București (1935) și Zürich (1938). La Congresul de la București, a prezentat comunicarea *Umanismul în țările române*, iar la Zürich o sinteză privind romanele cavalești și cele de aventuri în sud-estul european și, în deosebi, în literatura română. În 1942 a fost onorat cu titlul de „Doctor honoris causa” al Universității din Padova, orașul unde, cu secole în urmă, studiasse stolnicul Constantin Cantacuzino cărui, împreună cu Ramiro Ortiz¹, Nicolae Cartoian i-a consacrat apoi cartea *Un grande romeno a Padova: Lo stolnic Cantacuzino* (1943). A fost, de asemenea, membru al Academiei de studii medievale (The Medieval Academy of America, Lehman Hall, Cambridge Massachusetts) din S.U.A. (1929).

A încetat din viață la 20 decembrie 1944, în plină activitate creatoare.

Profesorul și studenții săi

L-am avut profesor pe Nicolae Cartoian în anii studenției mele. Deși dificil de studiat, istoria literaturii vechi pe care ne-o prezenta N. Cartoian era agreată de noi cei tineri pentru că am văzut și am simțit în profesorul nostru un îndrumător ideal. Seminarul său devenise un laborator de muncă științifică, în care N. Cartoian a integrat efectiv participarea studenților săi, chiar de la începutul activității sale de conferențiar. De altfel, unii dintre cei mai buni discipoli ai săi au ajuns să lucreze cu el venind de la alte discipline ale Facultății de litere și filozofie. Chiar de la prima sa serie de studenți s-a ajuns în seminar, sub supravegherea atentă a profesorului, la lucrări remarcabile, studii și ediții critice de texte inedite. Măestrul a

¹ Ramiro Ortiz (1879-1947), istoric literar italian, profesor la Facultatea de litere și filozofie din București, membru al Academiei române.

pus atunci la cale scoaterea unui buletin al Seminarului de literatură veche, cu titlul *Cercetări literare*, din care au apărut 5 volume, între 1934 și 1945. S-au publicat aici lucrări de rezistență științifică date de Emil Turdeanu (*Contribuții la studiul cronicilor rimate*, 1936; *Din vechile schimburi culturale dintre români și iugoslavi*, 1939; *Manuscrise slave din timpul lui Ștefan cel Mare*, 1943), Al. Ciorănescu (*Opera istorică a lui Budai-Deleanu*, 1936), Ariadna Camariano (*Spiritul filozofic și revoluționar francez combătut de patriarhia ecumenică și Sublîma Poartă*, 1940), I.C. Chițimia (*Cronica lui Ștefan cel Mare*, 1939). Alte lucrări, semnate de studenții Dan Simonescu și D. Mazilu, profesorul le publicase în volum încă în 1928. Și-a îndemnat și îndrumat totodată discipolii spre studii limbii, culturii și civilizației popoarelor vecine, pentru mai buna cunoaștere a legăturilor românilor cu acestea. A pregătit, astfel, specialiști pentru limbile polonă, cehă, bulgară veche, a înființat un lectorat de limbă neogreacă și, în ultimii ani de viață, preconiza constituirea unui Institut de studii româno-bizantino-slave.

Prin conduita sa morală, prin activitatea sa didactică și științifică, Nicolae Cartoian ne-a insuflat nouă, studenților săi, respectul și atașamentul față de valorile poporului român. Într-o vreme de violență a limbajului și a atitudinii, când unii încercau să se ridice prin dărîmarea „idolilor”, Cartoian a manifestat respect față de personalitățile și oamenii de știință, chiar dacă era în dezacord cu unii dintre ei. A cinstit astfel memoria și opera lui N. Iorga², I. Minea³, I. Bianu, Ov. Densusianu, D. Russo, N. Drăganu ș.a.

Evocîndu-ne de pildă pe Hasdeu, profesorul sublinia meritele indiscutabile ale savantului din veacul trecut: „[Hasdeu] fusese un genial autodidact, al cărui suflet pasionat se împărtășise cu dărnicie în domeniile cele mai variate: istorie și ziaristică, filologie și poezie. Erudit și artist, atacase problemele cele mai nebulos ale trecutului nostru cu o vervă științietoare, într-o formă captivantă și adesea cu un spirit caustic care dezarma pe adversari. Cu cît păreau mai insondabile problemele, cu atît îl ispășeau mai mult. Distanțele mari de spațiu și de timp nu-l impresionau, căci imaginația și dialectica lui așterneau punți peste abisuri”. Pentru tinerele generații, Hasdeu, arăta Cartoian, trebuia să rămînă nu atît autorul unor „romantisme” științifice, cît un savant titan, care făcuse cinste poporului român, ca și Nicolae Iorga.

Profesorul a desfășurat, totodată, o bogată activitate de editor. În 1930, a pus bazele uneia dintre cele mai bune și mai bogate colecții de valorificare a moștenirii culturale și literare românești, „Clasicii români comentați”, editată de Societatea „Scrierilor române” din Craiova. În această colecție

²⁻³ Magazin istoric, nr. 3-6/1982; 4/1983.

au apărut 29 scriitori români, cu 51 opere reprezentative, de la cronicari la Eminescu. N. Cartojan a inițiat și o excelentă colecție de texte vechi românești, publicate atât în transcriere, cât și în facsimil, însoțite de studii introductive, traduceri etc. În această colecție au apărut *Legenda lui Afrodizia Per-sul* (ed. Dan Simonescu), *Scrisori românești din Arhivele Bistriței, 1592-1638* (ed. Al. Ro-setti), *Cronica lui Ștefan cel Mare* (ed. I.C. Chițimia). N. Cartojan pregătește o ediție din scrierea mitropolitului Varlaam¹ *Răspuns împotriva Catehismului calvinesc*, care însă n-a mai apărut.

Eminent savant

Opera lui N. Cartojan reunește o vastitate de studii și cercetări, atât în cîmpul culturii și istoriei literaturii române vechi, cât și moderne, al folcloricității, al comparatismului etc.

În cercetările sale a pornit de la un punct de vedere nou, pe care l-a afirmat și urmărit cu consecvență, și anume acela că în evul mediu românii au avut legături culturale nu numai cu sud-estul Europei, ci și cu țările din Occident, legături relevante prin circulația scrierilor, a legendelor și povestirilor literare. Astfel, studiind cărțile populare din literatura română, Nicolae Cartojan a demonstrat caracterul european al circulației lor, cultura românească receptivă prin intermediul slave sau neogrecești celebre scrieri medievale din Franța, Italia, Spania. Sinteza sa în două volume *Cărțile populare în literatura românească* (1929, 1938) a fost apreciată pe plan european, autorul ei fiind socotit printre cei mai buni specialiști medievști; profesorul italian Carlo Tagliavini socotea drept o datorie a sa profesională să facă cunoscute, în cercuri științifice cât mai largi, operele de medievistică literară ale lui N. Cartojan, care „era, desigur, persoana cea mai autorizată să întreprindă tentativa grea a unei sinteze... Toți cercetătorii vor fi recunoscători lui Cartojan pentru această sinteză”.

După ce în 1942-1943 a publicat primele două volume din *Istoria literaturii române vechi*, Cartojan era apreciat în lumea științifică europeană drept cel mai strălucit istoric al acestei perioade („il più illustre storico vivante della letteratura romana antica”, Mario Ruffini). Sinteza sa consacrată literaturii române vechi (reeditată în 1980) este rezultatul unor îndelungate și aprofundate cercetări rămase însă neterminate, studiul oprindu-se la Dimitrie Cantemir, căruia intenționa să-i consacre un volum, al patrulea.

Sînt prezenți în istoria sa — cea mai bună pînă în prezent consacrată literaturii române vechi — mari ctitori ai culturii românești din evul mediu, epocile și operele reprezentative, în permanentă raportare europeană.

Astfel, Cartojan scrie cu îndreptățită mîndrie „și admirație despre eoul european al faptelor lui Mihai Viteazul „care intrupa... atîtea nădejdi”, nu numai ale poporului său, dar ale întregii creștinătăți apăsată sub stăpînire păgînă”. Este relevant, între altele, faptul că figura viteazului voievod român l-a inspirat pe Lope de Vega, care „a evocat în drama *El Prodigioso capitán* tenacitatea caracterului lui Mihai și avîntul războinic al ostasilor săi”.

Scriind despre epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu, savantul relevă „strălucirea pe tărîmul cultural a acestor două domnii”, descifrînd „cîteva trăsături comune, rezultate pe de o parte din identitatea de structură a poporului, pe de alta din ambianța politică asemănătoare”.

Nicolae Milescu² este „un mare cărturar”, care „a colindat o lume întreagă, de la țăr-murile Senei pînă în Extremul Orient, a stat în relații cu oamenii de seamă ai timpului și a izbutit să-și creeze un nume care a trecut cu mult peste hotarele țării sale”. De cărturarul român se interesa și filozoful german Leibniz, solicitînd informații de la primarul Amsterdamului care, notează Cartojan, „îi vorbește cu acest prilej de spătarul Milescu, al cărui spirit și cunoștințe le laudă”.

Nicolae Costin, unul dintre cei trei fii ai lui Miron Costin, cronicar și el, erudit, precursor al lui Dimitrie Cantemir, „cunoștea adînc limba latină, cum n-o cunoștea nimeni altul pe atunci în Moldova și o vorbea cu ușurință cu care chiar azi nu sînt mulți cărturari s-o vorbească”. El are, totodată, după cum notează Cartojan, „meritul de a fi deschis drumul literaturii moderne a Occidentului în cultura noastră”.

Șerban Cantacuzino este caracterizat ca „un domn cu ambiții mari, năzuind, ca și Mihai Viteazul, să scuture jugul turcesc, să cucerească raialele Dunării, să îndemne la revoltă popoarele creștine din Balcani și să reînființeze vechiul imperiu bizantin”. În cele scrise despre Constantin Brîncoveanu, Cartojan remarcă educația pe care copiii acestuia o primiseră, încît Antim Ivireanul nota într-o predoslovie către domn că fiii săi „sînt rîvnivi și învidiați pentru marea lor virtute prematură”. Copiii lui Brîncoveanu, încheie savantul, „ar fi fost o frumoasă speranță pentru părinții lor și pentru neamul nostru, dacă n-ar fi căzut sub iataganul gealatului pe țărnul Bosforului”.

Ca student al lui N. Cartojan, se cuvine să amintesc, și nu în ultimul rînd, și calitățile omului care ne-a fost profesor și care a rămas în memoria și inima elevilor săi nu numai ca „un savant eminent”, cum îl numea G. Călinescu, ci și ca o prezență caldă, plină de solicitudine și înțelegere pentru tinerii săi discipoli, pe care s-a străduit să-i formeze în spiritul devisei ce el însuși o formulase și o urmasă cu statornicie întreaga sa viață: „Munca și zăbava cărții pentru gloria neamului”.

Mărturii ale culturii și civilizației românești

REMARCABILE CUNOȘTINȚE ASTRONOMICE LA GETO-DACI

Dr. SILVIU SANIE,

Institutul de istorie și arheologie „A.D. Xenopol” din Iași



Fragment dintr-o fructieră dacică...

„Vezi ce mare plăcere, ca niște oameni prea viteji să se îndeletnicească cu doctrinele filozofice, când mai aveau puțin timp liber după lupte. Putem vedea pe unul cercețind poziția cerului, pe altul însușirile ierburilor și ale fructelor, pe acesta studiind descreșterea și scăderea lunii, pe celălalt observând eclipsele soarelui și cum, prin rotația cerului [astrelor], care se grăbesc să atingă regiunea orientală, sint duse înapoi spre regiunea occidentală, odihnindu-se apoi după o regulă prestabilită”.

Privite multă vreme cu suspiciune, aserțiunile cărturarului antic Iordanes, din *Getica*, despre cunoștințele științifice la geto-daci și-au găsit treptat confirmări — cel puțin parțial — în vestigiile din cetățile și așezările dacice. O serie de descoperiri arheologice începând cu templul-calendar de la Sarmizegetusa¹

constituie dovezi concrete că geto-dacii stăpîneau o judicioasă știință a împărțirii timpului — pricepere absolut necesară la un popor de agricultori și păstori care trebuia să cunoască cu exactitate perioada optimă pentru îndeletnicirile sale de bază: arat, semănat, cules, urcatul turmelor la pășuni sau coborîrea lor la iernat.

Rosturi astronomice aveau (rămîne ca viitoare cercetări să confirme această ipoteză) și sanctuarele identificate de arheologi la Brad (Zargidava)², Bitca Doamnei (Petrodava)³ sau cele din interiorul arcului carpatic.

Alături de monumentele de piatră, cercetări recente au dat la iveală piese de ceramică, produse ale toreuticii ș.a. ce pot fi considerate tot cu funcționalitate calendaristică. De pildă, pe o tabletă

fragmentară descoperită în așezarea dacică de la Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iași) găsim reprezentări ce sugerează cele patru faze lunare, confirmînd astfel veridicitatea afirmației lui Iordanes, cum că Deceneu i-ar fi inițiat pe daci în astronomie, „demonstrîndu-le teoria celor douăsprezece semne ale zodiacului, le-a arătat mersul planetelor și toate secretele și cum crește și scade orbita lunii”. Pe reversul aceleiași tablete este reprezentată o barcă, semnificînd probabil ceea ce dacia gîndeau — ca și alte popoare ale antichității —, anume că soarele și luna se retrag și parcurg cursa invizibilă pentru pămînteni, navigînd cu o barcă pe fluviile subpămîntene, așa cum circula ziua cu carul pe firmamentul.

Un opaiț descoperit la Barboși-Galați conține de asemenea, elemente ce dove-

¹⁻³ Magazin istoric, nr. 6, 7/1977, 7/1983; 3/1984; 9/1979.

desc preocupări de astronomie. Pe disc, obiectul cuprinde imaginea unei acvile — simbol al lui Jupiter — alături de 13 linii reprezentând ideile (a 13-a zi a lunii). Ideile erau, cum se știe, închinate acestui zeu.

prezenta un original calendar. Suprafața interioară a cupei fructierei a fost împărțită în patru registre, despărțite între ele prin spații neornate: registrul central, de culoare cenușiu-închis, este alcătuit din 14 raze; al doilea

compensa diferența între cele 28 zile și durata reală a unei rotații complete a lunii în jurul pământului, 29 zile, 12 ore, 44 minute și 2,9 secunde.

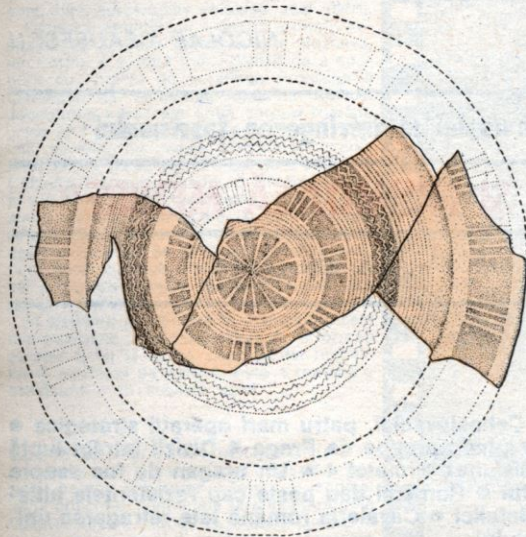
În sfârșit, cele 12 grupe de pe marginea vasului pot simboliza cele 12 luni ale anului.

O problemă de rezolvat o constituie gruparea curioasă de 7 ori a câte 4 semne, de pe al doilea registru. Dacă ar fi vorba de reprezentarea săptămînilor, firesc ar fi fost să apară nu 7 grupe de 4 semne, ci invers — 4 grupe (= săptămîni) de câte 7 semne (= zile). Nu este exclus ca această grupare să releve semnificația simbolică deosebită a numărului 4 la geto-daci — dovadă frecvența cu care revine în sanctuarele de la Sarmizegetusa. Este posibil, de asemenea, ca ea să indice cele 4 elemente constitutive ale universului — foc; pămînt; apă; aer, așa cum apăreau în viziunea mai multor popoare antice.

Cele 4 cercuri ilustrează, cu destulă probabilitate, anotimpurile: cel exterior, cu 48 raze, vara — cu mult soare; cercul următor toamna — cu apă (liniile în val sînt în chip frecvent simboluri ale apei — de la hieroglifele egiptene pînă la criptogramele zilelor noastre); celelalte două — iarna, cu ceva mai puține raze, și primăvara.

De remarcat că acest sistem de 4 elemente, bazat pe acțiunea antagonistă a unor principii fizice și morale, este întîlnit și în lumea sino-iraniană. Este deci posibil ca acest concept pornit din revoluția dualistă a zilei și nopții, a iernii și verii, a frigului și căldurii, a luminii și întinerii — să fi fost cunoscut și sacerdoților daci.

În sfârșit, să reținem și un alt amănunt matematic. Diametrul fructierei reprezintă exact $1/100$ din diametrul sanctuarului circular de la Grădiștea Muncelului. Piesă arheologică extrem de valoroasă, fructiera de la Bitca Doamnei ne aduce, așadar, prețioase informații despre viața spirituală a dacilor din zona Petrodavei.



...și o imagine a vasului reconstituit de specialiști

Dar cea mai remarcabilă și incitantă descoperire, sub acest raport, este o „fructieră”, din care s-a găsit un fragment (denumire improprie, căci acest gen de piese — asemănătoare fructierelor zilelor noastre — serveau în mod cert altor scopuri, de natură religioasă) în cetatea dacică de la Bitca Doamnei — Piatra Neamț. Decorul de pe fragmentul ce s-a păstrat din acest obiect (care oferă însă elemente suficiente pentru a ne forma o imagine despre întreaga piesă) — extrem de complicat — poartă în el un mesaj incifrat, deosebindu-se net de alte ornamente întîlnite pe piese asemănătoare geto-dacice. Considerăm că vasul ar putea re-

este ornamentat cu 28 linii (7 grupe a câte 4 semne); în cel de-al treilea spațiu apar 3 circumferințe cu linii vălurite; în sfârșit pe marginea fructierei au fost însemnate 48 linii, împărțite în 12 grupe de câte 4.

Totalul liniilor de pe fructieră este, așadar, de 90 — cifră ce poate indica un sfert dintr-un an luni-solar de 360 zile, așa cum era cunoscut la multe popoare ale antichității.

Cele 28 și respectiv 14 linii din registrele de mijloc ar putea constitui un indiciu al existenței unui calendar cu luni de 28 zile. Cifra 14 ar însemna fie perioada de corecție necesară pentru a pune în concordanță calendarul lunar cu cel solar, fie pentru a

Timp de 8 luni circa 500 000 de ostași ai armatei române au luptat cu eroism și au contribuit, cu grele jertfe de sînge, la victoria împotriva Germaniei fasciste. Despre aceasta stau mărturie cei peste 170 000 de ostași români morți, răniți sau dispăruți în crîncenele lupte purtate împotriva mașinii de război hitleriste, uriașa mobilizare a întregului popor, care a făcut totul pentru a contribui la victoria finală asupra fascismului.

NICOLAE CEAUȘESCU

Contribuția României la înfrîngerea fascismului

„O SFÎNTĂ ȘI FRUMOASĂ MENIRE”

GHEORGHE ZAHARIA, ION CUPȘA

● Pe teritoriul Cehoslovaciei, patru mari operații strategice ● De la Seňa-Turna pînă aproape de Praga ● Divizii întregi luptă corp la corp ● Misiunea Armatei 4 ● Un uragan de foc asupra pozițiilor inamicului ● Românii dau peste cap rezistențele hitleriste din Munții Metalici ● Cavaleria română taie retragerea unităților Wehrmachtului

În numerele precedente¹, am prezentat cîteva din bătăliile purtate de ostașii români, în cooperare cu trupele sovietice, pentru alungarea hitleriştilor de pe teritoriul Ungariei. Încă în tolu acestor lupte, începînd cu ziua de 18 decembrie 1944, marile unități ale Armatei 4 române, împreună cu forțe sovietice, au depășit frontiera ungaro-cehoslovacă, continuîndu-și înaintarea pe direcțiile orașelor Rožňava și Košice. Ulterior, acestora li s-au alăturat și alte trupe românești (după 15 ianuarie 1945 și Corpul 7 de armată român care participase la luptele pentru eliberarea Budapestei), aducîndu-și contribuția la dezrobirea popoarelor slovac și ceh.

Cum se știe, Cehoslovacia a fost eliberată de sub ocupația hitleristă în cursul a patru mari operații strategice care au desăvîrșit înfrîngerea Germaniei naziste: „Vistula-Oder”, „Viena”, „Berlin” și „Praga”.

Participînd la crîncenele bătălii împotriva trupelor hitleriste, trupele române au desfășurat operații pe aproape întreg teritoriul cehoslovac, de la Seňa-Turna pînă aproape de Praga. Cîteva episoade din timpul acestor confruntări vor fi rememorate în paginile care urmează.

În a doua jumătate a lunii decembrie 1944, gruparea de la dreapta Frontului 2 ucrainean se îndrepta cu grupul de armate comandat de generalul Jmacenko — compus în continuare din armatele 40 sovietică și 4 română (aceasta din urmă cu opt divizii) — spre orașul cehoslovac Rožňava, cu Armata

27 sovietică — în compunerea căreia intra și Corpul 4 armată român, cu două divizii — spre Lucenec și cu Armata 53 sovietică — din care făcea parte și Divizia „Tudor Vladimirescu-Debrețin” („T.V.-D.”) — spre Munții Javorina.

În fața Armatei 4 române, limita dinaintea apărării inamicului era jalonată de riul Turna și canalul care îl leagă de riul Ida, iar în fața

¹ Magazin istoric, nr. 12/1984, 1/1985.

Corpului 4 și a Diviziei „T.V.-D”, de riul Ipoly. În ziua de 17 decembrie 1944, Armata 4 română a primit misiunea să se îndrepte cu gruparea principală în direcția orașului Rožnava, iar cu o grupare secundară în direcția Košice, pentru a coopera cu trupele de la stînga Frontului 4 ucrainean la eliberarea acestui oraș; Armatei 4 române i se subordona și Sectorul 54 fortificații sovietic, care avea aproximativ valoarea unei divizii.

Corpul 2 armată (cu 4 divizii) a primit misiunea să dezvolte ofensiva spre Rožnava, iar Corpul 6 armată (cu 3 divizii) de a coopera cu trupele de la stînga Frontului 4 ucrainean la eliberarea orașului Košice. Joncțiunea între cele două corpuri române urma să fie asigurată de Sectorul 54 fortificații sovietic, iar divizia păstrată în rezerva armatei era axată pe direcția de ofensivă a Corpului 2 armată. Așadar, 5 din cele 8 divizii ale Armatei 4 și majoritatea artileriei erau afectate loviturii principale, iar pentru asigurarea legăturii între cele două corpuri a fost destinat Sectorul 54 fortificații sovietic, care, fiind dotat cu mult armament automat, era cel mai potrivit pentru îndeplinirea unei astfel de misiuni.

În sistemul de apărare al inamicului, cele mai puternice centre de rezistență le formau orașele Seňa și Turna, care au dat numele lor și operației pe care Armata 4 română a desfășurat-o în această zonă.

La 18 decembrie 1944, unitățile Diviziei 18 infanterie s-au îndreptat spre localitatea Buzica, pentru eliberarea căreia au angajat lupte crîncene, continuate fără încetare pînă noaptea tîrziu. A doua zi, trupele Diviziei 6 infanterie au zdrobit centrul de rezistență din satul Perin, iar Divizia 1 cavalerie a dus lupte pentru eliberarea orașului Seňa. După numai două zile, apărarea inamicului de la sud de canal Turna-Ida s-a prăbușit în întreaga fișie de ofensivă a Corpului 6 armată român. Urmărind trupele adverse retrase la nord de canal, marile unități române au dat numeroase atacuri asupra noii poziții a acestora, dar au reușit să realizeze doar pîtrunderi mici, cu sacrificii însemnate. Acest fapt, ca și informația că adversarul pregătea o mare unitate blindată pentru a trece la ofensivă din zona Košice au determinat pe comandantul armatei să ordone Corpului 6, la 22 decembrie, să treacă temporar la apărare.

Pe frontul de luptă pentru eliberarea Cehoslovaciei. Cîteva secvențe reținute pe pelicula aparatului de filmat în cursul aprigelor încleștări din ianuarie-februarie 1945:

- Bateria de artilerie la poalele Munților Tatra
- Infanteriștii noștri produc o breșă în gardul de sîrmă ghimpată al inamicului
- De la numai cîțiva metri, dușmanul este asaltat cu grenada
- Generalul Ilie Antonescu decorează pe unul dintre brioși ostași ai Diviziei 9 cavalerie



La flancul stîng al armatei, gruparea sa principală — Corpul 2 armată — a dus lupte tot așa de violente; după eliberarea orașului Turna (20 decembrie) a interceptat o importantă comunicație de rocadă, care lega orașele Košice și Rožňava.

Divizia 21 infanterie ducea în acest timp lupte grele în zona orașului Jablonov, important nod al apărării germano-ungare pe comunicația de pătrundere spre depresivitatea Rožňava, pe care l-a eliberat după două zile de eforturi deosebite. Pierzînd principalele puncte de sprijin ale apărării sale din valea riului Turna, inamicul și-a retras forțele la nord de riu, pe marginea sudică a platoului Silická. Unitățile Corpului 2 armată român au continuat ofensiva, realizînd cu greu o pătrundere de 5-6 km, după care, în după-amiaza zilei de 22 decembrie, au fost oprite de rezistența înverșunată a inamicului.

Comandamentul hitlerist a concentrat în fața Armatei 4 române puternice forțe de infanterie și tancuri, iar în ziua de 23 decembrie a trecut la ofensiva. Timp de 5 zile, Corpul 6 armată a fost supus unei mari presiuni, dar, printr-o rezistență dîrză, el a zdrobit ofensiva inamicului, menținîndu-și pozițiile intacte. În după-amiaza zilei de 27 decembrie, ofensiva germano-ungară s-a stins complet sub focurile artileriei și mitralierelor noastre.

În sectorul Corpului 2 armată, loviturile inamicului au fost mai puternice, trupele sale blindate urmîrînd să degajeze comunicația Košice-Rožňava. Lupte aprige au susținut unitățile Diviziei 11 infanterie în zona localității Turna, unde trupele noastre s-au repliat circa 2 km mai la sud, respingînd apoi toate încercările inamicului de a-și dezvolta ofensiva și în seara de 27 decembrie l-au obligat să treacă la apărare și în acest sector.

Pozițiile fortificate ale adversarilor din zona frontierei ungaro-cesoslovace fuseseră rupte, trupele Armatei 4 române înregistrînd un nou și important succes.

Pentru a face față unei eventuale noi ofensive a inamicului, în dimineața de 28 decembrie 1944, Armata 4 română, întărită de Comandamentul sovietic cu o brigadă de artilerie antitanc, și-a restructurat dispozitivul operativ eșalonîndu-l în adîncime, iar ostașii au început cu asiduitate amenajarea genistică a pozițiilor.

Operația Armatei 4 române de la Seňa-Turna, mai puțin studiată și cunoscută decît altele, și-a avut importanța ei în ansamblul acțiunilor desfășurate de forțele noastre pe teritoriul cehoslovac. Deși a durat numai 10 zile, în cursul ei trupele române au atras, imobilizat și uzat numeroase forțe inamice, ușurînd astfel înaintarea grupării de la flancul stîng al Frontului 4 ucrain-

Reporter de război

Cei

doi sergenți

Mă dusesem să văd și eu unul dintre reportajele pe care le realizasem pe front și care, inclus într-unul din jurnalele sonore, rula pe ecranul Cinematografului „Trianon” (azi „București”). La ieșirea din sală, un bărbat de vreo 50 ani i s-a adresat unui băiețel care îl însoțea:

— L-ai văzut? Era Gheorghită al nostru! Și, după ce și-a șters o lacrimă furisată printre gene, a continuat: Mline o aducem și pe malcă-ta, să-l vadă și ea, o să-și mai potolească dorul...

Zile întregi m-au urmărit vorbele aceluia bărbat. Mă bucuram că putusem prilejul o astfel de întâlnire între acel tată și fiul său, aflat la sute și sute de kilometri, înfruntînd vitregiile războiului. Poate că și alți tați și alte mame avuseseră bucuria, prin intermediul filmelor mele, să-și reîntîlinească pentru cîteva clipe feciorii. Nu știam, desigur, cine era acel „Gheorghită”; putea fi oricare dintre zecile de mii de ostași români angajați în luptele crîncene cu hitleristii și ale căror chipuri și fapte fuseseră înregistrate de film cu fidelitatea lui rigidă. Aș spune că întruplarea aceea de la Cinematograful „Trianon” mi-a deslășuit poate sensul cel mai adînc al meseriei mele...

...Am plecat din nou într-un sfîrșit de ianuarie pe urmele bravilor noștri viteji aflați acum pe pămîntul Cehoslovaciei. Pe drumuri înguste, drumuri de munte înzăpezite, unde mașinile și celelalte mijloace de transport deveneau inutilizabile, ostașii noștri își făceau anevoie deplasarea. Luptele erau crîncene, căci dușmanul se crampona cu încăpăținare de fiecare stîncă, de fiecare localitate. Am văzut surîrile lungi de militari ucrîni care la cerările șerpuite ale munților, cîrînd în spinare armamentul și muniția, alimentele. De-o parte și de alta a cărării nămeții se ridicau pînă la 2 metri. Răniții, înfășurați în foi de cort, erau tirîți direct pe zăpadă. Frigul era cumplit și cel mai adesea ostașii n-aveau unde se adăposti.

La începutul lunii ianuarie 1945 unitățile Armatei 4 române luaseră în piept pantele împădurite ale masivului muntos Silická. Acesta, împreună cu orașul și regiunea Roznava constituiau un fel de zăvor al căilor de acces spre cursul superior și mijlociu al Hronului. Mi s-a povestit despre luptele îndîrjite purtate de ostașii noștri pe platoul masivului Silická-Planina, pentru cucerirea cotelor 542, 555 și 577. Pentru cucerirea celei din urmă, ostașii Regimentului 27 infanterie fuseseră nevoiți să se strecoare pînă la cîțiva metri de pozițiile inamice și să le asalteze cu grenadele. Aceleași dure confruntări avuseseră loc în zilele de 22 și 23 ianuarie, în urma cărora trupele noastre eliberaseră orașul Rožňava. Fără a da nici un pic de răgaz inamicului, înfruntînd condițiile extraordinare de grele pricinuite de zăpezile abundente și gerurile cumplite, ostașii români au eliberat în continuare pe rînd orașele Revuša, Muraň, Dobšina, Telgárt, Tisovec, împingîndu-l pe dușman în masivul Tatra Mică.

La 1 februarie Armata 4 și-a reluat ofensiva, eliberînd orașul Brezno, important nod de comunicații din Munții Tatra Mică. Mă aflam în spatele unităților care, începînd de la 10 februarie, s-au angajat în lupte grele cu inamicul în depresivitățile dintre Munții Tatra Mică și Metalici Slovaci. Ținta lor era importantul oraș Banská Bystrica.



În ziua de 25 martie, încă în zori, eram în periferiile orașului, care fusese eliberat. Într-un mic păruțel, lângă un tun părăsit de inamicul în retragere, l-am întâlnit pe sergentul Gheorghe Buzoianu. Fost artilerist, acum reporter cinematografic de front, fusese trimis în misiune cu citeva săptămâni în urmă. În seara de 24 martie urmasse îndeaproape pe ostașii Regimentului 36 infanterie care atacau orașul dinspre nord-est. Găsise tunul acela părăsit și lângă el lăzi cu muniție intacte. Pentru o clipă, uitase de aparatul de filmat și, ajutat de cîteva civili, pusesese tunul în funcțiune, trăgînd lovitură după lovitură asupra inamicului în retragere. Era fericit și încerca să le spună celor cîteva civili că împreună făcuseră o faptă bună, dar neștiind limba s-a lăsat păgubaș, îmbrățișîndu-i și strîngîndu-le minile bărbătește.

Întîlnirea cu sergentul Buzoianu mi-a adus aminte un alt moment emoționant. Cu ajutorul unui avion de legătură reușisem să mă deplasez în zona de operații a Armatei 1, angajată și ea în lupte grele cu inamicul în masivul Munților Javorina. Aveam emoții, căci urma să-i întîlnesc pe vitejii din Corpul 7 care se distinseseră în luptele pentru eliberarea Budapestei. Am ajuns într-o după-amiază a lunii februarie la punctul de comandă al Diviziei 9 cavalerie. Generalul de brigadă Ilie Antonescu m-a recunoscut imediat și mi-a spus zîmbindu-mi: — Întodeauna pici la timp. la aparatul și hai cu mine...

Nu știam unde anume, dar n-am îndrăznit să-l întreb. M-am dumirit însă repede despre ce era vorba. Într-un careu perfect desenat, se aflau toți ostașii diviziei care se distinseseră prin faptele lor în timpul ultimelor lupte. Generalul le-a împărțit bine-meritele distincții, rostind cîteva cuvinte în care se amestecau mîndria și dragostea pentru acești minunați oameni, vibranta iubire față de țara căreia ei erau gata să-i jertfească totul...

La întoarcere mi-a spus că printre cei decorați se afla pentru a nu știu cîta oară și un sergent al cărui nume nu-l mai rețin; era cunoscut în toată divizia pentru curaj și modestia lui; se specializase în capturarea de prizonieri de la care să se poată obține informații despre situația trupelor inamice. Și întodeauna, mi-a zis generalul, se oferă voluntar, deși este foarte periculos. Strașnic flăcău!

Căpitan în rezervă
Traian POPESCU-TRACIPONE,
veteran din războiul antihitlerist

nean; prin aceasta ele au îndepărtat, în zona lor de acțiune, primul obstacol important în calea eliberării poporului cehoslovac, au influențat întreaga situație operativă din estul Cehoslovaciei.

În timp ce unitățile Armatei 4 române respingeau ofensiva inamicului în valea Turna, cele două divizii de munte ale Corpului 4 armată — în cadrul Armatei 27 sovietice — urmăreau fără răgaz inamicul înfrînt în pădurile de la est de Almagy și la 26 decembrie depășeau și ele frontiera ungaro-cehoslovacă. Ostașii români au reușit să înainteze, în zilele de 27 și 28 decembrie, peste 30 km, ceea ce, pentru condițiile existente atunci, constituia un adevărat record. În ziua de 29 au luat contact cu o poziție sumară amenajată la 5-6 km în fața riului Ipoly, iar în 30 și 31 decembrie, prin lupte susținute, au străpuns această poziție, silind unitățile inamice să se retragă. Vinătorii români au forțat riul și au cucerit un aliniament favorabil învăluirii flancului drept al grupării hitleriste din zona orașului Lucenec.

La luptele din zona frontierei ungaro-cehoslovace a participat și Divizia „T.V.-D”, încadrată în Armata 53 sovietică. După eliberarea orașului Salgotarjan, trupele sale au urmărit inamicul înfrînt și, în prima zi a anului 1945, au trecut frontiera dintre Ungaria și Cehoslovacia. A doua zi, flancate de două divizii sovietice, unitățile sale au rupt apărarea inamicului și au cucerit localitatea Vel Zlievce. Prin lupte tot așa de grele, ostașii diviziei au cucerit și alte puncte de sprijin și noduri de apărare, amenajate pe înălțimi dominante. La 7 ianuarie 1945, Divizia „T.V.-D” a fost trecută temporar în apărare pe aliniamentul atins, în vederea pregătirii unei noi ofensive care urma să înceapă la 12 ianuarie.

La 4 ianuarie 1945, generalul Jmacenko a convocat la punctul său de comandă pe comandantul Armatei 4 române și i-a încredințat misiunea să rupă apărarea inamicului din masivul muntos Silická cu trupele de la aripa sa stîngă, în cooperare cu cele de la aripa dreaptă a Armatei 40 sovietice și să cucerească orașul Rožňava, după care, dezvoltînd ofensiva spre nord, să iasă pe cursul superior al Hronului. Ofensiva urma să înceapă în dimineața zilei de 12 ianuarie.

Comandantul Armatei 4 române a hotărît să-și grupeze forțele principale la stînga, sub ordinele Corpului 6 armată, căruia i-a subordonat trei divizii și toată artileria grea. El urma să rupă apărarea inamicului pe un front îngust, apoi să dezvolte succesul în adîncime și lateral, antrenînd la înaintare și Corpul 2 armată, vecinul din dreapta, care rămînea cu numai o divizie, și Sectorul 54

fortificații sovietic. În rezerva armatei rămănea o divizie, plasată înapoia Corpului 6 armată, a cărei artilerie trebuia să sprijine trupele de pe direcția de efort. Trei din cele opt divizii ale Armatei 4 române treceau în componerea Armatei 40 sovietice, două dintre ele fiind incluse în gruparea principală a acesteia, la flancul ei drept. Comandamentul sovietic, la rîndul lui, a întărit Armata 4 cu un regiment de artilerie antitanc și un batalion de aruncătoare cu reacție (Katiușa).

În dimineața zilei de 12 ianuarie 1945, un uragan de foc s-a abătut timp de 43 minute asupra pozițiilor inamicului, răsturnînd tranșee, răvășind sîrmele ghimpate, provocînd pierderi sensibile adversarului, după care infanteria a pornit la asalt, obținînd primele succese. Lupte violente au susținut ostașii Diviziei 18 infanterie în zona Cotei 542 — cheia primei poziții a inamicului —, pe care au cucerit-o prin luptă la baionetă și au menținut-o, respingînd contraatacurile acestuia.

Luptele au continuat cu aceeași înversurare pe platoul Silická, trupele noastre apropiindu-se de orașul Rožňava. Lupte crîncene au dat unitățile Diviziei 3 infanterie pentru eliberarea orașului Plešivec, iar Divizia 8 cavalerie a pătruns adînc în dispozitivul inamicului, răzbatînd și ea în valea râului Stitník, care deschidea o direcție învâluitoare spre depresiunea Rožňava. În zilele următoare, lovitura frontală a Corpului 6 armată a început să se combine cu o învăluire pe la vest. Diviziile 6 și 18 infanterie au reușit să respingă trupele inamice amenințate cu învăluirea și să cucerească o bună parte din platoul Silická. Succesele Corpului 6 armată au antrenat în înaintare și Divizia 9 infanterie din corpul vecin, care a început să schițeze o manevră de învăluire și pe la est a orașului Rožňava, pentru cucerirea căruia se îndreptau acum toate eforturile Armatei 4 române.

Ofensiva a fost reluată cu vigoare în ziua de 22 ianuarie. Pozițiile adversarului au fost rupte și trupele Diviziilor 9, 18 și 6 infanterie au pătruns în interiorul acestora. Deși cădea întinericul, luptele au continuat iar orașul Rožňava și gruparea de trupe care îl apăra au fost încercuite. Spre dimineață, inamicul a încetat lupta și a început să se predea trupelor noastre.

În seara zilei de 23 ianuarie 1945, Armata 4 română a primit misiunea să-și orienteze ofensiva spre nord-vest, pentru a cucerii creasta principală a Munților Metalici și a ieși pe cursul superior al râului Hron. Acțiunea s-a declanșat a doua zi. Divizia 9 infan-

terie s-a izbit de o puternică rezistență organizată de inamic pe orașul minier Dobšina, dar prin lovituri frontale și manevre de învăluire și de întoarcere, trupele sale i-au înfrînt rezistența, silindu-l să se retragă în valea Hronului. Acesta a găsit însă satul Telgárt ocupat de trupe din Divizia 8 cavalerie ajunse în Valea Hronului. Trupele dușmane au fost în bună măsură nimicite; o mică parte s-a retras spre nord, ieșind din raza de acțiune a forțelor române. Cele două divizii care ieșiseră în zona Telgárt au continuat înaintarea spre vest, în lungul cursului superior al Hronului, în direcția orașului Brezno.

În acest timp, Divizia 3 infanterie a înfrînt succesiv rezistențele inamicului din localitățile Revuca și Muraň și se îndrepta și ea spre Brezno. Comandantul Corpului 6 armată a trimis spre orașul Tisovec Regimentul 27 infanterie (din Divizia 6), care a atacat prin surprindere și a respins inamicul instalat în apărare la est de localitate, pe care a reușit să o elibereze după 6 ore de lupte duse numai cu armament ușor de infanterie. Prin cucerirea orașului Tisovec, trupele române au interceptat o altă mare șosea de rocadă, care lega orașele Poprad și R. Sobota. Printr-un ordin dat cu acest prilej de generalul Jmácenko, comandantul grupului de armate sovieto-român îl felicita pe învingătorii „*pentru acțiunile ofensive executate cu pricepere și înclinunute de succes, avînd ca rezultat cucerirea orașului Tisovec*”. În ultimele zile ale lunii ianuarie trupele române se îndreptau concentric spre orașul Brezno, pe care, în noaptea de 31 ianuarie spre 1 februarie 1945, l-au eliberat, prin lupte grele, ostașii Diviziilor 8 cavalerie, 3 infanterie și ai Regimentului 132 infanterie sovietic.

Operația Armatei 4 române de la Rožňava prezintă o importanță deosebită prin amploarea și rezultatele ei. În cursul acesteia, trupele române au eliberat mai multe localități (Rožňava, Plešivec, Dobšina, Revuca, Tisovec și Brezno), au cucerit partea estică și creasta principală a Munților Metalici, zdrobind astfel unul din principalii piloni ai apărării inamicului din Cehoslovacia. Populația a primit pe eliberatori cu un mare entuziasm, reflectat și în cuvintele emoționante pe care o învățătoare din Dolomka le-a adresat ostașilor români: „*V-am așteptat fiindcă știam că ne aduceți eliberarea de sub jugul ocupanților germani. Sfîntă și frumoasă este menirea dumneavoastră de a reda poporului nostru libertatea și posibilitatea de a-și croi un destin propriu*”.

1920. UN FALS DIPLOMATIC ȘI SUBSTRATUL SĂU POLITIC

Dr. VIORICA MOISUC

18 martie 1920. Cu autorizația guvernului maghiar și a regentului dictator Miklós Horthy, dr. Charles Halmos s-a prezentat la Quai d'Orsay cu „propuneri ferme” privind „rallierea strinsă a Ungariei la Franța și națiunile prietene Franței, atât din punct de vedere economic, cât și politic. [Partea ungară] se angajează în mod deschis într-o politică net francofilă și dă garanții ferme pentru stabilitatea unui guvern cu o astfel de orientare”.

Oferte generoase...

Dînd curs acestei inițiative, înaltul comisar francez Fouchet, aflat la Budapesta, și Maurice Paléologue, secretar general la Quai d'Orsay, împreună cu conții Csaky, Teleki și Apponyi, avînd ca element de legătură permanentă pe același dr. Charles Halmos, au negociat și pregătit proiectul unui acord de cooperare în domeniul economiei, care, înfăptuindu-se, ar fi dus la totala subordonare economică a Ungariei față de capitalul francez. „Întreprinderile proprietate de stat” (căile ferate, atelierele de construcții de mașini din Budapesta, turnătorile, oțelăriile și atelierele de construcții mecanice din Dyosoir, majoritatea acțiunilor uzinei de tunuri din Győr, construcția și exploatarea unui canal între Dunăre și Tisa în aval de Budapesta, întreprinderea de gaz din Szolnok), ca și unele industrii private (între altele, cele două societăți de tram-

vaie din Budapesta, Societatea de electricitate și atelierele de mașini și vagoane, Societatea de exploatare și industrializare a cărbunelui, inclusiv minele de la Handlova și Uricani [subl. ns.], Uzelele de ciment de la Totis), pentru a căror obținere se promitea „ajutorul guvernului ungar și care ar fi inabordable pentru grupurile financiare străine, ce n-ar dispune de acest ajutor”, erau incluse cu larghețe în lunga listă de oferte a guvernului ungar.

În urma negocierilor ultra-secrete care s-au desfășurat între Paris și Budapesta în jurul acestor tentante propuneri, partea ungară a avansat proiectul unui acord propriu-zis cu caracter economic și politic, textul acestuia fiind cuprins în nota pe care dr. Halmos a remis-o lui Maurice Paléologue, la 12 mai 1920.

La data cînd dr. Halmos și-a prezentat nota sa, tratatul de pace dintre Ungaria și puterile aliate nu era încă semnat. Acest lucru s-a petrecut, cum se știe, abia la 4 iunie 1920. Tratatul de pace de la Trianon a fixat granițele statului ungar independent cu vecinii săi și recunoștea pe plan internațional unirea Transilvaniei, Banatului, Cri-

șanei și Maramureșului cu România, a Slovaciei și Ucrainei subcarpatice cu Cehoslovacia, a Croației, Sloveniei și părții de vest a Banatului cu Serbia, iar regiunea Burgerland (fără orașul Sopron) intra în componența Austriei. Împreună cu Tratatul de pace de la Saint Germain (încheiat între Austria și puterile aliate), Tratatul de pace de la Trianon consfințea pe plan internațional noua realitate politico-istorică născută prin lupta de eliberare a popoarelor asuprite, prăbușirea Imperiului austro-ungar și crearea statelor naționale în centrul și sud-estul Europei. Statele constituite sau cele care și-au desăvîrșit unitatea națională prin lupta revoluționară a popoarelor respective erau o realitate istorică obiectivă, reprezentînd țări independente și suverane, constituite pe baza principiului naționalităților, avînd frontiere stabile, în linii generale, de voința națională și ca atare ele personificau triumful principiului naționalităților în această zonă a continentului. Cît privește Congresul de pace de la Paris, prin documentele elaborate — tratatele de pace și Pactul Societății Națiunilor — el nu făcuse altceva decît să con-

* Documentele citate au fost depistate în Franța, în Arhiva Ministerului apărării naționale și în Arhiva Ministerului de externe, și le-am utilizat în redactarea comunicării pe care am prezentat-o la colocviul internațional cu tema *Consecințele tratatelor de pace de la Paris din 1919-1920 asupra statelor din Europa centrală și de sud-est* (Strasbourg, iunie 1984).

feră investitura juridică internațională unei realități geopolitice născute din însăși voința popoarelor.

Apărind chiar în momentele în care dezagregarea monarhiei austro-ungare și formarea noulor state independente devenise un fenomen inevitabil, proiectul unei „Confederații danubiene” — așa cum fusese el gândit de autorii săi — a fost sortit din capul locului să devină o problemă. În pofida tuturor realităților istorice și sfidând voința colectivă a popoarelor, exprimată în cursul lunilor octombrie-decembrie 1918, precum și de deciziile Conferinței de pace, cercuri politice și economice interesate în dominarea și exploatarea țărilor din centrul și sud-estul Europei au căutat, sub motivații din cele mai diverse, să-și atingă scopurile lor. Proiectul de „Confederație danubiană” ilustrează și el cât se poate de bine acest fenomen.

...și cereri periculoase

Ideea care domină întreaga motivație a acordului propus de dr. Halmos în nota sa din 12 mai este cunoscuta teză a ungarocentrismului, combinată cu preocuparea specială a Ungariei pentru „bunăstarea” popoarelor „înapoiate” din centrul și sud-estul Europei: „Convinsă că pacea durabilă și atât de necesară dezvoltării întregii umanități nu ar putea să fie asigurată în Europa centrală decât prin restabilirea, într-un mod convenabil și absolut satisfăcător, a concilierii generale între ea și toți vecinii săi și fiind sigură că această conciliere generală ar fi primită cu satisfacție de guvernul francez, ale cărui interese ar fi în mod special favorizate, Ungaria este gata să înceapă negocieri directe cu toți vecinii săi pentru a reglementa prieteneste și cu deplină satisfacție toate chestiunile pendinte”. Dar pentru ca aceste „chestiuni pendinte” să se poată „reglementa prieteneste și cu deplină satisfac-

ție”, guvernul ungar dorește „modificarea frontierelor fixate”, „păstrarea unei părți din vechile teritorii; dispunind de materii prime și forțe motrice indispensabile pentru menținerea vieții economice și mai ales pentru producția industrială a țării”, „în tot cazul, asigurarea concesionării către Ungaria a exploatații salinelor din Maramureș, precum și a exportului liber al produselor lor” [subl. ns.], „repartizarea proporțională între toate statele succesorale a angajamentelor financiare contractate de statul ungar înainte și în timpul războiului” etc

Așadar, guvernul ungar își aroga dreptul să formuleze o serie întreagă de propuneri privind statele independente vecine, fără ca măcar să le fi consultat! Acesta a fost, probabil, și motivul pentru care secretarul general de la Quai d'Orsay, M. Paléologue, a încercat să se detașeze de această spinoasă problemă, consemnând pe documentul ce-i fusese remis de dr. Halmos: „Primind această Notă, am specificat că o primesc doar «cu titlu informativ», fără a emite nici un fel de opinie asupra chestiunilor enumerate”.

Cu toate acestea și în pofida gravelor implicații ce se puteau crea pentru Franța într-o zonă geografică în care ea recunoscuse de multă vreme dreptatea cauzei naționale a aliaților săi, negocierile franco-ungare (mai mult sau mai puțin secrete) s-au finalizat în aranjamente economice concrete. Astfel, la 23 mai 1920, Fouchet raporta președintelui Consiliului de Miniștri al Franței, AL. Millerand, desfășurarea audienței pe care o avusese la 18 mai la regentul Horthy, în prezența unor înalte personalități politice și militare maghiare. Cu această ocazie, Fouchet dăduse citire unei declarații, mai mult sau mai puțin oficială, cuprinzând principiile guvernului francez privitoare la colaborarea cu Ungaria. Acest document (pe al cărui original se află sem-

nătura lui Millerand), deși se cantona în principii care nu depășeau cadrul tratativilor de pace și nici pe acela al scrisorii¹ adresate de primul ministru francez la 6 mai delegației ungare la Conferința de pace, lăsa să se vadă clar poziția Franței pentru o interpretare labilă a paragrafului din scrisoarea sus-aminată referitor la posibilitatea „de a se corecta, în trasarea frontierelor, orice nedreptate contra căreia pot fi aduse obiecții fundamentale”. Și ni se pare interesant amănuntul pe care Fouchet îl menționează în încheierea raportului său din 23 mai: „La terminarea acestui mic ceremonial, am socotit prudent să mă retrag pentru a evita să fiu amestecat în comentarii susceptibile a degenera în discuții de care mă temeam, mai ales în prezența unor martori atât de numeroși”.

„Visuri îndrăgite”

În toată desfășurarea convorbirilor Paris-Budapesta în 1920 frapază atitudinea foarte categorică a lui Horthy, care urmărea cu tenacitate redobândirea teritoriilor pierdute de Ungaria. Astfel, în momentul în care publicitatea făcută în jurul semnificației politice și economice a negocierilor franco-ungare, intervențiile prompte ale statelor lezate în interesele lor de conținut proiectului „Confederației danubiene”, ca și puternica rivalitate britanică au determinat cercurile franceze să pună surdina întregii afaceri, Horthy și colaboratorii săi au început să agite spectrul „pericolului bolșevic”, erijându-se în apărători ai Europei capitaliste. La 19 iulie 1920, Fouchet îi comunica lui AL. Millerand că guvernul ungar solicită „un mandat dat de Europa Ungariei pentru a organiza apărarea în Carpați, cu armata sa reconstituită”, împotriva primejdiei bolșevice.

¹ Prin această scrisoare, delegației ungare i se făceau cunoscute prevederile Tratatului de pace pe care urma să-l semneze.

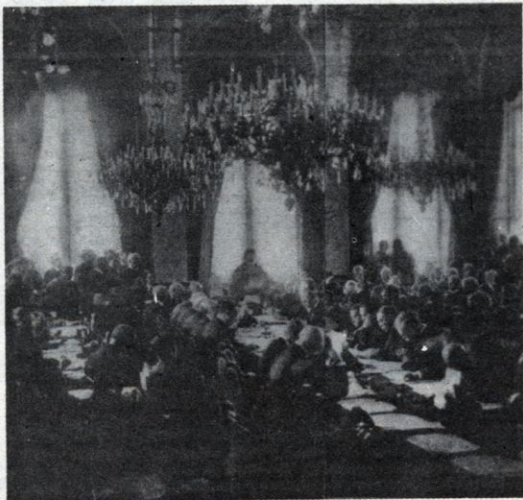
Cîteva zile mai tîrziu, tot dintr-un raport al lui Fouchet aflăm că la 26 iulie şeful guvernului ungar îi informase oficial pe reprezentanţii britanici, americani, francezi şi italieni la Budapesta în legătură cu „nelineştile pe care i le cauzează înaintarea armatei roşii. Ne-a cerut — arăta Fouchet — să intervenim pe lângă guvernele noastre pentru a obţine în favoarea Ungariei autorizaţia de a apăra cu armele Carpaţii. El a lăsat să se înţeleagă că în caz de refuz face toate rezervele cu privire la hotărîrea guvernului ungar”. Înaltul comisar francez arăta că în acele momente în Ungaria avea loc mobilizarea generală, apreciînd că „este în afară de orice îndoială că aici există clar intenţia de a se profita de împrejurările actuale pentru reocuparea Ruteniei” ca şi pentru iniţierea „unei operaţii contra guvernului austriac”. Tot în ziua de 26 iulie, în urma unei convorbiri cu contele Teleki, diplomatul francez a raportat la Quai d'Orsay: „Situţia pare a fi desigur foarte serioasă..., ungurii ştiu, de exemplu, că Prutul este greu de apărut dacă nu are în faţă o armată mare şi că, pornind din cutare sau cutare punct, valul invadator se rostogoleşte, pînă în inima Carpaţilor”. În încheierea raportului său, Fouchet arăta: „lată de ce maghiarii se simt în situaţia să solicite o autorizaţie în favoarea lor, care le-ar da posibilitatea chiar să reocupe o parte a vechiului lor teritoriu de unde, probabil, nu ar mai consimţi să plece; mijloc abil de a eluda, măcar în parte, executarea Tratatului de pace [de la Trianon, semnat între timp — n.a.] şi de a obţine o frontieră comună cu Polonia... Acestea sînt visurile îndrăgite aici...”. De altfel, la 6 august 1920, în faţa Camerei Deputaţilor, contele Teleki avea să vorbească în termeni fermi despre aceeaşi problemă, ceea ce l-a făcut pe comisarul Fouchet să noteze: „Fără îndoială, dacă declaraţii ca dorinţa unei acţiuni militare concertate cu Aliaţii este mo-

tivată de pericolul roşu, gîndurile ascunse sînt în mod evident acelea că, odată ajunşi în Carpaţi, soldaţii maghiari nu ar mai pleca, fie printr-un simplu refuz, fie pentru motivul că Ungariei i-ar trebui plătită bine colaborarea sa, oricît de mică ar fi aceasta. Tratatul [de pace] ar fi deci remaniat în detri-

ile lor de respectare a obligaţiilor Tratatului de pace”.

Reacţie promptă

Proiectul „Confederaţiei danubiene” a fost repede şi corect descifrat în intenţiile sale reale de către cercurile conducătoare din ţările vecine cu Ungaria. Era şi firesc, deoarece, într-o formă sau



Conferinţa de pace de la Paris care a pus capăt primului război mondial a consfinţit pe plan internaţional o realitate istorică, izvorită din triumful idealurilor de libertate şi unitate naţională statală ale popoarelor din centrul şi sud-estul Europei. În imagine: o şedinţă în plen a Conferinţei de pace

mentul cehilor şi acesta ar fi doar începutul. Apoi pentru ce te-ai opri pe un drum atît de atrăgător?”

La 10 august, neobositul dr. Halmos, sosit în grabă la Paris, a încercat să alerteze pe M. Paléologue: „Cehoslovacia sînt incapabili să-şi apere frontiera spre Carpaţi [Carpaţii Păduroşi — n.a.]; numai armata ungară ar putea să opună o barieră de netrecut bolşevicilor”. Ascultînd acestea, diplomatul francez „i-a recomandat să sfătuiască pe compatrioţii săi să nu întreprindă nimic care ar putea face să fie suspectate intenţi-

alta, proiecte vizînd menţinerea anacronicului edificiu austro-ungar mai fuseseră lansate şi în perioada anterioară. În 1918, împăratul-rege Carol avansase formula unei așa-zise „autonomii culturale” pentru popoarele subjugate de dubla monarhie, iar mai apoi urmaseră zbatările guvernului Karolyi Mihaly, mai ales ale ministrului naţionalităţilor Oszkár Jászi, ca şi măsurile militare şi politice ale lui Bela Kun în vederea creării unei „republici sovietice fără hotare”, tentativa de restaurare a Habsburgilor în Ungaria,

toate vizînd același scop: salvarea sau, mai apoi, reconstituirea vechiului teritoriu stăpînit de Ungaria. Același obiectiv îl urmăreau de altfel și cei care, *mutatis mutandis*, rămîneau partizanii devizei *Hungariae est imperari orbi universo*, pretinzînd că luptă pentru eliberarea ungarilor care, chipurile, au căzut victime opresiunii din statele vecine.

Reacția promptă și comună a țărilor vecine Ungariei față de proiectul „Confederației danubiene” s-a evidențiat prin două trăsături: hotărîrea de a-și apăra independența și suveranitatea națională în limitele frontierelor stabilite prin voința popoarelor exprimată în 1918 și confirmată prin tratatele de pace și, în al doilea rînd, dorința acestor state ca, pe aceste baze, să strîngă colaborarea cu Ungaria.

Refuzul guvernului român de a accepta proiectul unui așa-zis tratat propus de Ungaria și comunicat de M. Paléologue ministrului român la Paris, prințul Ghika, la 23 martie 1920, este cu totul explicabil. Textul acestui proiect de tratat nu se referea de fapt la vreo colaborare, ci conținea pur și simplu revendicările teritoriale ungare în Transilvania, precum și alte revendicări ce subminau suveranitatea și ordinea internă a statului român. Răspunsul oficial al guvernului din București a fost fără echivoc: „Cu rezerva respectului absolut și integral al limitelor teritoriale detaliate în Tratatul de pace — se arată într-o telegramă expediată de ministrul francez la București, Daeschner — ...[guvernul român] are intenția fermă să promoveze față de Ungaria o politică de bune raporturi și să nu dea o importanță excesivă diverselor incidente care vor continua să se producă la frontieră. Atitudinea sa se va schimba totuși în cazul cînd Ungaria ar deveni amenințătoare la adresa unuia dintre vecinii săi: acesta poate fi sigur că va găsi îndată ajutor în România”. În același timp,

se preciza că România primea cu satisfacție orice măsură menită să contribuie la menținerea păcii în Europa centrală, dar își exprima îngrijorarea pentru faptul că ajutorul și înțelegerea dovedite de guvernul francez erau folosite de cercurile politice din Budapesta pentru a sili Praga să cedeze unele teritorii. Guvernul român — nota Daeschner — „declară că el se va opune energic oricărei tentative de această natură”.

De altfel, în Cehoslovacia, preocuparea cercurilor politice ungare de a „salva” această țară de la tot felul de primejdii a primit o ripostă din cele mai ferme. Președintele E. Beneș a refuzat orice propunere privind accesul trupelor ungare pe teritoriul țării sale și a afirmat că „guvernul său are mijloacele necesare pentru a-și asigura în mod eficace propria sa apărare”. Ulterior, referindu-se la atitudinea statelor ce vor forma Mica Antantă față de proiectul „Confederației danubiene”, Beneș afirma că respingerea categorică de către acestea a unei astfel de idei trebuia privită ca „expresia naturală a rezistenței lor față de orice încercare de reconstruire sau restaurare a timpurilor apuse”.

Aceeași replică au primit tentativele ungare și la Belgrad. Oamenii politici iugoslavî și-au dat seama încă de atunci că, în fond, „orientarea magnatilor de la Budapesta este în mod net îndreptată către Germania, singura de la care pot aștepta ajutor pentru restaurarea puterii lor prăbușite”. În aceste condiții — nota ministrul francez la Belgrad — „se estimează că pericolul maghiar nu va înceta să fie amenințător cel puțin atîta timp cît nu vor înceta încercările de readucere a Habsburgilor la Budapesta. Or, fie că-i vorba de Carol, Albert sau Iosif, toți sînt Habsburgi și țelul tuturor este același: restaurarea Ungariei în vechile ei frontiere”.

Proiectul „Confederației danubiene” a avut un ultim episod diplomatic în aprilie 1921, cînd ministrul de ex-

terne român Take Ionescu a remis ministrului francez la București copia unui acord secret care ar fi fost semnat la Budapesta în 23 iulie 1920 din partea Franței de către înaltul comisar Fouchet și din partea Ungariei de Horthy cu Teleki. Prin acest acord Franța promitea Ungariei sprijin, inclusiv militar, pentru rectificarea, în favoarea ei, a frontierelor cu Austria, Iugoslavia, Cehoslovacia și România. Ultimul paragraf era de o gravitate cu totul deosebită: „În legătură cu această convenție teritorială, pe calea notelor între guvernul ungar și guvernul francez, s-a încheiat un acord în virtutea căruia Ungaria este autorizată ca, în cazul în care România va fi la chermul unui regim bolșevic, să ocupe imediat teritoriile românești care i-au aparținut înainte de război. În acest caz, dacă Ungaria va fi atacată, ea va avea ajutorul efectiv al Franței”.

Reacția guvernului din Paris a fost deosebit de promptă: el a dezmințit categoric existența vreunui tratat secret cu caracter politic între Franța și Ungaria.

În final, menționăm un fapt, care poate ține loc și de concluzii. La recentul colocviu internațional pe tema *Consecințele tratatelor de pace de la Paris din 1919-1920 asupra statelor din Europa centrală și de sud-est*, istoricul francez Jacques Bariéty, studiînd aceleași documente din arhivele franceze, documente utilizate și de noi în acest articol, a ajuns la aceeași concluzie: așa-zisul „acord” franco-ungar din iulie 1920 n-a fost altceva decît un proiect elaborat la Budapesta, căruia Ministerul de externe francez nu i-a acordat avizul său. Am mai adăuga doar faptul că, dată fiind epoca în care s-a vînturat acest proiect, el a reprezentat o manevră a diplomației horthyiste de a sensibiliza cercurile politice și economice influente franceze în etapa premergătoare semnării Tratatului de pace de la Trianon.

O UNANIMĂ REPLICĂ ANTIREVIZIONISTĂ

M.C. STĂNESCU



1 noiembrie 1936. La Milano, cu prilejul aniversării a 14 ani de la venirea fascismului la putere, dictatorul Benito, Mussolini face un lung expozeu asupra situației internaționale, în care se pronunță deschis pentru revizuirea tratatelor de pace, încheiate în urma primului război mondial. Referindu-se la Ungaria horthyistă, dictatorul fascist declară, între altele: „Atita timp cit nu se va face dreptate Ungariei nu va putea exista o reglementare definitivă a intereselor în bazinul dunărean”. În țara noastră, ca pretutindeni în Europa, declarația lui Mussolini declanșează puternice reacții de indignare. Ea reprezintă o surpriză chiar și pentru presa italiană, care, în prima zi de după mitingul de la Milano, ezită să reproducă integral pasajul respectiv.

Pentru observatorul atent, discursul nu este însă o surpriză. Imediat după venirea sa la putere, Mussolini inițiase strînse relații de colaborare cu regentul Miklós Horthy, dicta-

torul Ungariei, relații care își aveau izvorul în conținutul fascist al regimurilor politice pe care cei doi le instauraseră în țările lor, încă la începutul deceniului trei. Cu timpul, Mussolini începuse să ia public apărarea Ungariei horthyiste, socotind-o o mare nedreptățită, o „victimă” a Tratatului de pace de la Trianon. La 5 iunie 1928, în cadrul unui discurs ținut în Senat, șeful fascist afirmase: „Am avut și în alte dăți prilejul să declar că tratatele nu sînt eterne”. Patru ani mai tîrziu, la 17 octombrie 1932, primind o delegație oficială ungară, el o asigură că „atitudinea noastră nu va fi schimbată”. Într-un articol intitulat Mica Înțelegere și pacea europeană, publicat în 13 aprilie 1933, Mussolini scria că „Ideea revizionistă este în marș și nu are s-o oprească fragilul bloc”, pentru ca în cadrul unei adunări fasciste din 18 martie 1934 să făgăduiască Ungariei horthyiste întreg sprijinul său pentru a obține „justiția”.

Făcînd astfel de promisiuni, Mussolini se bucura de sprijinul lui Hitler, care încă înainte de venirea la putere, în ianuarie 1933, își făcuse cunoscute concepțiile sale revizioniste, revanșarde.

În decenul patru, poporul român și-a exprimat cu deosebită vigoare hotărîrea de a-și apăra independența și suveranitatea națională, respingînd cu fermitate revizionismul. În imagine: demonstrație antirevizionistă din anul 1933.

Noiembrie 1936. P.C.R. condamnă revizionismul

Aşadar, discursul de la Milano nu era o surpriză, ci mai degrabă o reafirmare a unui program politic care îşi făcuse din revizionism principialul său pivot. Era deci firească indignarea stîrnită în România de o astfel de declaraţie. Întregul popor, inclusiv naţionalităţile conlocuitoare, s-a ridicat solidar în apărarea independenţei şi integrităţii teritoriale a statului român. Consecvent poziţiei sale antifasciste, Partidul Comunist Român a dat publicităţii o declaraţie intitulată *Partidul Comunist din România şi discursul lui Mussolini ținut la Milano în ziua de 1 noiembrie*, în care se arată: „Declaraţia lui Mussolini, făcută la 1 noiembrie a.c. la Milano, constituie o provocare de război şi o încurajare directă a tuturor elementelor fasciste şi războinice din toată lumea şi mai cu seamă a fasciștilor germani şi a militaristilor japonezi în Extremul Orient. Declaraţia necesită revizuirii actualelor graniţe ale statelor din bazinul dunărean, ca singurul mijloc de pacificare a ţărilor dunărene, constituie o ameninţare directă a păcii. Această declaraţie încurajează fascismul şi revizionismul din Ungaria şi reprezintă un îndemn direct la război”. Partidul comunist, se arată în continuare, este hotărît să lupte „contra oricărei revizuirii a tratatelor de pace”, considerînd „orice acţiune care duce la întărirea relaţiunilor între statele Miciei Antante, a Înţelegerii Balcanice, cu Franţa, U.R.S.S., la întărirea Ligii Naţiunilor şi a legăturilor cu toate ţările pacifice ca acte pozitive în lupta pentru împiedicarea războiului pe care-l pregăteşte imperialismul fascist”.

Atitudinea fermă de apărare a intereselor naţionale ale statului român a fost exprimată şi prin intermediul organizaţiilor legale, create şi conduse de P.C.R. Dintre

acestea, pe o poziţie deosebit de semnificativă s-a situat MADOSZ-ul, care a lansat apelul intitulat *Pentru pace şi democraţie*. „Dreptatea” revizionistă a lui Mussolini: „Discursul lui Mussolini nu poate fi primit de noi cu ovăţe. E un joc periculos ce se face cu sentimentul cel mai nobil al sutelor de mii de maghiari... Fraţi maghiari, este vorba de soarta noastră. Şi noi, maghiarii ardeleni cei mai competenţi, declarăm în faţa lumii întregi: *vrem pace înainte de toate!* Dacă reacţiunea fascistă, pentru planurile sale războinice, vrea distrugerea frontierelor actuale, nimicirea stărilor de pace, degeaba încearcă cu noi... Vrem să luptăm alături cu fraţii noştri ardeleni ca politica externă a României să se îndrepte spre statele mari democratice, care respectă independenţa naţiunilor mici”.

Populaţia de naţionalitate maghiară din România — se preciza într-o motiune adoptată la întrunirea antirevizionistă organizată de MADOSZ la 20 decembrie la Tirgu Mureş — „nu poate aştepta o soartă mai bună de la despoţi imperialismului italian şi german... Ne întorcem faţa spre masele populare române, cu sentimente frăţeşti pentru pace ca, în colaborare cu ele, sub stindardul ideilor democraţiei adevărate, să ne realizăm o viaţă mai bună”.

În numele Frontului Plugarilor, dr. Petru Groza declara: „Faptul că un cap de stat a putut vorbi aşa cum a vorbit la Milano, aruncînd, asemenea nebunului, o piatră în fîntină, pe care acum o sută de cuminţi se silesc s-o scoată, este rezultatul regimului politic antidemocratic şi nu se putea ivi într-o ţară guvernată prin voinţa poporului care ar sancţiona imediat astfel de provocări”.

Subliniind faptul că în Europa s-a constituit deja un bloc al statelor revizioniste, *Lumea nouă*, organ central de presă al Partidului Social-Democrat, aprecia că discursul de la Milano arăta că „Germania şi Italia se pregătesc să ceară şi, dacă e ne-

voie, să impună cu puterea armelor o nouă împărţire a lumii... Să se dea poporului maghiar votul secret pe care tot nu-l are încă! Să se dea ţăranilor maghiari pămîntul care şi azi e încă în mîinile magnaţilor! Să se constituie un regim de adevărată democraţie la Budapesta!... Dacă toate acestea se vor face, va fi, într-adevăr, înfăptuită mai multă dreptate pentru Ungaria”.

Întregul popor român

Împotriva zgômotoasei campanii revizioniste susţinute fătîş de către Italia fascistă şi Germania nazistă s-au pronunţat cu hotărîre şi celelalte partide şi organizaţii politice din ţara noastră. Reprezentanţii ai Partidului Naţional-Tărănesc au exprimat „hotărîrea întregii naţiuni române de a nu ceda nimănui nici o brazdă din pămîntul cuprins între hotarele ţării unite... Orice agresiune se va încerca împotriva acestor hotare se va izbi şi se va frînge de voinţa şi de braţul înarmat al poporului român”.

La rîndul său, Partidul Naţional-Liberal, aflat la putere, publica în *Vitorul* din 4 noiembrie un articol în care dezaprobă spiritul de care era pătruns discursul lui Mussolini, deoarece „ideea revizionistă poate constitui cea mai serioasă ameninţare a păcii”. Într-un interviu acordat presei străine la 18 noiembrie, C.I.C. Brătianu declara: „A voi revizuirea este a preconiza războiul... Noi voim pacea cu toţi vecinii, voim o colaborare fără gînduri duşmănoase cu Ungaria”.

Personalităţi ale vieţii publice au condamnat cu vehemenţă politica cercurilor revizioniste din Ungaria, dezlănuind caracterul ei reacţionar, primejdia pe care aceasta o reprezintă pentru pacea şi securitatea popoarelor europene. La cîteva zile după discursul rostit la Milano, marile istoric patriot Nicolae Iorga a tipărit în limba italiană o lucrare ce cuprindea:

o scrisoare către Mussolini, două hărți cu aria de răspundere și cifre statistice despre români înainte de primul război mondial, numeroase extrase din documente și lucrări fundamentale privitoare la românii și drepturile lor istorice asupra teritoriului pe care îl locuiesc. La 6 noiembrie a rostit o importantă cuvântare la posturile de radio, iar în zilele de 1 și 3 decembrie a vorbit la Academia comercială și, respectiv, la congresul Ligii Culturale, iar în gazeta proprie *Neamul românesc* insistă asupra faptului că „noi n-avem nimic de dat” și sublinia că ungurii sint „o nație de ispravă, cu care dorim să trăim în liniște”.

Indignarea poporului nostru față de agitațiile revizioniste s-a reflectat pe larg în paginile presei. Ziare independente din Capitală (*Zorile*, *Adevărul*, *Dimineața*, *Lupta* etc.) au publicat numeroase articole de condamnare a politicii cercurilor fascisto-revizioniste. „Dreptatea Ungariei — scria, de pildă, *Zorile*, din 4 noiembrie 1936 — înseamnă revizuirea granițelor celor trei țări ale Micii Întelegeri, pînă la limitele fostului regat al sfîntului Ștefan...”

Sub semnul puternicei indignări a întregii națiuni, solidară în eforturile sale de apărare a independenței, suvera-

nității și integrității teritoriale a statului român, au avut loc numeroase manifestații publice la care au participat cele mai reprezentative personalități ale vieții politice, culturale și științifice a țării, inclusiv membri ai guvernului și șeful statului, dînd expresie hotărîrii nestrămutate a poporului nostru de a-și apăra cu orice sacrificiu libertatea și dreptul de a fi stăpîn în vatra strămoșească. Mesajul tronului prezentat la 15 noiembrie, cu prilejul deschiderii lucrărilor Corpurilor legiuitoare, referindu-se la discursul rostit de Mussolini, afirma că scopul suprem al României este „menținerea păcii și integritatea fruntarilor noastre, trasate pentru vece... În ceasul acesta greu, toate forțele neamului nostru trebuiesc mobilizate numai pentru apărarea patrimoniului de drepturi pe care ni l-au încredințat cu mari jertfe înaintașii noștri”.

Manifestațiile antirevizioniste, replică unanimă a poporului român față de discursul lui Mussolini, au dobîndit o semnificație sporită prin sărbătorirea împlinirii a 18 ani de la înfiptuirea statului unitar-național, hotărîtă la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918.

În cadrul acestei sărbătoriri, în prezența membrilor guvernului, a unor șefi de

partide și organizații politice și culturale, a unui public numeros, a avut loc inaugurarea Arcului de Triumf, monument închinat memoriei miilor și miilor de eroi ai luptei pentru unitatea națională a poporului român.

Exprimînd sentimentele întregii colectivități românești, chemarea lansată de Comitetul Central al Blocului Democratic, organizație legală de masă creată și condusă de P.C.R., cerea ca ziua de 1 decembrie „să fie o zi de solidară manifestație a întregului popor român împotriva agresiunilor anunțate prin discursul de la Milano al lui Mussolini... Blocul Democratic îndeamnă poporul muncitor din România să participe activ la manifestația de la 1 decembrie, care trebuie să fie o manifestație împotriva fascismului revizionist”.

Stăpinii lor legitimi

A fost organizată de asemenea o sesiune solemnă a corpurilor legiuitoare, la care au luat parte delegații reprezentative de parlamentari și militari din Cehoslovacia, Iugoslavia și Franța, constituindu-se într-o adevărată „ședință a Parlamentului Micii Întelegeri”. Prin desfășurarea și conținutul cuvîntărilor rostite, ea a exprimat hotărîrea participanților de a consolida alianțele defensive încheiate și a se apăra în comun împotriva pericolului pe care îl reprezenta politica statelor revizionisto-fasciste. Luînd cuvîntul, Jean Malypet, președintele Camerei Deputaților din Cehoslovacia, declara că ședința Parlamentului român din 1 decembrie 1936, la care participau și reprezentanți ai Cehoslovaciei, Iugoslaviei și Franței, nu avea loc „pentru a proclama în fața lumii revendicări particulare, nici programe noi. Nu avem decît o revendicare, care ar trebui să fie comună întregii umanități civilizate, aceea de a trăi în liniște și pace”. Și, referindu-se la pretențiile cercurilor revizioniste horthyiste, își ex-

Dialog telefonic între Mussolini și Hitler: „Ei, ți-a plăcut cum am învîrtit-o la Milano?” (*Zorile*, din 6 noiembrie 1936)



prima sincera nedumerire: „Cum și-au putut închipui asupritorii că cei asupriți nu vor folosi primul prilej pentru a se elibera? Și cum pot reclama teritoriile pe care le răpiseră popoarelor, care erau de veacuri legitimizele lor stăpîni?... Cum pot ei încerca să convingă lumea că au fost victimele unei nedreptăți, cînd cei pe care i-au asuprit timp de veacuri nu au făcut altceva decît să recîștige libertatea și independența lor?”

În spiritul ideii că statele naționale create pe ruinele fostului imperiu dualist nu erau rezultatul unor hotărîri arbitrare sau al tratatelor de pace, ci triumful unei legități istorice, generalul Mittelhauser, șeful misiunii militare franceze prezintă la București, declara: „Astăzi, ca și acum douăzeci de ani, vom fi gata să ne devotăm idealului comun al garanției reciproce a integrității teritoriilor noastre respective, astfel cum rezultă din pacea de justețe și de reparație pe care națiunea română, în ce o privește, a as-

teptat-o mai mult de zece secole”.

Pericolul pe care politica blocului fascist-revizionist îl reprezenta la adresa păcii continentului era clar exprimat și de Mihail Ostrovski, ministrul U.R.S.S. la București, într-un articol publicat în *Zorile* din 2 decembrie 1936. „Sînt țări — arăta el — care au revenit la vechea lor concepție a «cirpei de hirtie», concepție datorită căreia valuri de sînge au scaldat cîmpiile Belgiei și ale Serbiei, ale Franței de Nord-Est, ale României și ale Rusiei. Totuși — se mira diplomatul sovietic —, nu sînt considerate de dinșii drept «cirpe de hirtie» decît tratatele salvagînd pacea și barînd drumul războiului”.

Conștiință de acest pericol, opinia publică din România și-a exprimat voința sa de pace și libertate, de apărare a intereselor sale naționale, a independenței, suveranității și integrității teritoriale în cadrul a numeroase mitinguri și manifestații anti-revizioniste ce s-au desfășurat în tot cursul lunilor noiembrie și decembrie 1936

și care s-au bucurat de largă participare a maselor populare mobilizate de P.C.R. și de organizațiile de masă create, conduse sau influențate de comuniști: MADOSZ, Blocul Democratic, Comitetul național român pentru pace (RUP), Frontul Plugarilor. Celelalte partide politice, organizații democratice și instituții (P.N.L., P.N.Ț., Partidul Conservator — Gr. Filipescu, Liga Culturală, Liga Antirevizionistă, Academia română etc.) au participat, de asemenea, la marile mitinguri și demonstrații prin care masele muncitoare, întregul nostru popor, într-o impresionantă unitate, s-a ridicat împotriva politicii revizioniste. Acest spirit de solidaritate națională era astfel exprimat de către unul din gazetarii epocii: „Antirevizionismul nu poate fi privilegiul unui singur individ, unui singur partid, unei singure familii sau unui singur elan. El aparține fiecărui ins în parte și întregii țări în genere... Antirevizionist este fiecare cetățean și împotriva revizionismului se ridică toată țara”.

● CLID ANUNTA ●

VOT DESCHIS PENTRU UNIRE

„Noi, subsemnații alegători ai orașului Caracal, districtul Romanai, împuternicim și îndatorim pe deputatul nostru, d-lu Ioan Dumitriu ca în data după constituirea Divanului ad-hoc să declare și în tot cursul lucrărilor să zică cu conștiință și să voteze pe față, iar nu cu vot secret [s.n.] puncturile următoare:”

Fragmentul face parte dintr-un document — după știința noastră inedit — care amintește de lupta poporului român pentru înfăptuirea unirii de la 1859. Este o împuternicire dată de „Comitetul Unirea” din Caracal, reședința județului Romanai, reprezentantului cetățenilor din această zonă, în Divanul ad-hoc al Valahiei, care urma să dezbată viitorul statut politic al țării. Întrunit la 15 septembrie 1857, „Comitetul Unirea” îl delegă pe conșăteanul lor să voteze deschis pentru unire, susținînd o serie de „puncturi” deosebit de semnificative prin conținutul lor și care prevedeau în-

tre altele: „Chezășuirea autonomiei și a drepturilor noastre internaționale, după cum sînt otărîte amîndouă prin capitulațiile din anii 1393-1460-1513 încheiate între țările române cu Înalta Poartă suzerană, precum și neutralitatea teritoriului moldo-român” și „Unirea țărilor României și Moldavia într-un singur stat și sub un singur guvern”.

Un an și cîteva luni mai tîrziu — la 5 și, respectiv, 24 ianuarie 1859 — prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, fierbîntea dorință a românilor — Unirea Moldovei cu Țara Românească — devenea fapt împlinit. În acest sens votase deschis, în forul în care fusese trimis, reprezentantul cetățenilor din Caracal. El n-a mai apucat însă să împărtășească bucuria unirii împlinite, sfîrșindu-se din viață la 3 ianuarie 1859.

Dumitru BOTAR

POPAS ÎN BURGURI ȘI CASTELE

IORDACHI BODEA

Si mai dăruim cavalerilor ioași dreptul de a strînge jumătate din toate veniturile și foloasele ce se cuvin regelui de la românii locuitori ai Țării Litua, *afară de Țara Hațegului cu cele ce în de ea [s.n.]*”.

Astfel glăsuia textul Diplomei cavalerilor ioași din 2 iunie 1247, document ce constituie una din cele mai vechi atestări a organizării politice a românilor din Țara Hațegului — instituția cnezială.

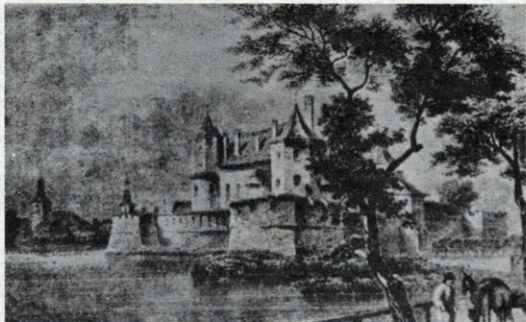
Străveche vatră de civilizație românească — în imediata vecinătate a salbei de cetăți dacice din Munții Orăștiei și numărînd între așezările ei de două ori milenara Sarmizegetusă romană (numită în epoca feudală Britonia) — Țara Hațegului a constituit unul din cele mai dirze bastioane de rezistență împotriva infiltrării feudalității regale maghiare. La scurt timp după ce mai sus-menționata Diplomă a ioașilor amintea existența Țării Hațegului, în anii 1276-1277 locuitorii ei au participat la lupta — din păcate neîncununată de succes — dusă de voievodul Litovoi împotriva regalității. Cu toate acestea, regalitatea nu a reușit să implanteze în zonă, pînă la începutul sec. XIV, decît o fortificație — cetatea de la Hațeg, de pe vîrfurile dealului Orlea.

De aici, de la Sîntămăria-Orlea — unde un hotel de categoria I cu 32 locuri de cazare, un han cu 47 locuri în clădire și alte 46 locuri în căsuțe oferă posibilități optime de cazare — pasionatul de drumeții pe urmele istoriei va putea vedea, în afara vestigiilor antichității geto-dacice și daco-romane, vestigiile cneziale de la Streisîngeorgiu, de la Mălăești, de la Strei, de la Sălajul de Sus, toate datînd din sec. XIII-XIV, din zorii epocii feudale.

Mergînd mai departe, spre răsărit, turistul iubitor de istorie ajunge în alte locuri cu străveche organizație politică românească — Țara Făgărașului. „Această

parte [a Transilvaniei] care se întinde spre Brașov... și pînă la Sibiu este cea mai sălbatică, amestecată pe alocuri cu păduri, văi și munți. Căci are păduri umbroase, pline de farmec și este udată de riuri nesecate și în tot locul se ivesc dealuri înso-

rite”. Astfel descria, la jumătatea sec. XVI, umanistul Anton Verancsics peisajul Țării Făgărașului, zonă intens locuită de români, așa cum de altfel o constata pe la 1580 și umanistul Antonio Possevino: „Sus-numitul comitat este așezat într-un loc



Două obiective istorice pe un renumit traseu turistic: Cetatea Făgăraș (gravură de epocă — sus) și Cetatea Rîșnov

foarte frumos, având un castel bine întărit și peste 70 de sate, aproape toate pline de români".

Vestigiul feudal cel mai important al orașului Făgăraș este, fără îndoială, impunătoarea cetate ce adăpostește astăzi Muzeul Țării Făgărașului. Înlăță începând cu sec. XII-XIII, elementele ei cele mai importante datează de la jumătatea sec. XVI, când Ștefan Mailat, voievodul Ardealului, a transformat-o într-o puternică fortificație. Spre sfîrșitul secolului, Bathazar Bathory a adăugat puterii eleganță. Potrivit relatării călătorului Giorgi Tomasi, el a început „o măreață clădire în stil italian pentru locuința sa și a făcut în mijloc o sală mare, pe care a împodobit-o cu picturi de mina unui pictor izestrat".

În pragul sec. XVII, Făgărașul era una din cele mai puternice cetăți ale Transilvaniei. Pornit în marea sa campanie de făurire a unității române în hotarele străvechii Dacii, Mihai Viteazul a intenționat să o transforme în cetatea de scaun a întregii țări, aducând aici tezaurul domnesc. Timp de câteva luni, cetatea și domeniul s-au aflat sub stăpînire Doamnei Stanca, soția voievodului; și în sec. XVII, Făgărașul a continuat să fie cel mai bogat domeniu al principilor Transilvaniei.

Un popas în orașul chimiștilor de la poalele munților Făgăraș (favorizat de existența chiar în incinta castelului a unui hotel de categoria I cu 34 locuri cazare și un restaurant cu 112 locuri) trebuie, așadar, să includă, în chip firesc, și acest vestigiu al istoriei orașului împreună cu colecțiile de istorie, artă și etnografie, pe care le adăpostește.

Înșiruite ca într-o salbă la poalele Carpaților, „țările” românești ale epocii feudale se continuă mai spre răsărit de Făgăraș cu Țara Birsei, străvechea Terra Bissenorum, menționată încă la începutul sec. XIII. Înainte însă de a ajunge la Brașov, cel mai important centru al acestor meleaguri, un popas la cetatea Rîșnov. De pe vechiul drum comercial care, prin pasul cu același nume, făcea legătura între Țara Românească și Transilvania), cetatea se înfățișează privitorului așa cum i se arată cu peste patru veacuri în urmă și călătorului italian Giovan Andrea Gromo: „o cetate foarte puternică, clădită pe vârful unei stînci, pe un munte înalt și despărțit de ceilalți, la care se poate ajunge numai pe o

poteca lată de vreo trei pași și aceasta urmînd drumul serpuir în loc desoperit". Rosturile fortificației erau de refugiu pentru locuitorii Rîșnovului, „tîrg bine populat și cu o viață negustorească". Cu toate că așezarea era predominant săsească, mai reținem un amănunt — anume că apărarea cetății era încredințată românilor.

În evul mediu, când transportul era anevoios (mai cu seamă pentru convoaiele negustorești), Rîșnovul se afla la două zile de Brașov, așadar constituia un loc de popas important. Și astăzi însă — când acest rol a încetat —, o oprire la cetate, care adăpostește un restaurant cu 268 locuri amenajat cu sprîjinul O.J.T. Brașov, poate constitui un moment reconfortant, căruia împrejurimile „cu livezi și cu piraie limpezi de munte” îi dau un farmec aparte.

Din „orașul trandafirilor” — căci denumirea Rîșnov a derivat din Rosenau, care înseamnă tocmai acest lucru — ajungem la Brașov, „unul din cele mai frumoase orașe din țara întreagă — spunea același Gromo — în ceea ce privește clădirile, străzile și populația și cel mai înfloritor dintre toate în privința comerțului".

Încă din vremea aceea, jumătatea sec. XVI, orașul era renumit pentru instituțiile sale culturale, ca și pentru monumentele sale laice și religioase. „Are un institut de învățămînt pentru toate artele liberale... cu o bogată bibliotecă ce poate sta alături de cele mai vestite dintre ele. Casele sînt arătoase, străzile foarte frumoase și largi, pretutindeni se văd piraie cu apă curgătoare".

Așezat „între munții cei mai frumoși” — potrivit expresiei umanistului sîbian Georg Reicherstorffer — Brașovul poate fi comparat, datorită munților înalți ce îl înconjură, cu o cetate inexpugnabilă. Dar dincolo de „cetatea” naturală, oferită de culmile Postăvarului și ale celorlalți munți, orașul era întărit și ca o puternică cetate — astăzi unul din cele mai interesante obiective turistice ale localității: „Cetatea — se spunea într-o descriere de acum cîteva secole — are șanțuri late și adînci, umplute cu apă care izvorăște din trei părți, cu locuri adînci... Între aceste șanțuri se află o cortină de pămînt cu bastioane dispuse cu chibzuință după sistemul modern". Augeritatea medievală a cetății a rămas numai în exterior; dincolo de zidurile ei. O.J.T. Bra-

șov a căutat o soluție originală de punere în valoare a vestigiilor: interiorul a fost transformat într-un vast complex de alimentație publică cu 831 locuri, în cadrul căruia vizitatorului i se oferă o gamă largă de servicii: salon medieval, salon transilvănean, crămă, vinotecă, tavernă, totul într-o atmosferă ce amintește ambianța specifică a burgului medieval.

Efortul de reliefare a culorii specifice îl regăsim și în județul Bistrița-Năsăud, la hotelul „Tihuța” din localitatea Piatra-Fîntînele.

Într-o scriere de la sfîrșitul veacului trecut citim că un englez, Jonathan Harker, făcea o călătorie prin Transilvania. Într-o noapte, pe cînd se afla în drum spre pasul Birgăului, călătorul a acceptat să schimbe postalionul cu o caleașcă a contelui Dracula și să facă un popas la castelul acestuia din munți. Trebuie să spunem că episodul relatat mai sus nu s-a petrecut niciodată în realitate. Personajul — Jonathan Harker — ca și castelul, ca și întîmplările nemaiapomenite prin care trece englezul, sînt rodul fantaziei romancierului irlandez Bram Stoker, autor în 1897 al romanului de notorietate mondială *Dracula*, al cărui subiect a fost inspirat dintr-o seamă de povești medievale — germane sau slave — despre Dracula voievod, de fapt voievodul Țării Românești, Viad Tepeș.

Istoria, cercetarea riguroasă au făcut de mult selecția între simburile real prezentat de diferitele legende care au circulat pe seama domnitorului român și faptele imaginare, exploatate ulterior de amatorii de literatură senzatională. Hotelul „Tihuța” — un castel coborît parcă din paginile cărții lui Stoker — construit la poalele Munților Birgăului, într-un peisaj de o frumusețe aparte, contribuie și el la demitizarea legendei. Vizitatorii (capacitatea hotelului este de 140 locuri în camere de categoria I), la dispoziția cărora se află și un restaurant cu bar de zi, nu vor vedea nici vampiri, nici tepeșe, decît, eventual, în postura de... frîguri.

Sîntămăria-Orlea, Făgăraș, Rîșnov, Brașov, Piatra-Fîntînele, cinci modalități de a pune în valoare — comercial și turistic — nu numai frumusețea naturală a peisajului, ci și trecutul istoric al țării. Cinci locuri — tot altfel invitatii adresate nouă tuturor prin intermediul Oficiului Național de Turism.



LA RĂDĂCINILE ISTORIEI AFRICII

Prof. dr. JOSEPH KI-ZERBO,
Burkina Faso (Volta Superioară),
președintele Uniunii istoricilor africani

În Africa Occidentală, mai exact în sud-vestul Republicii Federale a Nigeriei, în Republica Populară Benin și în Republica Togoleză, trăiesc astăzi peste 10 000 000 de yoruba, urmașii unei populații străvechi care a creat, între secolele XI-XV, una dintre cele mai înalte și originale civilizații din Africa. Centrul acestei civilizații a fost orașul Ifé, situat în vestul Nigeriei. Tradiția consemnează că de aci au plecat în primul monarh, pentru a întemeia regatele Oyo și Benin, despre care va fi vorba în paginile următoare. Textul, selectat din cartea istoricului african Joseph Ki-Zerbo, Histoire de l'Afrique noire, este reprodus într-o formă prescurtată, cu titlul și substituirile redacției.

Joseph Ki-Zerbo (cunoscut cititorilor Magazinului istoric datorită articolului Drumuri medievale africane, apărut în nr. 10/1981) face parte dintre acei cercetători care, studiind trecutul Africii, s-au decis să dovedească falsitatea unei teze îndelung acreditată de istoriografia europeană, și anume aceea că Africa nu ar avea istorie. „Ucenic la Sorbona — scria Joseph Ki-Zerbo — în «meseria de istoric» și pornit să exploreze temeliile mai vechi sau mai recente ale lumii de azi, am fost izbit de absența aproape totală a continentului african, și îndeosebi a lumii negre, din mesajul călăuzitorilor noștri spirituali și din lecțiile universitare laborioase și rafinate. Uneori, în timpul unui curs despre merovingieni, vedeam, ca printr-o vrajă, savana sudaneză arsă de soare. Și atunci, mă cuprindea o tăcută și violentă dorință de a mă reîntoarce la rădăcinile Africii”.

Nenumăratele volume dedicate istoriei Africii, printre care lucrările lui Joseph Ki-Zerbo se situează la loc de frunte, justifică afirmația unui alt specialist în istoria „Continentului negru”, istoricul britanic prof. dr. Michael Crowder¹, care scria de curând că „aceste cercetări marchează începutul unei ere de istorie africană”.

De-a lungul anilor, Magazin istoric a dedicat numeroase pagini trecutului țărilor africane. Articolul ce urmează se adaugă acestor pagini, completind, pentru cititorii revistei, imaginea unei vechi și, până nu demult, puțin cunoscute civilizații.

Andrei BUSUIOCEANU

¹ Magazin istoric, nr. 11/1980.

În sud-vestul actualei Nigerii s-au dezvoltat principatele yoruba. Originea lor, învăluită în mitologia zeilor și a semizeilor, poate fi cu greu determinată, îndeosebi din punct de vedere cronologic. Specialiștii consideră totuși că populațiile yoruba, ca și altele stabilite în aceste regiuni ale Africii, au venit dinspre nord-est, poate din zona Nilului superior, în valuri succesive, între secolele VI și XI. Ifé, centrul local de unde s-au răspândit, a fost redunoscut ulterior de toate triburile yoruba, ca și Theba de către faraoni, drept sursa spirituală a puterii și a legitimității; locul unde avea loc consacrarea principilor (șeful Ifé-ului era și marele pontif) și unde, după moarte, erau readuse rămășițele lor și însemnele regale.

Semnificația unor ouă de papagal

Multe legende s-au țesut în jurul fiului lui Oranyan, întemeietorul regatului Oyo, Shango. Acesta — spune legenda — avea o fire atît de năvalnică încît, cînd vorbea îi ieșeau flăcări din gură și fum pe nări. Încercînd, prin procedee magice, să atragă și să stăpînească fulgerul a reușit, dar, în felul acesta, și-a distrus propria locuință și pe el însuși. Shango a devenit zeul fulgerelor și este încă venerat pe toată coasta Beninului.

O caracteristică a principatelor sau regatelor yoruba era organizarea orașenească cu centre care, în epoca precolonială, numărau sute de mii de locuitori. Un regat yoruba era deci un fel de federație de orașe. În fruntea regatului Oyo se afla un *alafing* (rege). Deși era numit „cel asemenea zeilor”, durată domniei lui era limitată, se pare, la 14 ani. Alafingul era ajutat în treburile statului de un consiliu format din șapte membri, care erau, în același timp, și electorii succesorului regelui. La început ei îl alegeau automat pe fiul cel mai vîrstnic al răposatului. Dar,



Ifé și Benin au devenit celebre în întreaga lume datorită descoperirii unor obiecte artistice, între care și aceste piese lucrate din alamă (p. 29), ceramică (p. 30) și bronz (p. 31), datînd din secolele XII-XVII

curînd, și-au dat seama că acest obicei dădea loc la crime făptuite de moștenitorii grăbiți să preia puterea. Atunci au decis ca fiul cel mai mare să fie asociat regelui la domnie, dar că trebuia să moară odată cu el. Locuitorii din Oyo aveau, prin intermediul consiliului, o putere nelimitată de control asupra regelui. Cînd acesta dădea dovadă de slăbiciune sau se făcea vinovat de vreo crimă nelegiuită, cei șapte îi duceau un craniu de om sau ouă de papagal. Cel mai bătrîn dintre ei era însărcinat să-i comunice regelui sentința, nu lipsită de humor negru: „Zeii ne-au revelat că ai un destin rău și că *orunlu* tău

(un fel de dublu aflat în cer) nu mai tolerează șederea ta aci. Îți cerem deci să te duci să dormi”. Imediat, regele trebuia să se otrăvească.

Șeful unei cetăți yoruba era ales de alafingul din Oyo sau chiar de pontiful din Ifé. În realitate însă puterea aparținea unui grup de notabili. Acest soi de senat numit *Oba* veghea la respectarea tradițiilor și îndeplinea rolul de Curte supremă. Posturile acestuia erau înjumătățite, fiecare dintre ele avînd cîte doi titulari: unul „al mîinii stîngi”, celălalt „al mîinii drepte”. Strîngătorul de taxe se bucura de un prestigiu deosebit. Sarcina lui era ușurată de faptul că orașele yoruba erau împrejmuite cu un zid de apărare, care delimita exact și perimetrul orașului. De cele mai multe ori, portarul — care îndeplinea și practici rituale — era strîngătorul de taxe.

De-a lungul istoriei sale, regatul Oyo a dus o serie de războaie victorioase. Obligația comandantului de a se sinucide dacă era învins nu este străină, poate, de aceste succese militare.

Galerii ca ale Bursei din Amsterdam

Regatul Benin este legat de Ifé prin Oranyan, întemeietorul lui legendar. Cîndva, acestui prinț străin în mijlocul unor populații cu alte obiceiuri și tradiții, triburile edo, i s-a făcut dor de țările unde locuiau semîniile yoruba și s-a decis să plece la Ifé. Or, între timp, frumoasa Erimwinde i-a dăruit un fiu, Eweka, „Cel Mult Iubit”. El a devenit suveranul Beninului sub numele de Eweka I. Toate acestea s-au petrecut către mijlocul secolului XII e.n. Tradiția amintește de o dinastie de 12 regi, dinastia Ogiso, a cărei domnie a fost întreruptă de o revoltă urmată de instaurarea unui regim republican. Eweka este cel care a instituit colegiul electoral din șapte membri. Dintre succesorii lui trebuie amintit Ewedo (prima jumă-

tate a sec. XII). Acesta a întârit puterea membrilor Oba în detrimentul celor șapte din consiliu, cărora le-a interzis să desemneze funcționarii importanți, să stea în picioare și să poarte sabie în prezența lui.

În sec. XV, Beninul și-a atins apogeul sub Eware cel Mare, rege, medic priceput și soldat vitez, în același timp. Urcat pe tron în jurul anului 1440, el a cucerit, după cum se spune, 200 orașe și sate, a deschis drumuri largi și a pus deasupra celor nouă porți ale zidului înconjurător talismane magice să le aperi. A adus sculptori în fildeș și lemn pentru a înfrumuseța Beninul. Acest mare rege, despre care se spune că vizitase Congo și Guineea, nu era lipsit de duritate în anumite ocazii. Astfel, când cei doi fii ai lui au murit, a decretat un doliu național de trei ani, în timpul căruia nimeni nu avea voie să poarte haine, să se spele și... să aibă copii. Împotriva lui a izbucnit o revoltă. Eware cel Mare a reușit să scape datorită unui sclav al său, eliberat. Tulburările ce au urmat domniei lui nu s-au potolit decât în sec. XVII, sub Okpame sau Ozobwa, care, în 1684, a venit în contact cu portughezii.

Suveranul era un monarh absolut dar supraviețuia în deaproape, fiind constrins, ca rege zeificat, să respecte numărare ritualuri. Chiar „protocolul” meselor și al domitului erau stabilite, prin tradiție, în amănunțime. Când apărea în public, în foarte rare ocazii, se înfățișa supușilor cu deosebită pompă, ca un deținător suprem al secretelor magice ce aduceau prosperitate țării.

Beninul era o cetate care depășea în urbanism multe din orașele europene ale epocii. Suprafața sa era rectangulară, înconjurată de un zid de pământ și un șanț adânc. Străzi mari, late de 120 picioare¹ conduceau către porțile practicate în zid. Pe marginile drumurilor se aflau pomi bine aliniați și locuințe

avind un stil foarte original: pereții exteriori, purtând un acoperiș de paie și frunziș, alcătuiau camerele de locuit în jurul unei curți interioare amenajată pentru scurgerea apei de ploaie. Deasupra ușii se afla un șarpe mare din alamă. La intrare erau situate altare consacrate strămoșilor și zeilor dintr-un panteon numeros: zeul suprem, zeul mării, zeul fierului, zeița fertilității etc. Mărimea curților și înălțimea caselor depindeau de poziția socială a proprietarului. Curtea regelui constituia un oraș în oraș, pe unde, exceptând cartierul inaccesibil al haremului, mișunau nenumărați dregători și slujitori.

lată cum descrie Sieur de la Croix, unul dintre primii călători pe coasta Africii, în lucrarea *Relation universelle de l'Afrique ancienne et moderne*, publicată în 1688, la Lyon, cetatea Benin: „Există

mai multe porți de intrare în oraș înalte de 8-9 picioare și late de 5. Sint făcute dintr-o singură bucată de lemn și se răsucesc în jurul unui pivot. Palatul regelui se află în partea dreaptă a orașului. E un ansamblu de clădiri ocupind tot atita spațiu cît orașul Grenoble și închis între ziduri. Există mai multe apartamente pentru miniștrii printrilor și galerii frumoase, majoritatea la fel de mari ca cele ale Bursei din Amsterdam. Ele sint susținute de coloane de lemn placate cu aramă, pe care sint gravate marile lor bătălii și pe care au grijă să le țină foarte curate. Casele sint apropiate unele de altele și aliniate cu multă ordine. Au acoperișuri, streșini, balustrade și, neavind decât cîte un etaj, sint umbrite de palmieri și bananieri. Această populație nu e mai puțin curată decât olandezii. Iși spală atît de bine casele încît sint lustruite și lucitoare ca un geam de oglindă. Cam la o zi distanță de Benin, spre Levant, se află orașul Gofu. În unele locuri nu prea se găsește apă. Regele plătește oameni ca să dea de băut călătorilor și ofiterii lui au grijă să țină din loc în loc vase mari cu apă proaspătă și limpede ca cristalul. Nimeni nu ar îndrăzni să ia o picătură fără să plătească și, dacă păzitorul nu e acolo, lasă banii și își continuă drumul. Negrii aceștia sint mult mai civilizați decît cei de pe coasta cealaltă. Sint oameni care au legi bune, o poliție bine organizată și sint foarte primitivi cu străinii”.

„Parcă auzi certurile din palat”

„Nimeni — scria, în continuare, Sieur de la Croix — de la Curte nu are voie să se acopere cu un veșmînt pînă ce însuși regele nu i-l dă și nici să-și lase părul să crească pînă ce nu primește, ca un cadou, îngăduința. Citeodată, în loc de îmbrăcăminte, regele dăruiește vreunui tînăr o femeie și atunci acesta obține, totodată, și



¹ Un picior = 0,3048 m.

permisiunea de a umbla îmbrăcat și de a-și îngriji părul. O dată pe an regele apare călare, împodobit cu însemnele regale și însoțit de o suită de trei sau patru sute de oameni, alcătuiind infanteria, cavaleria și fanfara. Cavalcada are loc în jurul palatului, fără să se îndepărteze prea mult. Cțiva leoparzi îmblânziți sînt purtați legați cu lanțuri și mulți pitici care-l distrează pe rege se învîrtesc în jurul convoiului. La sfîrșitul solemnității sînt sugrumați sau li se taie capul la 12-15 sclavi, în ideea că sufletele acestor nenorociți se vor duce într-altă țară unde vor reinvia și unde regele, odată ajuns și el acolo, îi va regăsi ca sclavi. Prințul își cinstește cum nu se poate mai mult mama și nu ia nici o hotărîre importantă înainte de a se sfătui cu ea. Și, totuși, în virtutea nu se știe cărei legi, nu le este permis să se vadă. Din această pricină regina-mamă locuiește într-o casă frumoasă, afară din oraș, unde este servită de un mare număr de femei și fete.

Cînd regele moare, i se sapă un mormînt în palat atît de adînc încît lucrătorii se înecă în el. Înainte de a arunca trupul regelui în puț, toți favoriții și servitorii lui vin și se oferă să-și întovăre-

șeașca stăpînul pentru a-l sluji și pe lumea cealaltă. Se ceartă multă vreme între ei pînă se decid cui să-i revină privilegiul acesta. După ce curtenii credincioși și regele răposat au coborît în mormînt, deschizătura e acoperită cu un pietroi mare".

Regele din Benin putea mobiliza 20 000 oameni într-o singură zi și 100 000 într-un timp ceva mai lung.

Ifé și Benin au devenit celebre în întreaga lume datorită descoperirii unor obiecte artistice din ceramică, alamă și bronz. Parte din aceste capodopere au fost aduse în Europa de o expediție militară britanică în 1897, altele au fost descoperite în 1910, de Frobenius¹, sau dezgropate, din întîmplare, cu ocazia lucrărilor pentru terasamente, începute în 1938. În ceea ce privește perfecțiunea plastică, operele de artă din Ifé nu sînt cu nimic mai prejos de cele din Grecia antică.

¹ Leo Frobenius (1873-1938), etnolog german. Între 1904-1935 a întreprins o serie de călătorii de explorare în Africa. În 1932 a devenit profesor la Universitatea din Frankfurt, iar în 1934 directorul Muzeului de etnografie din acest oraș. A descris cultura și civilizația populațiilor africane în numeroase lucrări, dintre care cităm: *Si Africa vorbește* (1912-1913), *Atlas Africanus* (1921-1931), *Mitologia Atlanticului* (1922), *Istoria culturii africane* (1933), *Monumenta Africana* (postum — 1939) etc.

Dimpotrivă, par mai puțin reci și emoționează mai puternic pentru că nu urmăresc o frumusețe omenească idealizată. Ele reprezintă bărbați și teme exprimînd fiecare o experiență umană individuală, immortalizată de artiști anonimi: un înalt dregător împodobit din cap pînă în picioare cu atributele funcției sale sau avînd o expresie de o seninătate și o demnitate de-a dreptu regale; un curtean al cărui profil sugerează inteligență și mîndrie; o regină-mamă a cărei față lasă să se înțeleagă că viața, pentru ea, nu mai are taine, căci trăsăturile ei schițează un imperceptibil și nostalgic suris.

Arta din Benin este mai puțin senină și mai dinamică. Parcă auzi certurile din palat sau tumultul războiului, dar și ecoul vînturilor sau al fastuoaselor apariții regale. Marile plăci de alamă, unde regele este înfățișat maiestuos, dominînd prin statura sa membrii suitei și muzicanții, cu casca de război pe cap, împodobit cu coliere care-l ajung pînă la buze, purtînd brățări și sabia de ceremonii și avînd un aer de zîmbru înfuriat, amintesc întrucîtva ambianța basoreliefulor din Assur.

În românește de
Ana Maria ȘERBANESCU

PLANSELE NOASTRE

①④ Prezenți pe frontul de luptă împotriva hitlerismului, artiștii plastici ne-au lăsat emoționante mărturii despre vitejia și eroismul ostașilor români. O parte dintre aceste mărturii au apărut și în numerele trecute ale revistei noastre. Iată, în continuare, altele cîteva dintre ele: a) **Artilerie în acțiune pe frontul antihitlerist din Transilvania**, de Al. Ciucurencu; b) **În carlingă**, de Traian Sfîntescu; c) **Artilerie în acțiune**, de Ion Hagiu; d) **Lupte de stradă la Tâpiószentmárton**, de Al. Țipoia. Picturi aflate în depozitele Muzeului militar central (**Contribuția României la înfrîngerea fascismului**, p. 14)



a



b

PE URMELE STRĂMOȘILOR

ION POPESCU-PUȚURI

Cititorii noștri au luat cunoștință din materialele apărute în revistele Magazin istoric și Anale de istorie despre întinsa arie de răspindire a neamurilor strămoșilor noștri geto-daci.

După aprecierile învățatului german J. Klaproth, din puternica seminție a dacilor „dispersată pe malurile Dunării” s-au desprins, cu milenii în urmă, o sumedenie de neamuri, dintre care unele, deplasându-se spre răsărit, au ajuns până „în ținuturile cele mai îndepărtate ale Asiei”, menținându-și multă vreme numele de geți, de daci sau luindu-și numele neamului după acela al conducătorilor lor, întemeind acolo puternice regate, unele dintre acestea purtând chiar numele de Dacia.

Astfel sub dinastia Arsacizilor și din marea familie a Cușanilor, al căror nume — tot după J. Klaproth — era acela de daci, s-a constituit un imperiu (după expresia timpului) puternic și înfloritor în teritoriile Asiei Centrale și de Sud, tocmai în perioada ascensiunii Imperiului roman.

Un asemenea imperiu cuprindea Persia, Armenia, Bactriana (Dacia), Masagetiia (Getiia mare), ținuturile din jurul Caucazului și din nordul Mării Negre și a dăinuît peste 500 ani¹; era împărțit administrativ, după cum am văzut în articolele publicate², în patru regate principale, fiind conduse de una și aceeași familie domnitoare.

Numele regilor acestei dinastii vestite ne sînt cunoscute mai ales din lucrările savanților francezi Saint Martin, Jean Foy, Vaillant, Adrien de Longpérier etc.

În numărul de față prezentăm cititorilor, după lucrarea Mémoires sur la chronologie et l'iconographie des rois Parthes Arsacides (Memorii asupra cronologiei și iconografiei regilor parți ai arscacizilor) de Adrien de Longpérier (1816-1882), numismat și conservator al Muzeului Luveru, Paris, 1853-1882, cîteva imagini ale acestor regi după monedele timpului, descoperite de autor (necunoscute pînă atunci), identificați pe baza monedelor intrate în tezaurul numismatic al Muzeului Luveru. Monedele sînt prezentate pe ambele fețe (avers-revers), pe o parte fiind înfățișați regii parți Arsaces I (imaginile 1-2-3), Tiridate I (4-5-6) și Artaban I (7-8-9), iar pe cealaltă inscripția în limba folosită la curtea țărilor vizitate de rege, care făceau parte sau erau tributare Imperiului parț. Aceste monede erau emise cu prilejul vizitelor pe care regii respectivi le făceau în aceste țări.

¹ În vremea lui Pacorus (78-108 e.n.), regatul parț a întreținut bune relații cu geto-dacii lui Decebal, ambele state fiind interesate să se opună tendințelor cotoptitoare ale Imperiului roman. De altfel, după cele două războaie cu dacii, împăratul Traian a pornit un nou război împotriva regatului parților, încheiat cu instituirea stăpînirii romane asupra parții de vest a Partiei (115 e.n.), stăpînire de foarte scurtă durată, intrucît sub succesorul lui Traian, Hadrian (117-138 e.n.), românii au fost nevoiți să se retragă din regiunile cucerite.

² Vezi Anale de istorie, nr. 1 și 2/1984.

1



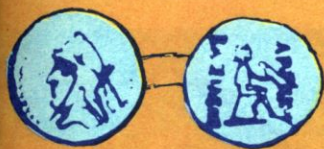
4



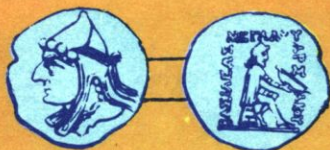
7



2



3



5



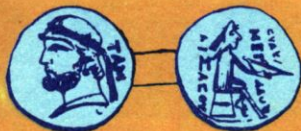
6



8



9





c



d

DE GAULLE-CHURCHILL

UN DUEL SECRET (VI)



Într-un interviu recent din *Le Nouvel Observateur*, ultimul biograf al generalului Charles de Gaulle, scriitorul istoric Jean Lacouture, apreciază că revelațiile cărții lui François Kersaudy, a cărei prezentare Magazin istoric o încheie în acest număr, sînt de-a dreptul excepționale. Una dintre cele mai semnificative este, fără nici o îndoială,

noua și gravă încordare din relațiile șefului guvernului provizoriu al Republicii franceze (Comitetul Național de Eliberare se transformase în guvern provizoriu, începînd din 26 mai 1944) cu șeful guvernului britanic, survenită în legătură cu atitudinea anglo-americană față de Franța, la începutul operației Overlord¹.

Misterul Zilei Z

Stabilit la Alger de aproape un an, de Gaulle beneficia din ce în ce mai mult de sprijinul și simpatia opiniei publice engleze, manifestată puternic în presă și chiar în Parlament. Dezbaterile aprinse din 24 mai 1944 ne dă o dovadă edificatoare a popularității șefului „Franței libere” în Camera Comunelor. Nu mai puțin de patru deputați l-au interplat pe primul ministru în ceea ce privește relațiile cu generalul de Gaulle și „Franța liberă”. „Nu pot să-mi explic pe de-a ntregul și nu pot explica nici altora adevărata natură a politicii adoptate de guvernul Maiestății Sale față de Franța, a spus deputatul Harold Nicolson, care a luat cuvîntul imediat după primul ministru. Reproșînd cabinetului britanic că în această privință secondează prea îndeaproape guvernul american, Nicolson a continuat: „Ca și mulți francezi, am impresia că guvernul Statelor Unite, urmat în acest sens de guvernul Maiestății Sale, departe de a-i

sprijini pe francezi, se străduie să-i contracareze în toate ocaziile... Guvernul Statelor Unite se dovedește slab, prost informat, refuzînd să recunoască Comitetul Național sau guvernul provizoriu. Sînt convins că aceasta este o gravă greșeală. Această politică este nu numai nejustă și inoportună, dar riscă să ne pună într-o situație absurdă. Mă aștept din clipă în clipă să citesc în ziarele noastre că guvernul sovietic a recunoscut comitetul lui de Gaulle ca guvern provizoriu al Franței. În ceea ce ne privește, din păcate, vom ajunge după bătaie, reticenți, meschini, neînțeleși, vom intra în ultima clipă pe ușa de serviciu, fără să ne exprimăm întregul respect și admirație, care se născă aici pentru opera Comitetului Național”.

Deputatul Vernon Bartlett a adăugat și el: „Regret profund că l-am auzit pe primul ministru spunîndu-ne astăzi că nu poate face mai mult în această problemă. Cum a arătat deja onorabilul deputat H. Nicolson, în admirabila sa intervenție, eu cred că am ajuns cu certitudine la stadiul în care generalul de Gaulle reprezintă Franța în aceeași

măsură în care își reprezintă țara orice om de stat din orice altă țară aliată. Știu foarte bine că nu este un om comod. Prima dată cînd l-am întîlnit, era în februarie 1940, în spatele liniei Maginot. Fusesem obligat să rămîn timp de două ore pe zăpadă, în picioare, și să mă uit la tancurile sale drăcești cum urcau și coborau o colină. Nu aveam pe mine decît un costum și un pardesiu obișnuit. El purta o scurtă de piele și ghete înalte... Nu, cu siguranță, nu e un om comod”.

Churchill se găsea sub focul încrucișărilor al presei (*Times*, *Manchester Guardian*, *Daily Mail* au publicat trei zile consecutiv declarațiile deputaților care l-au criticat pe primul ministru) și al multor oameni politici. La 27 mai, el îi transmite două mesaje președintelui Roosevelt, rugîndu-l să trimită la Londra un colaborator de rang înalt, pentru a pune de acord atitudinea celor două țări față de guvernul provizoriu al Franței, în preajma debarcării în Normandia. Cu toată intervenția ambasadorului american în U.R.S.S., Averell Harriman, care-i explică și el atmosfera politică din Anglia

¹ Magazin istoric, nr. 9/1968, 3-5/1984.

în favoarea lui de Gaulle, F.D. Roosevelt rămâne însă intransigent: nu trimite nici un reprezentant în Anglia, nu este de acord să fie înștiințat generalul de Gaulle despre Ziua Z, a debarcării.

Churchill îi spune lui Anthony Eden, în seara de 30 mai, că îl va invita pe de Gaulle în Anglia abia în Ziua Z. Eden combate însă acest punct de vedere, care reflectă și opiniile înalților comandanți militari britanici. „Dar Anthony Eden are mult mai multă influență asupra lui Churchill decât șefii stateelor majore, scrie Kersaudy, și hotărîrea de a-l invita pe de Gaulle la Londra și de a-l pune la curent cu secretul operației Overlord este luată de premierul englez în după-amiaza de 31 mai. Și era, desigur, mult mai folositor ca de Gaulle să fie informat în Anglia, nu la Alger, despre iminenta debarcare în Franța.

Cearța de la desert

Timp de trei zile, diplomatul Duff Cooper va face totul pentru a-l convinge pe de Gaulle să accepte invitația. Abia la 3 iunie, generalul a acceptat-o și, în după-amiaza aceleiași zile, a plecat cu avionul spre capitala britanică, unde a aterizat în dimineața zilei următoare. Pe aeroport o fanfară a intonat Marseilleza și la sosirea la reședința din Capitală de Gaulle a găsit o scrisoare în care Churchill îi ura bun venit și-l invita să-l întâlnească pe el și pe generalul Eisenhower, comandantul-șef al forțelor expediționare aliate în Europa.

Pentru a fi cât mai aproape de teatrul de lansare a operației Overlord, primul ministru își stabilise cartierul general într-un tren, în gara Portsmouth. Aici, în ziua de 4 iunie 1944, la orele 13.30, de Gaulle s-a întâlnit cu Churchill și tot aici a aflat șeful guvernului provizoriu francez amănuntele operației de o amploare necunoscută în istorie, care era pe punctul să

fie declanșată. Churchill a subliniat că ar fi apărut extrem de urît în istorie dacă o operație urmărind eliberarea Franței ar fi fost lansată de către forțele britanice și americane fără ca francezii să fie informați. Și a adugat că a ținut în mod special să-i anunțe el generalului de Gaulle secretul operației, urmînd ca generalul Eisenhower să se concentreze asupra aspectelor ei militare.

Mulțumind pentru această informare, generalul de Gaulle a spus că serviciile sale de la Alger au dedus după numărul crescînd de mesaje în limba franceză, transmise de BBC, că operația este iminentă.

Primul ministru a declarat că el a considerat întotdeauna aceste mesaje imprudente, dar că au fost luate numeroase măsuri pentru intoxicarea psihologică a adversarului. Anunțîndu-l că regina Wilhelmina a Olandei și regele Haakon al Norvegiei vor citi la radio mesaje adresate popoarelor respective, Churchill și-a exprimat speranța că de Gaulle va fi de acord să pronunțe un asemenea mesaj pentru Franța.

Felicitîndu-l pe primul ministru și exprimîndu-i întreaga admirație pentru pregătirea acestei operații, de Gaulle s-a declarat de acord cu propunerea lui Churchill.

La orele 14.15, într-un vagon alăturat, Churchill și de Gaulle, împreună cu colaboratorii lor apropiați, s-au așezat pentru a prînz și discuția a continuat. În vreme ce Churchill îl sfătua insistent pe de Gaulle să facă o vizită în Statele Unite, de Gaulle sublinia necesitatea ca în acest moment totul să se concentreze asupra operațiilor militare. Abia la desert, a izbucnit prima mare înfruntare dintr-o suită de certuri grave din acele zile între șeful „Franței libere”, pe de o parte, și aliații săi anglo-americani, pe de alta.

Generalul de Gaulle, pradă unui acces de furie extraordinar, le spusese comensilor săi englezi: „Adică cum, v-am trimis din septembrie trecut

propuneri, la care n-ați răspuns niciodată. Bătălia va începe și eu voi vorbi la radio. Dar în ceea ce privește administrația este clar că președintele Statelor Unite nu a dorit niciodată să mă vadă. De ce credeți că pentru a exercita puterea în Franța trebuie să-mi pun candidatura în fața lui Roosevelt? Guvernul francez există. Nu am nimic de cerut în această privință Statelor Unite ale Americii și nici Marii Britanii. Este foarte important pentru toți aliații ca să organizăm raporturile dintre administrația franceză și comandamentul militar. Dar unde este reprezentantul american, pentru a discuta aceste condiții? De altfel, am aflat că guvernele de la Washington și Londra au luat o serie de măsuri fără să ne ceară acordul. De exemplu, în ciuda divergențelor noastre, trupele și serviciile auxiliare care se pregătesc să debarce sînt aprovizionate cu așa-zisi bani francezi fabricați în străinătate și pe care guvernul Republicii franceze nu-i recunoaște. Potrivit ordinilor comandamentului aliat, acești bani vor avea un curs impus pe teritoriul francez. Mă aștept ca mine generalul Eisenhower, la indicațiile președintelui Statelor Unite și de acord cu Dumneavoastră, să proclame că instaurază autoritatea sa în Franța. Cum doriți să tratăm pe asemenea baze? N-aveți decît să faceți singuri războiul cu banii voștri falși”.

Evident, după această tiradă, atmosfera dejunului a devenit mormintală. Churchill a spus: „Dacă generalul de Gaulle îi face sau nu o vizită președintelui Statelor Unite, îl privește. Dar eu îl sfătuiesc să o facă”. După care a adăugat și mai exasperat: „Vreau să o spun cît se poate de clar – întotdeauna cînd a trebuit să aleg între Europa și largul mării, noi am fost totdeauna pentru acesta din urmă. De fiecare dată cînd ar trebui să aleg între Dumneavoastră și Roosevelt, totdeauna îl voi alege pe Roosevelt”.

Primul ministru a adăugat că el a exprimat o opinie personală, dar că nu se îndoiește că va fi sprijinit în Camera Comunelor. La aceste cuvinte, Eden dădea din cap dubitativ, iar Bevin, unul din liderii opoziției laburiste, a declarat lui de Gaulle: „Primul ministru a spus că în toate ocaziile el va fi de partea președintelui Statelor Unite. Vreau să știți că el a vorbit în numele său și cîtuși de puțin în numele cabinetului britanic”.

Deși atmosfera era glacială, înainte de a se despărți, Churchill, melancolic, a ridicat paharul cu aceste cuvinte: „Pentru de Gaulle, care n-a acceptat niciodată înfrîngerea”. Generalul a răspuns: „Pentru Anglia, pentru victorie, pentru Europa”.

Nu vorbesc după Ike

În aceeași după-amiază de 4 iunie, Churchill și Eden l-au condus pe de Gaulle într-o pădure vecină, la cartierul general al lui Eisenhower, care a explicat șefului guvernului provizoriu francez planurile debarcării și, în același timp, a apreciat judecățile de valoare ale acestuia în materie de strategie.

Și totuși, furtuna a izbucnit și aici, cu o putere mai mare chiar decît la dejunul amintit, în momentul cînd de Gaulle, pe punctul de a se retrage, a auzit de la Eisenhower următoarele cuvinte, rostite cu multă stînjeneală: „*Mon Général, voi adresa în ziua debarcării o proclamație populației franceze și vă solicit să faceți la fel*”. De Gaulle a ripostat fără ocol: „*Dumneavoastră! O proclamație către poporul francez? În baza căruia drept? Și pentru a-i spune ce?*”

Comandantul-șef i-a întins un text dactilografiat, pe care de Gaulle, după ce l-a citit, i-l-a înapoiat și a declarat că nu-l aprobă. Kersaudy scrie: „Pentru de Gaulle, această declarație are un efect încă și mai grav. Potrivit indicațiilor președintelui Roosevelt, Ei-

senhower n-a menționat nici măcar o singură dată pe generalul de Gaulle și mișcarea «Franței libere» în declarația sa, ceea ce era inacceptabil, iar de Gaulle i-a spus-o extrem de vehement. Se pare că Eisenhower a răspuns cu tact că nu este decît un proiect pe care el este gata să-l modifice, pentru a ține seama de observațiile generalului. S-a căzut de acord că de Gaulle îl va informa pe Eisenhower a doua zi dimineață despre modificările pe care le consideră necesare”.

Întorcîndu-se în trenul special transformat în cartier general al lui Churchill, de Gaulle nu-i ascunde acestuia profunda sa nemulțumire și declară că preferă să se întoarcă la Londra în automobil, și nu cu trenul premierului.

Din acea clipă, se deschide cea mai gravă criză a relațiilor dintre Winston Churchill și Charles de Gaulle, datorată mai ales faptului că premierul englez respecta cu strictețe punctele de vedere americane. Altit Kersaudy cită și numeroși alți istorici relevă că această criză, care a măcinat pur și simplu nervii celor doi lideri, precum și pe cei ai colaboratorilor lor apropiați, a survenit în ajunul și în primele zile ale invaziei. Iată un film al ei.

5 iunie — dimineața. De Gaulle trimite lui Eisenhower versiunea modificată a Apelului acestuia adresat francezilor.

I se răspunde că este prea tirziu, deoarece proclamația fusese deja tipărită (în realitate ea fusese tipărită cu o săptămînă înainte) și va fi difuzată de îndată pe teritoriul francez. Așadar, debarcarea urma să se efectueze fără cel mai simplu acord prealabil asupra problemei administrației civile, a emisiunii de bancnote franceze și chiar asupra proclamației adresate poporului francez. „Și astfel — comentează Kersaudy — Franța nu va fi cu adevărat eliberată; ea va fi ocupată, la fel ca și Italia. Bineînțeles, de Gaulle este furios. Este clar că Franța combatantă, ceea

ce înseamnă pur și simplu Franța, a primit un afront și, cum se știe, generalul de Gaulle nu este omul care să suporte așa ceva fără a reacționa”.

5 iunie — la amiază. Generalul de Gaulle este informat că va putea să se adreseze poporului francez prin intermediul radioului britanic a doua zi dimineață, luînd cuvîntul după regele Norvegiei, regina Olandei, marea ducesă a Luxemburgului, primul ministru al Belgiei, generalul Eisenhower. De Gaulle refuză categoric să vorbească după generalul Eisenhower. Această precizare, după generalul Eisenhower, a dat naștere unei grave neînțelegeri în rîndul oficialităților britanice și americane care au interpretat refuzul generalului de Gaulle, în sensul că el nu va vorbi pur și simplu.

5 iunie — după-amiază. Churchill află că de Gaulle refuză să vorbească la BBC. Sir Alexander Cadogan scrie în jurnalul său: „La orele 18.30, consiliul de cabinet. Încă o dată am asistat la dezlănțuirea furibundă a primului ministru împotriva generalului de Gaulle. De fiecare dată cînd acest subiect revine la ordinea zilei, noi ne îndepărtăm de politică, de diplomație și chiar de bunul simț. Avem de-a face cu un gen de cochetărie a unor capricioase adolescente de pension. Roosevelt, primul ministru și de asemenea de Gaulle se comportă, trebuie să recunoaștem, ca și cum ar fi niște tinere domnișoare în apropierea pubertății. Nu-i nimic de făcut”.

5 iunie — seara. În plin consiliul de cabinet britanic, parvine informația că de Gaulle refuză, de asemenea, să-i lase să plece pe teritoriul francez pe cei 200 ofițeri de legătură francezi, deoarece nu s-a stipulat într-un acord care sînt atribuțiile lor. Churchill, spun martorii prezenți, se sufocă pur și simplu de furie.

5 iunie — noaptea. După orele 21.00, Churchill află că în legătură cu alocuțiunea lui de Gaulle la BBC a fost o



Londra, aprilie 1960. Sir Winston Churchill
îl primește pe generalul de Gaulle

neînțelegere și că acesta refuză doar să vorbească după Eisenhower. Dar pe Churchill nimic nu-l poate opri din starea sa de furie extremă. După ce a băut o imensă cantitate de whisky spune: „De Gaulle trebuie să cedeze și să vorbească la ora și la locul pe care i le-am fixat”.

La 3 noaptea, Churchill dictează o scrisoare, ordonându-i generalului de Gaulle să părăsească imediat teritoriul englez, și transmite generalului Bedell Smith dispoziția de a-l urca pe de Gaulle în avion chiar și în lanțuri, dacă e nevoie, și de a-l expedia la Alger, avînd grijă ca nu cumva să ajungă în Franța.

6 iunie — dimineața. Generalul de Gaulle acceptă să

vorbească la BBC, la mai multe ore după ce ceilalți șefi de state și guverne și generalul Eisenhower își rostiseră cuvîntările.

6 iunie — la amiază. Generalul de Gaulle înregistrează în studiourile casei radiodifuziunii britanice Bush House discursul său adresat francezilor și francezelor, pe care-i cheamă la luptă pentru alungarea ocupanților hitleriști. În acest discurs, el folosește pentru prima dată formula „Ordinele date de guvernul francez”, fără a mai adăuga „provizoriu”.

6 iunie — după-amiază. După ce a obținut ca Winston Churchill să ardă scrisoarea prin care ordona expulzarea generalului de

Gaulle, Anthony Eden, care în toată această perioadă extrem de agitată a jucat excelent rolul de mediator calm, ferm și discret, începe o serie lungă de ciocniri cu primul ministru, care îi era în același timp și socru. Eden își notează în jurnalul său, în aceeași zi: „Scurtă odihnă după-amiază. Winston a telefonat către ora 19.00 și-am avut o discuție asupra lui de Gaulle și a francezilor. Puțin după miezul nopții, Winston a retelefonat; era furios, deoarece Bevin și Attlee¹ s-au declarat de aceeași părere cu mine. Discuția s-a prelungit 45 minute sau poate mai mult. M-a acuzat că semăn discordie în rîndul guvernului, că împing presa să exploateze această problemă. Mi-a declarat că nu va ceda pentru nimic în lume și că trebuie ca de Gaulle să se care. Mîine va avea loc o reuniune a cabinetului. Camera Comunelor îl va susține împotriva lui de Gaulle, împotriva mea și împotriva tuturor membrilor cabinetului care mi-ar ține parte. Roosevelt și cu el vor ține piept întregii lumi. I-am spus că am aflat că amiralul Fenard (atașatul naval al Statelor Unite) a sosit la Londra cu un mesaj personal al președintelui Roosevelt pentru de Gaulle. Nu i-a prea plăcut. Eu nu m-am enervat și cred că l-am ținut piept. În orice caz, nu i-am făcut nici cea mai mică concesie”. În timpul lungii explicații din noaptea aceea cu Churchill, Eden i-a mai spus: „Sau o rupem cu de Gaulle, ceea ce înseamnă să o rupem cu Franța, sau ajungem la un acord cu el. Nu există cale de mijloc. Și trebuie să explicăm toate acestea președintelui Roosevelt, spunîndu-i că trebuie să-l sprijine și el pe de Gaulle”.

În ziua următoare, datorită eforturilor lui Eden, de Gaulle a acceptat să reexamineze problema trimeriilor

¹ Clement Attlee (1883-1967), lider al partidului laburist. În perioada războiului, lord al sigiliului privat în cabinetul de coaliție format de Churchill, apoi secretar de stat la Dominioane. Între 1945 și 1951, prim-ministru al Marii Britanii.

ofiterilor de legătură francezi pe continent. Între timp, în toate ocaziile când se întâlneau cu oficialitățile britanice, ca și în ședințele cu colaboratorii săi, de Gaulle nu-l menaja cîtuși de puțin pe primul ministru.

„Sînteți binevenit în casa mea...”

După ce a vizitat țărurile franceze pe care a avut loc debarcarea, Winston Churchill (despre care secretarul lui Eden, Oliver Harvey, scria că „este animat de o ură aproape patologică împotriva generalului”) s-a aflat în fața unui nou torent de proteste în presă și în Camera Comunelor în ceea ce privește problemele bancnotelor false, ale administrației civile din Franța și chiar a faptului că nu i s-a acordat încă permisiunea lui de Gaulle de a se duce în teritoriul francez eliberat.

Ca de obicei, Churchill s-a dovedit incapabil să persevereze un timp îndelungat într-o stare de spirit vindictivă. După citeva dispute îndelungate cu Eden, el a sfîrșit prin a fi de acord cu începerea de tratative pentru statutul administrației civile franceze și a permis, de asemenea, generalului de Gaulle să viziteze Bayeux, la 14 iunie.

Pe puntea contratorpilorului La Combattante, unul dintre colaboratorii lui de Gaulle s-a aplecat spre el și i-a spus: „Vă dați seama, Mon Général, că se împlinesc patru ani de cînd nemții au intrat în Paris?”.

Generalul a răspuns scurt: „Ei bine, au greșit”.

Cînd a autorizat ca de Gaulle să întreprindă această vizită, Churchill a stabilit și următoarele condiții transmise în mod confidențial lui Anthony Eden: „De Gaulle nu va putea ține acolo reuniuni publice și nu va putea convoca adunări de masă pe străzi. Lui i-ar plăcea, desigur, să aibă loc asemenea manifestări, în

scopul de a apare ca viitorul președinte al Republicii franceze. Sugerez ca el să traverseze cu viteză redusă în automobil orașul și să strîngă mîna cîtorva cetățeni înainte de a pleca. De asemenea, să facă la plecare și numai atunci declarațiile pe care le va considera necesare. Pe de altă parte, el trebuie tratat cu cea mai mare politețe”. Vizita a decurs însă în condițiile unui entuziasm popular care a pus pe gînduri serviciile secrete aliate.

Cîteva zile după întoarcerea de la Bayeux, generalul de Gaulle a părăsit teritoriul britanic, „într-o stare de spirit mai bună decît nicodată”, cum scrie Anthony Eden într-o notă asupra ultimei lor întîlniri. Înainte de a pleca, i-a trimis lui Churchill o scrisoare, în care i-a exprimat sincerele lui mulțumiri pentru primirea rezervată de guvernul Majestății Sale. Răspunzîndu-i, Churchill a evocat mai ales obstacolele colaborării franco-engleze.

Premierul i-a mărturisit diplomatului Duff Cooper, care era de față cînd a dictat scrisoarea către de Gaulle: „Sînt dezolat, dar n-am putut să-i spun mai mult”. Scriindu-i în aceeași zi lui Eden, același diplomat afirma: „Primul ministru declară că-l va denunța ca inamicul de moarte al Angliei”.

Acestea erau sentimentele cu care cei doi oameni de stat se despărțeau în iunie 1944. În lunile și anii următori, cu toate că au mai apărut numeroși nori pe cerul relațiilor Churchill-de Gaulle, dialogul lor a devenit din ce în ce mai cordial. Atunci cînd, la 6 noiembrie 1958, generalul de Gaulle, abia reinstalat de cîteva luni în fruntea guvernului francez, a ținut să confere personal Crucea Eliberării, cea mai înaltă decorație a Rezistenței franceze, ilustrului om de stat britanic, Winston Churchill spunea: „Generalul de Gaulle va rămîne pentru totdeauna simbolul sufletului Franței și al fermității ei inebriabile în fața nenorocirii. Îmi amintesc că i-am spus într-una din zi-

lele triste din 1940: «Iată-l pe conetabilul Franței!» Este un titlu pe care l-a binemeritat în tot acest timp”.

În aprilie 1960, pentru prima oară după 15 ani, de Gaulle a făcut o vizită în Marea Britanie, în calitate de președinte al celei de-a V-a Republici franceze. Una din primele sale întîlniri a fost aceea cu Winston Churchill care, așteptîndu-l în fața casei sale, l-a întîmpinat cu cuvintele: „Sînteți binevenit în casa mea și veți fi binevenit pînă la sfîrșitul vieții mele”.

Cristian POPIȘTEANU

Concursul HOREA 200

Concursul Horea 200 — ale cărui întrebări au fost publicate în nr. 12/1984 și 1/1985 — este în plină desfășurare, la ora cînd citiți aceste rînduri.

Au și început să sosească scrisorile cu răspunsurile a numeroși cititori, din toate colțurile țării. Mulți alți participanți ne adresează — fie în scris, fie telefonic, fie prezentîndu-se direct la redacție — felurite întrebări privind actuala ediție a concursului **Magazin Istoric**, comunicîndu-ne, totodată, gîndurile și opiniile lor pe marginea concursului **Horea 200**.

Întrucît unele din aceste solicitări se refereau și la termenul ultim de expediere a răspunsurilor și date fiind condițiile deosebite ale acestei ierni, anunțăm pe toți participanții la concursul **Horea 200** că scrisorile cu răspunsuri pot fi trimise pînă la **20 februarie 1985, inclusiv**.

Deci, nu uitați: Ultimul termen de expediere a scrisorilor de participare la concursul **Horea 200** este de **20 februarie 1985, data ștampilei poștale**.

Răspunsurile exacte la cele două serii de întrebări ale concursului **Horea 200** vor fi publicate în nr. 3/1985.

Lista cu cîștigătorii celor 100 premii atribuite în cadrul concursului **Horea 200** va apărea în nr. 4/1985.

STATUI IMPERIALE ROMANE LA TOMIS

Dr. ADRIAN RĂDULESCU

Muzeul de istorie și arheologie din Constanța

Cucerită după lupte grele de Imperiul roman încă din primii ani după proclamarea acestuia, în vremea împăratului Octavian Augustus (29-28 î.e.n.), Dobrogea — Moesia Inferior a antichității¹ — a rămas vreme îndelungată sub dominație romană. Una din expresiile acestei lungi stăpîniri a fost pusă în valoare de numeroasele descoperiri arheologice. Între vestigiile scoase la iveală (prin descoperiri întâmplătoare făcute de-a lungul vremurilor, iar în ultimul timp prin cercetări sistematice) se numără — alături de unelte, vase, podoabe — o bogată colecție de statui, îndeosebi de împărați și împărătese, cel mai adesea lucrate în marmură. Din nefericire, datorită dezinteresului pentru vestigiile istorice, manifestat în vremurile mai vechi, precum și negoțului cu antichități din perioade mai recente, multe din aceste statui s-au pierdut, ori au ajuns în diferite colecții din lume.

Colectivul muzeului constăntean încearcă, în ultima vreme, și cu destul succes, reconstituirea unei mici galerii a acestei categorii de sculpturi, atît din dorința de a ilustra o practică artistică de elevată valoare estetică, cît — mai ales — pentru a înțelege, prin intermediul acestor mărturii sculpturale, rolul jucat de către personajele reprezentate în contextul istoric al epocii. Căci nu o dată aceste statui dau, prin realismul lor, măsura înțelegerii mai depline a datelor și faptelor legate de un personaj, fiind adevărate peceti în piatră ale domniei respective. Desigur, multe din piesele descoperite au suferit, în decursul vremurilor, grave vătămări, dar ele relevă trăsături de o rară eleganță și vădesc un autentic realism, care le plasează — ca realizări artistice — mult deasupra altor sculpturi din acea epocă, fie ele religioase, fie laice (reprezentînd însă persoane particulare). Nu departe de localitatea Ostrov, în timpul unor operațiuni de dragare a apelor Dunării, a fost găsită statuia împăratului Caracalla, pe numele său întreg *Marcus Aurelius Antoninus Caracalla* (1), împărat între anii 198 și 217. Apele fluviului au deteriorat mult statuia acestui împărat (pe cît de iubit de ostași, pe atît de detestat de locuitorii imperiului pentru cruzimea lui), astfel că nu putem ști cu exactitate împrejurările în care a fost ea realizată. Este însă de presupus că a fost făcută în anul 214, cînd împăratul — în drum spre Orient — a trecut prin Durostorum, vizitînd pe soldații din garnizoana de aici. Cum se știe, Durostorum (azi Silistra, în R.P. Bulgaria) era unul din principalele centre economice, culturale și militare ale provinciei Scythia Minor. Aici se găsea sediul Legiunii XI Claudia, prezența armatei implicînd existența unui mare număr de meșteșugari, inclusiv artiști și arti-zani, care au realizat opere de mare măiestrie, cum au fost, de



¹ Magazin istoric, nr. 6/1976.

pildă, măștile pentru parade militare, sportive și religioase, găsite tot la Oștrow, în anul 1958.

În semn de cinstire — după vizita împăratului — legiunea a primit denumirea *Legio XI Claudia Antoniniana*. Nu putem exclude însă nici posibilitatea ca bustul să fi fost inaugurat ca efect al promulgării de către împărat — în anul 212 — a Constituției antoniniene, prin care se acorda cetățenie romană tuturor locuitorilor imperiului¹.

Un alt bust (păstrat fragmentar), este cel al împăratului Gordian III — *Marcus Antonius Gordianus*: 238-244 (2) — și provine din colecția cărturarului Pericle Papahagi, donată în mare parte muzeului conștanțean. Împăratul Gordian a inițiat mai multe intervenții militare în Balcani pentru stăvilierea invaziilor carpo-gotice², bustul fiind realizat probabil în cinstea uneia din victorii. Din aceeași perioadă datează și bustul împărătesei *Furia Savinia Tranquillina* (3) — soția lui Gordian III — reprezentată sub chipul zeiței Isis. Sculptura a fost descoperită în 1962, la Tomis împreună cu alte 23 diferite sculpturi, ce compun un ansamblu statuar de valoare unică în lume, în afara sculpturii ce o reprezintă pe împărăteasă, cele mai valoroase statui descoperite cu acel prilej sînt „Fortuna cu Pontos”, „Șarpele Glikon”, „Aedicula”.

Statuia lui Filip Arabul — *Marcus Iulius Philippus* (4) — împărat roman între 244 și 249 a fost descoperită în teritoriul rural al Tomisului. Piesa — din care s-a păstrat doar capul — a fost cioplită (așa cum o arată unele indicii) într-un atelier tomitan, sculptura fiind un omagiu în legătură cu eforturile militare ale acestui împărat de a opri o mare invazie carpică din anii 245-247, care pusesese în primejdie orașele vest-pontice.

O sculptură aparte ca realizare și stil este cea descoperită în 1960, cu prilejul cercetărilor făcute la Edificiul roman cu mozaic; reprezintă un cap de bărbat, apreciat ca datînd de la sfîrșitul sec. III, începutul sec. IV. Cercetări mai recente tind să-l identifice cu împăratul Constantin cel Mare, *Marcus Flavius Valerius Constantinus*: 306-337 (5), de numele căruia se leagă zidirea impresionantului edificiu comercial portuar al Tomisului.

Recent a fost găsit un splendid bust (sînt încă discuții dacă partea descoperită nu aparține unei reprezentări integrale) în marmură al lui Antonius Pius — *Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius*: 138-161 (6). Descoperirea a fost făcută la Vadu, pe malul Mării Negre, foarte aproape de limita sudică a teritoriului rural al Histriei, fiind așadar greu de spus de unde provine: din Tomis sau din Histria?

Perfecțiunea sculpturii, minuțiozitatea cu care au fost realizate unele detalii ne fac să apreciem că ar fi vorba de un „import”, de la una din școlile sculpturale existente la acea vreme în Grecia sau în bazinul oriental al Mării Mediterane, deși în cele două orașe vest-pontice existau de asemenea unele *officinae* (ateliere) de sculptură. Cît privește faptul că bustul a fost găsit la distanță, de cele două orașe, într-un context arheologic mult ulterior datei la care a fost executat, consider că el va fi fost refolosit în vreun sat (*vicus*) din jurul actualei localități Vadu. Sperăm că viitoare descoperiri din cadrul șanțierului arheologic deschis aici vor lămurii felul în care a ajuns această statuie în acel loc. Acest portret al lui Antoninus Pius — cel mai recent (ca descoperire), dar cel mai vechi din punct de vedere al cronologiei reale — încheie deocamdată micro-galeria de statui imperiale romane din Dacia Pontică. Rămîne ca rezultatele cercetărilor viitoare să împodobească colecția muzeală cu noi și valoroase exponate. Vitrinele muzeului le stau la dispoziție...



ULTIMELE ZILE ALE LUI JAWAHARLAL NEHRU

M. CHALAPATHI RAU

În ziua de 28 mai 1964, cu puțin înainte de amiază, New Delhi a fost zguduit de un cutremur¹. Asemenea zdruncinări seismice nu sînt neobișnuite în capitala Indiei, dar cel la care ne referim devenea încărcat de o semnificație simbolică. În ziua precedentă murise Pandit Jawaharlal Nehru², liderul partidului Congresul Național Indian, urmașul lui Mahatma Gandhi³, unul dintre arhitecții Indiei independente [de la a cărei proclamare ca republică s-au împlinit recent 35 ani — n.r.], întîiul ei prim-ministru. La cîteva minute după cutremur au fost închise porțile reședinței sale, unde circa jumătate de milion de oameni defilaseră prin fața trupului întins pe un podium înalt, de lemn. Cîțiva dintre cei prezenți au încercat să se cațere peste porți, spre a-l vedea pentru ultima dată pe omul care îi condusese și povățuise, uneori chiar îi dojenise, primind, în schimb, din partea lor, profundă stimă și afecțiune. Cînd gărzile l-au împins înapoi, trei oameni au murit călcați în picioare, iar alții au fost răniți.

Corpul lui Nehru, cu capul ușor ridicat și trupul acoperit cu un steag indian, a fost înălțat pe un afet de tun. Ziua era foarte caldă și florile presărate pe sicriu începuseră să se ofilească. În atmosfera încărcată și apăsătoare răsunau mantras sanscrite, psalmodiate de un grup de preoți hinduși, și cuvintele englezești cam banale ale imnului Rămii cu mine, Doamnel, cîntate de cîțiva creștini, probabil pentru singurul motiv că fusese un imn favorit al lui Gandhi.

La ora 1.20 p.m., cortegiul era gata să se pună în mișcare. În fruntea lui se afla un jeep, care-l transporta pe generalul-comandant al regiunii Delhi. Veneau apoi afetul de tun, tras de soldați, alți soldați cu armele în jos, mergînd la pas, de ambele părți, apoi mai multe automobile. În primul, înveșmîntată într-un sari alb, fiica lui Nehru, Indira Gandhi, cu fiul ei mai mic, Sanjay⁴. Cum Nehru nu avusese nici un fiu, Sanjay trebuia să aprindă rugul funerar ce aștepta la șase mile (circa 10 km) distanță, pe malul fluviului sacru Jumna, în apropiere de locul unde, cu 16 ani în urmă, în 1948, fusese incinerat trupul lui Gandhi. După prima mașină veneau altele, cu surorile lui Nehru și alți membri ai familiei sale, conducători politici și reprezentanți ai unor state străine, sosiți în tot cursul nopții și dimineții.

Itinerarul era aproape identic cu cel din urmă drum urmat de Gandhi. Procesiunea se mișca încet, trecînd pe lîngă marelă clădire guvernamentală înălțată de englezi în ultimii ani ai stăpînirii lor, pe lîngă Parla-

¹ Michael Edwardes, autorul acestei prefețe, a semnat numeroase lucrări de istorie a Indiei, printre care *A History of India, Nehru: A Pictorial Biography, The Last Years of British India, Everyday Life in Early India, Nehru. A Political Biography*. Din ultima am și extras paginile de față.

²⁻³ Magazin istoric, nr. 10/1980, 3/1983, 4/1984; 7/1972.

⁴ Decedat într-un accident de avion, în iunie 1980.

ment, apoi în jos, pe marele drum de ceremonii Rajpath, de-a lungul căii Tilak, care purta numele unui alt lider național indian mort de mult¹, ajungând în cele din urmă la locul de incinerare, unde — pe un soclu din cărămizi simple, înalt de cinci picioare (cca. 1,50 m) și lat de zece picioare (cca. 3 m), se afla un rug din lemn de santal.

De-a lungul drumului, o imensă mulțime — conform unor rapoarte ea se cifra la aproape trei milioane de oameni — împingea șirurile de polițiști și militari care îi barau calea. Era ca orice mulțime indiană: gălăgioasă, curioasă, amestecând lacrimile cu risul, respectuoasă, dar nedisciplinată. La un moment dat, sicriul și primele două mașini au fost rupte de restul procesiunii, pentru că mulțimea a dat buzna, tăind drumul. În sfârșit, la orele patru, cortegiul a ajuns pe malul fluviului. În duriul înăbușit al tobeilor, trupul a fost așezat pe rug. Preoții hinduși au început ritualurile magice pentru morți, au stropit în jur cu apă sfințită din fluviul Gange, un mic grup de lideri a defilat pe lângă rug, fiecare dintre ei depunând câte o bucată de lemn de santal. Steagul indian de pe corpul defunctului a fost înlocuit cu o eșarfă albă și cu petale de flori. Sanjay a aprins rugul și corpul lui Jawaharlal Nehru s-a mistuit în flăcări, ca al unui suveran hindus.

Aspectele euro-asiatice ale funeraliilor, acele elemente din est și vest, a căror combinare unii au socotit-o de un gust indoeuropean, făcuseră parte din viața lui Nehru. Musulmanii participanți de bunăvoie la un ceremonial hindus stăteau măturile atit a faptului că lumea musulmană a ocupat un loc special în viața politică a lui Nehru, cit și a antecedentelor lui, căci strămoșii săi fuseseră puternic influențați de Moguli, conducătorii musulmani ai Indiei de dinaintea englezilor². În ziua următoare, președintele indian, Sarvapalli Radhakrishnan, cu câțiva miniștri ai Cabinetului și membri ai familiei primului ministru, au asistat la stringerea cenușii. Aceasta a fost pusă în urne de aramă, stropită cu apă din Gange și dusă la Nehru acasă. Acolo, urnele au fost depuse în grădină, unde mii de oameni s-au inclinat înaintea lor.

Actul final a avut loc marți 9 iunie, nu la Delhi, ci lângă locul de naștere al lui Nehru, la Allahabad. Acolo Gangele se unește cu fluviul Jumna, într-un loc deosebit de sfânt pentru hinduși. În testamentul său, citit la radio cu câteva zile în urmă de către o soră a lui Nehru, el cerea ca o parte din cenușa sa să fie aruncată în Gange. Totodată, contesta orice semnificație religioasă care s-ar fi putut atribui acestui act. Pentru el, apele Gangelui erau „un simbol al culturii și civili-

zației seculare ale Indiei, schimbându-se mereu, curgând mereu și rămânând totuși mereu aceleași. 'Ele îmi amintesc de piscurile acoperite de zăpadă și de văile adânci ale Munților Himalaia, pe care le-am iubit atit de mult, și de cimpille întinse de dincolo de ei, unde am trăit și am muncit'.

Restul de cenușă să fie — a scris el — „urcat într-un avion și risipit de sus peste cimpurile unde muncesc țărani indiani, așa incit să se amestece cu praful și pământul Indiei și să devină parte integrantă din India”.

Cenușa a fost adusă de la Delhi cu trenul. O mare de oameni s-a înșiruit de-a lungul liniei ferate. La Allahabad, o adunare uriașă aștepta transportul. Odată cu cenușa lui Nehru, a călătorit și o urnă conținând-o pe cea a soției sale, Kamala, pe care Nehru o ținuse în camera sa, în toți cei 28 ani scurși de la moartea ei. La Allahabad, urnele au fost puse sub un copac, în apropierea casei în care își petrecuse copilăria Nehru. Din nou flori și — în tăcere — gesturi de venerație. Apoi, purtate de preoți și înconjurate de soldați, cele două urne au fost duse la mal, la locul sacru, și transportate cu o ambarcațiune, pină la confluența fluviilor. Acolo, cenușa a fost împrăștiată. Dintr-un elicopter se aruncau petale de flori, tunurile bubuiau, se psalmodiau mantras și o fanfară militară — ai cărei membri aproape sigur erau cu toți buni hinduși — cînta Rămii cu mine, Doamne!

Michael EDWARDES

„O singură ambiție mi-a rămas: ca în puținii ani pe care îi mai am de trăit să mă dedic cu toată forța și energia de care mai dispun muncii de făurire a Indiei. Vreau să fac asta din răspuțeri, pină ce voi fi istovit și bun de aruncat la gunoi. Nu mă interesează ce veți gîndi despre mine după aceea, voi sau oricine altcineva. Pentru mine este de ajuns că m-am secătuit punîndu-mi puterea și energia în slujba Indiei”, scria Jawaharlal Nehru în ultimii ani ai vieții sale³.

La 14 noiembrie 1962, Nehru a împlinit 73 ani. În ciuda bolii, continua să fie în fruntea națiunii, șef al guvernului, interesîndu-se cu pasiune de fiecare aspect al muncii sale. Continua să se întîlnească cu vizitatori de seamă, veniți de peste hotare. Participa cu regularitate la ședințele Parlamentului și vorbea acolo în toate ocaziile importante și despre toate subiectele importante. De asemenea, lua cuvîntul la multe reuniuni desfășurate la New Delhi și în afara lui. Prezida ședințe ale Cabinetului și manifesta interes pentru munca fiecărui ministru. Scria note prin care dădea indicații miniștrilor principali și trimitea instrucțiuni ambasadurilor în-

¹ Este vorba despre Balgandhar Tilak (1856-1920), om politic indian, lider al aripii de stînga a partidului Congresul Național Indian. Adept al principiului folosirii violentei pentru obținerea independenței.

² Magazin istoric, nr. 9/1973.

³ Acest text reprezintă un fragment din biografia Jawaharlal Nehru, apărută la New Delhi, a publicistului M. Chalapathi Rau, colaborator apropiat al primului ministru.

diei. Prezida întrunirile Comisiei de planificare și pe acelea ale Consiliului de dezvoltare națională. Vorbea la sesiunile Congresului; îi plăcea să meargă printre oameni și să se inspire de la ei; îi dădeau un sentiment de prospețime. Totuși, anii, lunile, zilele treceau și mai erau încă atâtea de făcut! Pe bloc-notesul său și-a notat următoarele rânduri, dintr-un poem al poetului american Robert Frost (1874-1963): La somn mă trage codrul des/ Dar un drum greu eu mi-am ales/ Și pină-l fac am mult de mers/ Și pină-l fac am mult de mers.

Jawaharlal se trezea odată cu răsăritul soarelui și își începea ziua făcând gimnastică. Micul dejun era masa lui preferată. Mînca *porridge* și tăia cu delicatețe și grație fructe, din care oferea și oaspeților săi. Istorieea povești încântătoare. Cobora apoi să împlinească mulțimea de vizitatori, care veneau zilnic să-l vadă. Pe urmă mergea să-și privească animalele preferate: pui de tigri sau urși panda. La birou, unde sosea punctual, le dădea mult de furcă secretarilor și stenografilor. Avea întrevederi cu oficialități, cu vizitatori străini sau alți oameni. La prînz mînca ușor, uneori mîncare indiană, alteori europeană. Se odihnea scurtă vreme, după care se înapoia iar la birou și lucra. Serile era ocupat să vorbească la o adunare, să poarte discuții cu vizitatori sau să asiste la un spectacol de dans. Cîna constituia și ea o destindere. Adeseori avea oaspeți la micul dejun, la prînz sau la cină. Era, de asemenea, un corespondent bun și răspundea fiecărei scrisori pe care o primea, deși trebuia să dicteze multe note și să scrie foarte mult.

Nehru a fost unul dintre cele mai fine instrumente ale forțelor istorice; un produs al epocii sale, oglindind spiritul ei. El nu și-a permis niciodată și n-a îngăduit nici concepătenilor săi să ignore spiritul istoriei; aborda orice subiect la un înalt nivel intelectual și afectiv. Te puteai bizui întru totul pe el în problemele mari, ca și în cele mărunte. Îi plăcea să țină seama de toate aspectele unei chestiuni, să asculte și punctul de vedere al altuia, înainte de a adopta o hotărîre. Ca și Gandhi și Lincoln, avea încredere în omul de rînd. În timpul guvernării sale a existat în India un schimb liber de idei. Chiar în cercul restrîns al familiei lui, îi influența pe ceilalți prin forța convingerilor sale, nu prin tonul autoritar, prin discuții în contradictoriu, amenințări sau izbucniri de minie. El se ocupa cu mii de probleme, nu se arăta niciodată obosit, niciodată lipsit de înțelegere. Acesta era secretul vitalității, tineretii și energiei sale neostoite.

„În India, cea mai grea pedeapsă pe care i-o poți da în zilele noastre unui indian este să-l pui într-un post de conducere”, spunea el. Au fost cazuri cînd ar fi trebuit să fie necruțat. N-a izbutit. Avea capacitatea de a asimila nu numai ideile, sentimentele și aspirațiile poporului, ci și stările lui de spirit de moment. Putea recepta imediat starea de

spirit a unei adunări, a unui comitet parlamentar sau a unei întruniri publice, a unei întâlniri cu poezi sau a unei asociații de oameni de știință. Avea încredere în oameni, în colegii săi, chiar și în aceia care încercau să-i potolească dinamismul. Era un om complex. Englez prin educație, musulman prin cultură și hindus prin naștere, cum arăta el în *Autobiografie*, fără nici o fisură în personalitatea lui. El domina mulțimile. Nu știa ce este teama. În cele mai critice momente ale vieții sale, a dovedit curaj. Nu lucra niciodată pentru succes sau glorie, cele mai înalte ambiții le nutrea pentru țara sa, pe care o purta într-o epocă nouă, fără să-i pese dacă era considerat un om al destinului sau un ratat.

La 7 ianuarie 1964, i-a crescut tensiunea arterială. Jawaharlal era surmenat. I s-a prescris odihnă completă. În dimineața următoare, tensiunea a scăzut. Nehru a răsfویت ziaarele și a mîncat. Medicilor care îl țineau sub control le-a spus: „Vă dau multă bătaie de cap”. Și-a exprimat dorința să iasă din casă, dar a fost convins să stea în repaus complet. La 9 ianuarie, a avut o zi bună, a citit. Starea sănătății i s-a ameliorat. 10 ianuarie a fost o zi de odihnă în care și-a petrecut cîtva timp citind. La 11 ianuarie, a hotărît ca doi dintre miniștrii săi, Gulzaril Nanda și T.T. Krishnamachari, să se ocupe deocamdată de problemele lui.

„Mă simt bine”, a spus Jawaharlal unui grup de corespondenți de presă. Arăta cam lipsit de putere, dar altfel bine dispus. A doua zi l-a vizitat președintele Indiei, Radhakrishnan, apoi n-au mai fost date buletine referitoare la sănătatea lui. Ziua de 14 ianuarie a fost odihnitoare, dar lui Nehru nu-i plăcea odihna. Dorea cu tot dinadinsul să-și reia munca. La 19 ianuarie, Hrușciov l-a invitat în Uniunea Sovietică la odihnă. A refuzat. Voia să lucreze, nu să se odihnească. La 21 ianuarie, Kamaraj, ministrul statului Madras, s-a întîlnit cu Jawaharlal și au discutat despre schimbările din Cabinet și unele probleme de partid. La 24 ianuarie, Jawaharlal a făcut o plimbare cu mașina și s-a simțit relaxat toată ziua.

De ziua republicii, 26 ianuarie, Jawaharlal a fost întîmpinat de popor cu ovaiți răsunătoare, pe tot parcursul căii Rajpath. În ziua următoare i s-a făcut un control medical de rutină la Institutul național de științe medicale; o nouă examinare de rutină, la 31 ianuarie. Februarie a fost și ea o lună de relaxare. La 26 martie, într-o cuvîntare adresată prin radio națiunii, el a făcut un apel la armonie între diversele comunități din India.

La 30 martie, răspundînd în Parlament unor interpelări repetate, el a arătat clar că nici vorbă nu putea fi de numirea unui locțiitor al primului ministru. Parlamentul a izbucnit în urale cînd, răspundîndu-i unui deputat, a spus privitor la sănătatea sa: „Cred că sînt mult mai bine”, după care a adăugat:

„Mi-e greu să afirm, în termeni categorici, că sint chiar perfect sănătos”.

Jawaharlal se gândise să se odihnească o vreme și, la 23 mai, a plecat la Dehra Dun, pentru o vacanță de trei zile. Înainte de a pleca fusese fotografiat. Arăta relaxat și bine dispus. La 24 mai, s-a întâlnit la Dehra Dun cu câteva dintre rudele sale, s-a plimbat pe paștile de la Circuit House și a lucrat la unele chestiuni urgente înainte de culcare. La 25 mai, a avut o zi de odihnă. Arăta și mai relaxat și voios. A rezolvat dosare. Seara a mers cu mașina la Sahasradhara, un loc unde se făceau picnicuri, situat la 16 km de Circuit House. Indira și cei doi medici ai săi îl însoțeau. La 26 mai, a hotărât să plece la Delhi. A fost condus cu afecțiune de către o mulțime care l-a ovaționat când a pornit spre aeroportul Saraswa cu elicopterul. În cartea vizitatorilor de la Circuit House a scris: „Cele trei zile pe care le-am petrecut aici au fost liniștite și odihnitoare”. La Palam, a fost întâmpinat de Lal Bahadur Shastri. A lucrat pînă la miezul nopții. Oamenii gîndeau că viața i-a fost prelungită de vacanța la Dehra Dun.

În zorii zilei de 27 mai, el s-a trezit agitat și a început să citească o carte. Însoțitorul său l-a întrebat cum se simte. I-a răspuns că nu prea bine. A rămas culcat, simțindu-se prea bolnav ca să se dea jos din pat. Au venit medicii, care au făcut tot ce s-a putut. Indira era la căpătîiul lui. Ea s-a oferit să-i dea singe, dacă va fi nevoie, pentru a-i salva viața. Se pare însă că n-ar fi folosit la nimic.

Stirile despre boala lui Nehru s-au răspîndit în toată țara. Există speranța că se va face iar bine. Oamenii se obișnuiseră cu prezența lui și refuzau să se gîndească la brusca sa dispariție. La orele 2 p.m. a trebuit să se renunțe la încercările de a-l salva. Murise.

Lumea întreagă se simțea ca după o pierdere ireparabilă. A început să plouă cu mesaje din partea conducătorilor altor țări, iar mulți dintre ei au venit la Delhi pentru funeraliile de stat, care urmau să aibă loc în dimineața zilei de 28 mai. Cîteva zile mai tîrziu, ultimul testament al lui Jawaharlal a fost dat publicității. În el, Nehru scria:

„Sînt mîndru de marea moștenire care a fost și este a noastră și sint conștient că sint și eu, ca și noi toți, o verigă din lanțul neîntrerupt care merge înapoi pînă la începuturile istoriei, din timpurile imemorabile ale trecutului Indiei”.

În românește de
Anca LAZĂREANU

Lal Bahadur Shastri avea să-i succedă lui Nehru în funcția de șef al guvernului, pînă în 1966, cînd prim-ministru al Indiei a devenit fiica lui Nehru, Indira Gandhi (1966-1977, 1980-1984), care a încetat din viață la 31 octombrie 1984, în urma unui atentat. După alegerile generale din decembrie 1984, în funcția de prim-ministru al Indiei a fost desemnat Rajiv Gandhi, cel de-al doilea fiu al Indirei Gandhi.

Acad. S. L. TIHVINSKI
(U.R.S.S.)

Cu gîndul la viitorul congres

Academicianul sovietic Serghei Leonidovici Tihvinski, secretarul Secției de istorie a Academiei de științe a U.R.S.S., președintele Comitetului național al istoricilor sovietici, specialist în istoria relațiilor internaționale, a fost ales la cel de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice, de la București, membru supleant în Biroul Comitetului internațional de științe istorice. Chiar în seara în care a avut loc prima ședință a Biroului, l-am rugat pe academicianul sovietic să ne împărtășească gîndurile sale despre perspectivele activității acestui organism.

— Am participat la mai multe congrese internaționale de științe istorice, cel de la București fiind al cincilea, după Stockholm, Viena, Moscova, San Francisco, cit și la Adunările generale desfășurate în Iugoslavia, în S.U.A. și în insulele Canare, în pregătirea reuniunii de la București. De aceea, activitatea unui Birou al Comitetului internațional nu-mi este deloc străină. Sarcina lui principală o constituie pregătirea congresului următor, din R.F. Germania.

Tematica reuniunii trebuie astfel elaborată, în cei cinci ani care urmează, încît participanții, reprezentanți ai cca. 60 comitete naționale ale istoricilor și ai peste 20 comisiilor și asociațiilor internaționale afiliate, să se regăsească în ea. Numai în acest fel, avînd o tematică, rod al sferelor lor de interese științifice, congresul va marca o contribuție la dezvoltarea științelor istorice. De aceea, Biroul va face apel către toate comitetele naționale și asociațiile și comisiile afiliate să ne trimită considerațiile lor cu privire la tematica rapoartelor științifice care ar putea interesa și aduce la congres pe istoricii tuturor țărilor membre.

Mi se pare un lucru foarte important ca la viitorul congres să insistăm mai mult pe participarea istoricilor din Asia, Africa și America Latină, pe care să-i atragem la elaborarea problematicii de istorie universală. Noi, marxistii, pornim de la conceptul unei unități a procesului istoric mondial, iar cercetările istorice au confirmat pe deplin faptul că, în evoluția ei, omenirea — indiferent de țara respectivă, de condițiile ei istorice — trece prin aceleași formațiuni social-economice. În acest sens, pe baza materialului evenimential oferit de țărilor Asiei, Africii și Americii Latine se poate demonstra convingător ce au comun istoriile acestor state, care este specificul dezvoltării lor istorice, în comparație cu alte țări, de pe continentul european sau din America de Nord, mult mai profund și mai în amănunțime studiate. Cred că aceasta este sarcina principală care trebuie să stea în fața Biroului Comitetului internațional de științe istorice, în vederea pregătirii viitorului congres din 1985.

Florentina DOLGHIN

RASPUNSURI LA INTREBARI

Moscova, 19-30 octombrie 1943.

Conferința miniștrilor afacerilor externe ai U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii

La 7 octombrie 1943, spre prinz — era o frumoasă zi însorită, caracteristică toamnelor de pe coasta de est a Statelor Unite — un avion special se pregătea să decoleze, de pe aeroportul din Washington, într-o călătorie spre Moscova, cu un pasager neobișnuit. Neobișnuit nu atât prin rangul său — era vorba de secretarul de stat al Statelor Unite, Cordell Hull, îndrituit la asemenea mijloace de transport speciale —, ci prin faptul că, până în acea zi, venerabilul om de stat american, care se afla în ajunul celei de-a 72-a aniversări a zilei sale de naștere, nu pusese niciodată piciorul în vreun avion, din motive de sănătate. Pentru Cordell Hull, zborul spre Moscova reprezenta, așadar, boțelul aerului și călătoria prezenta, indiscutabil, riscuri deosebite pentru el, mai ales pentru că era foarte lungă¹. Dar el se hotărîse să și le asume, după cum relatează în memoriile sale, „singur, fără a-mi consulta medicul sau pe doamna Hull”, așa cum „un ofițer trebuie să-și conducă unitatea la bătălie, fie că o dorește sau nu”².

Dar care era „bătălia” pentru care Hull era gata să-și asume aceste riscuri personale? Bineînțeles, era vorba despre o „bătălie” diplomatică: Conferința miniștrilor afacerilor externe ai U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii, asupra căreia guvernele

celor trei puteri conveniseră să înceapă la 19 octombrie 1943. Și se poate spune, cu siguranță, că și ceilalți doi principali participanți — comisarul poporului pentru afacerile externe al U.R.S.S., Viaceslav Mihailovici Molotov, și secretarul de stat pentru afacerile externe al Marii Britanii, Anthony Eden, priveau cu același simț de responsabilitate întâlnirea lor din capitala Uniunii Sovietice.

Era, într-adevăr, o întâlnire a cărei importanță și urgență deveneau tot mai acute pentru coaliția antihitleristă. Strălucitele victorii sovietice de la Stalingrad³ și, mai târziu, din arcul de la Kursk⁴, încheierea armistițiului cu Italia, trecerea acestuia de partea coaliției antihitleriste și debarcarea anglo-americană în sudul Italiei schimbaseră într-un mod hotărîtor evoluția războiului. Nu mai încăpea nici o îndoială cu privire la modul în care avea să se încheie el. Totuși, lupta era departe de a fi terminată. O mare parte a teritoriului sovietic și al altor țări europene se găseau încă sub ocupația nazistă. Germania hitleristă dispunea încă de rezerve însemnate și opunea o rezistență înverșunată. Scurtarea războiului, grăbirea înfringerii Germaniei și, prin aceasta, salvarea a numeroase vieți omenști rămăneau probleme acute ale coaliției antihitleriste. U.R.S.S., care ducea greul luptelor cu Germania nazistă, insista, pe drept cuvînt, pentru deschiderea celui de-al doilea front în nord-vestul Franței. Aminările repetate ale deschiderii celui de-al doilea front⁵, ca și întrerupe-

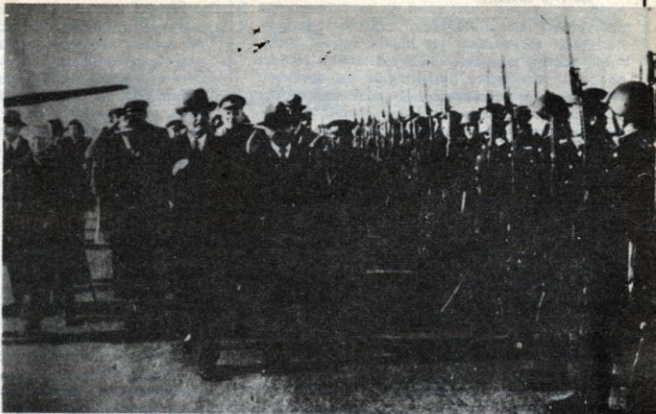
³⁻⁴ Magazin istoric, nr. 2/1968, 1/1969, 2/1973, 2/1983; 4/1970.

⁵ În comunicatele publicate după vizitele lui V.M. Molotov la Washington și Londra, în iunie 1942, se arăta că s-a ajuns la „o înțelegere deplină cu privire la sarcina urgentă a creării unui al doilea front în Europa în 1942”, iar ultimele date avansate de S.U.A. și Marea Britanie erau acum aprilie-mai 1944.

¹ Potrivit relatărilor diplomatului și scriitorului sovietic Valentin Mihailovici Berejkov, care a participat ca interpret la convorbirea lui Hull cu Stalin, secretarul de stat ar fi spus lui Stalin că președintele Roosevelt i-ar fi pus la dispoziție avionul său personal, supranumit „Vaca sfântă” (The Sacred Cow). În memoriile sale, Hull se mărginește să spună că era vorba despre un avion militar cu patru motoare. Călătoria a durat 11 zile (traversarea Atlanticului din Puerto Rico pînă la Casablanca s-a făcut cu vaporul) și a avut ca escale West Palm-Beach (Florida), San Juan (Puerto Rico), Casablanca, Alger, Cairo, Teheran.

² The Memoirs of Cordell Hull, volume II, The Macmillan Company, New York, 1948, p. 1 225.

Cordell Hull și...



... Anthony Eden,
întîmpinați
de V.M. Molotov,
la sosirea
la Moscova



rea convoalelor occidentale către Uniunea Sovietică prin Oceanul Înghețat, intervenită în martie 1943, creaseră o stare de tensiune în relațiile dintre U.R.S.S. și aliații săi occidentali, pe care toate cele trei guverne erau, în mod firesc, interesate să o elimine. În afară de aceasta, începeau să capete o acuitate tot mai mare problemele legate de încheierea ostilităților, a armistițiului și păcii, de organizarea relațiilor interstatuale după război.

În aceste condiții — mai ales la inițiativa președintelui Roosevelt —, a început să fie examinată în corespondența dintre conducătorii celor trei puteri posibilitatea unei întîlniri tripartite la cel mai înalt nivel. S-a realizat repede un acord de principiu cu privire la necesitatea unei asemenea

întîlniri, dar a fost necesară o perioadă destul de îndelungată și o intensă corespondență și activitate diplomatică, pentru a se putea conveni locul și data ei. De aceea, avînd în vedere urgența problemelor, Stalin a sugerat, ca un pas intermediar, convocarea unei întîlniri tripartite la nivelul miniștrilor de externe. Deși și cu privire la locul acestei conferințe au avut loc discuții relativ prelungite, s-a ajuns pînă la urmă la un acord, înlesnit și de hotărîrea lui Cordell Hull de a întreprinde călătoria în U.R.S.S., în vederea ținerii ei la Moscova.

Conferința de la Moscova s-a bucurat pînă în prezent de mai puțină atenție din partea istoricilor celui de-al doilea război mondial, care și-au concentrat, în mod firesc, cercetările asupra întîl-

nirilor la cel mai înalt nivel de la Teheran (28 noiembrie-1 decembrie 1943)¹, laita (4-11 februarie 1945)² și Potsdam (17 iulie-2 august 1945).

Într-adevăr, la aceste din urmă întâlniri au fost adoptate principalele hotărâri care au desăvârșit victoria asupra hitlerismului și au determinat coordonatele mari ale echilibrului mondial postbelic. Dar Conferința de la Moscova merită, la rândul ei, o atenție specială, din mai multe motive.

În primul rând, ea a fost prima întâlnire tripartită la un asemenea nivel și a marcat o contribuție substanțială la definirea aranjamentelor și la succesul conferinței la cel mai înalt nivel de la Teheran, care i-a urmat după o lună.

În al doilea rând, deși concepută mai ales ca o pregătire pentru conferința șefilor de stat și de guvern, conferința a adoptat o serie de importante documente de substanță, și anume:

— Declarația celor patru puteri cu privire la securitatea generală³. Această declarație a pus bazele viitoarei Organizații a Națiunilor Unite;

— Crearea Comisiei consultative, cu sediul la Londra, care avea drept sarcină „să studieze și să facă recomandări unice celor trei guverne cu privire la problemele europene legate de sfârșitul ostilităților, pe care cele trei guverne vor considera nimerit să i le transmită”. În mod special, comisia a fost însărcinată să elaboreze condițiile capitulării și ale armistițiului cu statele care erau în stare de război cu puterile coaliției antihitleriste;

— Declarația cu privire la restabilirea independenței Austriei;

— Declarația cu privire la Italia, în care se reafirma poziția celor trei guverne în favoarea restabilirii democrației în Italia și crearea unui consiliu consultativ pentru Italia, din care să facă parte, în afară de reprezentanții celor trei guverne, și reprezentanții Comitetului francez de eliberare națională, precum și, în anumite condiții, cel al Greciei și Iugoslaviei, având în vedere interesele lor speciale, decurgând din agresiunea Italiei fasciste asupra teritoriului lor;

— Declarația dată publicității sub semnătura președintelui Roosevelt, primului ministru Churchill și premierului Stalin cu privire la răspunderea hitleriștilor pentru atrocitățile comise. Declarația a formulat unele principii care au stat la baza creării tribunalului internațional de la Nürnberg.

În afară de aceste documente, conferința a mai adoptat un scurt comunicat care a fost dat publicității, precum și două protocoale: unul secret de importanță deosebită cu privire la problemele militare discutate și unul secret, care consemnează rezultatele discuțiilor confidențiale cu privire la celelalte probleme de pe ordinea de zi. Ambele protocoale au fost semnate de cei trei miniștri de externe.

În al treilea rând și dincolo de documentele oficiale convenite, conferința a prilejuit un schimb important de vederi, clarificarea și apropierea punctelor de vedere într-un număr important de

probleme, privind atât conducerea operațiilor cit, mai ales, organizarea postbelică. Discuțiile în jurul acestor probleme la Conferința miniștrilor de externe prezintă un interes special, având în vedere că pozițiile părților erau încă în fază de elaborare, de tatonare, iar discuțiile au fost mai largi, participanții având la dispoziție o perioadă mai lungă de timp, ceea ce îngăduie o înțelegere mai clară atât a hotărârilor adoptate ulterior la conferințe la cel mai înalt nivel, cit și a evoluțiilor ulterioare ale pozițiilor marilor puteri și, în general, ale relațiilor internaționale în perioada postbelică.

În acest spirit, în suita de articole pe care Magazin istoric le consacră împlinirii, în acest an, a patru decenii de la victoria popoarelor împotriva fascismului, prezentăm cititorilor revistei Magazin istoric un film al desfășurării Conferinței miniștrilor afacerilor externe al U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii de la Moscova. În felul acesta, răspundem și interesului multor cititori ai revistei, care ne-au cerut să publicăm noi documente despre relațiile dintre puterile coaliției antihitleriste, în anii celui de-al doilea război mondial. Pentru a oferi cititorilor o informație cit mai largă asupra problematicei dezbătute și a conferinței în ansamblu, folosim, în limitele spațiului disponibil, pe lângă documentele oficiale ale conferinței și lucrări memorialistice ale participanților⁴.

⁴ Nu există procese-verbale comune ale conferinței, fiecare parte alcătuiindu-și propria ei minută. Pasajele din procesele-verbale și din documentele oficiale ale conferinței sînt reproduse în prezentarea noastră, dacă nu există o altă indicație, după volumul *Moskovskaja konferenija ministrov inostrannih del SSSR, SSA i Velikobritanii, 19-30 oktjabria 1943 goda*, Izdatelstvo politiceskoj literatury, 1978, care conține cea mai largă culegere de documente cu privire la conferință, inclusiv stenogramele ședințelor.

Au fost folosite, de asemenea:

— Culegerea de documente publice americane (*Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers, 1943, vol. I. General*), care cuprinde aceleași documente (cu excepția faptului că în loc de stenograme se publică minute mai scurte ale ședințelor), la care se adaugă unele documente interne americane. Minutele americane nu conțin deosebiri de fond față de stenogramele sovietice.

— *British Foreign Policy in the Second World War, volume II*, by Sir Llewellyn Woodward, Londra, 1971, Her Majesty's Stationery Office, care conține numai un rezumat al dezbaterilor și hotărârilor luate, însoțit de scurte aprecieri.

În alcătuirea paginilor de față au fost utilizate și următoarele lucrări memorialistice:

— *The Memoirs of Cordell Hull*, volume II, New York, The Macmillan Company, 1948;

— *The Eden Memoirs. The Reckoning*, Cassel-London, 1965;

— W. Averell Harriman and Elie Abel, *Special Envoy to Churchill and Stalin, 1941-1946*, Random House, New York, 1975;

— Charles E. Bohlen, *Witness to History*, W.W. Norton and Company Inc., New York, 1973;

— V.M. Berejok, *Stranii diplomaticeskoj istorii, Moskva, Mejdunarodnie otnošenija*, 1982.

Ultimii doi autori (Bohlen are referent pentru U.R.S.S. în Departamentul de stat, iar Berejok referent pentru S.U.A. în Comisariatul poporului pentru afacerile externe) au îndeplinit și funcția de interpret în timpul conferinței. Ulterior, Bohlen a fost ambasador la Moscova și Paris și, în ultimii ani al activității sale, 1967-1969, adjunct al subsecretarului de stat pentru afaceri politice, a ceea ce poziție ca importanță din Departamentul de stat, în acea vreme, Berejok s-a consacrat publicisticii și istoriei. Este candidat în științe istorice și membru al Uniunii Scriitorilor din U.R.S.S.

¹⁻² Magazin istoric, nr. 6-8, 10, 11/1968; 1-6/1967.

³ China, deși nu a participat la conferința propriu-zisă, a acceptat documentul anglo-sovietic-american și ambasadorul chinez la Moscova l-a semnat, în numele guvernului său, împreună cu cei trei miniștri de externe.

PROLOG

18 octombrie

În a doua jumătate a zilei, delegațiile S.U.A. și Marii Britanii au sosit la Moscova. Hull apreciază că era o „zi rece de octombrie”, dar Berejkov este de altă părere: „În acea zi era o vreme caldă și frumoasă, rară pentru toamnele noastre”.

Spiritul de înțelegere care avea să prevaleze în timpul conferinței, în ciuda deosebirilor firești de vederi, avea să se manifeste, încă din timpul călătoriei lui Hull, pe ultima ei etapă Teheran-Moscova. Flica noului ambasador american la Moscova, Kathleen Harriman, care, însoțindu-l la post pe tatăl ei, călătorea împreună cu Hull și Averell Harriman, relatează într-o scrisoare către sora ei, Mary, care se afla la New York:

„Puțin timp după decolare (din Teheran), am primit o notă scrisă din partea pilotului lui Hull (cel mai bun din aviația de transport militară), care avea onoarea să mă invite să lau loc în cabina piloților. M-am dus și am descoperit că, în semn de curiozitate, guvernul sovietic ne-a pus la dispoziție la bord un operator-radio și un navigator sovietic. Avea loc o ușoară dispută cu privire la înălțimea la care și pe unde ar trebui să zburăm, iar prezența mea în scaunul dintre

pilot și co-pilot îi ținea pe ruși la o oarecare distanță de cel care efectua zborul. Rușii doreau ca noi să zburăm la o înălțime mai mare, dar dispozițiile medicului erau să zburăm tot timpul la altitudinea cea mai scăzută posibil, deoarece zborul la înălțime nu-i făcea bine secretarul de stat. Disputa nu era prea vie, deoarece nici unul dintre noi nu vorbea o limbă cunoscută de toate părțile. Pilotul american zbura așa cum vroia; întotdeauna rușii aveau nevoie de un anumit timp pentru a înțelege ce punea la cale. Totuși, cam pe cind ne-am apropiat de Stalingrad, întreaga încordare și toate dificultățile au dispărut. Prin semne, ne-a fost înfățișată bătălia de la Stalingrad. Atunci cind am ajuns la Moscova, eram toți prieteni la cataramă”.

Înainte de plecarea spre Moscova, Anthony Eden i-a propus lui Cordell Hull o întâlnire preliminară la Cairo, dar Hull a răspuns că „prieteni noștri ruși sînt în general bănuitori și aceștia ar putea să arate ca și cum Marea Britanie și Statele Unite și-ar elabora o poziție comună înainte de a discuta cu Rusia”.

Hull și-a repetat punctul de vedere și la Moscova, în întrevederile pe care le-a avut, imediat după sosire, cu Eden și Molotov, cind aceștia i-au făcut vizite separate la reședința ambasadorului S.U.A. la Moscova, unde Hull a fost găzduit pe timpul șederii sale în capitala sovietică. „I-am spus lui Molotov, relatează Hull, ceea ce lui Eden îi spusese deja: că vedeam cooperarea dintre cele trei țări pe o bază de deplină egalitate și de aceea nu trebuie să existe secrete între doi dintre noi. Molotov a fost din toată inima de acord”.

În seara de 19 octombrie a avut loc o întâlnire preliminară a celor trei miniștri în cabinetul lui Molotov de la Kremlin, la care s-a căzut repede de acord asupra modului de organizare a conferinței. Ea urma să se desfășoare în palatul de pe strada Spiridonovka². S-a convenit să nu

² „Casa de recepții de pe strada Spiridonovka, a Comisariatului poporului pentru afaceri externe — scrie V.M. Berejkov în amintirile sale — aparținuse cîndva bogatului fabricant de produse textile Savva Morozov, un cunoscut Mecena al timpului, protector al scriitorilor progresiști și al pictorilor vremii sale, care, nu de puține ori, îi ajutase pe bolșevici (odată Morozov îi salvase pe Bauman de urmărirea jandarmilor, urcîndu-l în propria trăsură) și care acordase cu împrumut „pentru revoluție” sume substanțiale din capitalul său.

Ca arhitectură și ca decorație interioară, casa Morozovilor este o adevărată operă de artă. De afară, înconjurată de un vechi parc, ea încîntă ochiul prin proporțiile sobre ale goticului tîrziu, iar în interior este decorată de cei mai buni sculptori și pictori, de la începutul secolului XX. Deosebit de frumoase sînt vitraliile executate de Vrubel, păstrate pînă astăzi, precum și grîlajele din fontă ale balustradelor scîrilor interioare, realizate tot după schițele lui. Săliile de recepție spațioase — fiecare într-un anumit stil — au tablouri ale unor celebri maeștri din Olanda și din alte țări, vitrine cu porțelanuri fine, statuete și servicii din argint — veritabile opere unicate.

Ședințele plenare ale conferinței au avut loc în sala de marmură albă, în stil Empire. Acolo, sub o imensă lustră de cristal, se afla o masă rotundă, acoperită cu o față de masă crem. La mijlocul mesei, într-un suport de sticlă erau prinse drapelele celor trei puteri participante la conferință. În jurul mesei — fotografiile rezervate șefilor delegațiilor și, în spatele lor, cîteva rînduri de scaune pentru ceilalți participanți la întâlnire”.

¹ „Disputa” privind temperatura avea să se manifeste tacit și în sala de ședințe. Eden relatează în memoriile sale: „La prima noastră ședință oficială, din 19 octombrie, era rezonabil de cald în cameră, dar d-lui Hull îi plăcea să lucreze la o temperatură de aproximativ 32°C și a trimis să i se aducă paltonul. Rușii, ca întotdeauna gazde politicoase, au răspuns pozitiv și, la ședința următoare, era așa de cald, încît am crezut că am să leșin. Din fericire, cele trei puteri s-au putut pune de acord asupra unei temperaturi de compromis”.

se *fină cuvântări*!

Prima şedinţă

19 octombrie
(orele 16.05-18.10)

Hull. Avem dorinţa comună ca dl Molotov să prezideze această conferinţă.

Molotov. Deschizînd conferinţa noastră, salut pe dl Hull şi colaboratorii săi, pe dl Eden şi colaboratorii săi, ca oaspeţi ai Moscovei şi prieteni ai noştri. Doresc să exprim urarea sinceră de succes conferinţei noastre, în importanta muncă pe care o are de făcut...²

În ceea ce priveşte preşedinţia, sînt recunoscător d-lui Hull pentru propunerea de a mi-o conferi, şi astăzi sînt gata să prezidez eu. La rîndul meu, fac propunerea să deţinem preşedinţia pe rînd.

Eden. Noi am fi foarte bucuroşi dacă aţi prezida dv. tot timpul.

Molotov. Eu consider că dificultăţile acestei sarcini trebuie împărţite.

Hull. Dacă preşedintele s-ar schimba în fiecare zi, ar fi ca şi cum s-ar schimba comandamentul unei armate în fiecare zi.

Molotov. În cazul nostru, pe frontul de faţă, o asemenea procedură nu ar modifica rezultatele. Cred că ar ieşi

chiar mai bine. Dar nu aş dori să începem conferinţa cu divergenţe.

Hull. Mijloacele se află în mîinile dv.

Molotov. Eu aş ruga totuşi să se accepte propunerea mea, dacă nu vă este greu.

Hull. Eu consider că, dacă am avea un singur preşedinte, aceasta ar contribui la buna desfăşurare a conferinţei noastre.

Molotov. Nu am putea adopta o soluţie de compromis?

Litvinov³. Nu are rost să intrăm în controverse.

Molotov. Accept sfatul d-lui Litvinov, însă în viitor s-ar putea să aducem un amendament.

A urmat un schimb de păreri cu privire la mandatul conferinţei. S-a convenit că, din acest punct de vedere, sînt pe ordinea de zi trei categorii de probleme: a) în care se vor putea lua hotărîri; b) care vor trebui supuse guvernelor puterilor participante; c) cu caracter informativ. Cu privire la legăturile cu presa, au fost exprimate următoarele opinii:

Hull. Am avut posibilitatea să discut despre presă cu comisarul poporului. Această problemă s-ar putea să-şi fi găsit deja o rezolvare. Este

vorba de o atitudine mai liberală faţă de publicarea de ştiri, dar nu despre lucrările conferinţei noastre, ci despre aspectele ei de zi cu zi. Acest lucru trebuie rezolvat cu acordul tuturor participanţilor la conferinţă.

Molotov. Aş dori să repet ceea ce i-am spus deja d-lui Hull. Tot ce vor considera indicat dl Hull şi dl Eden, prin persoane împuternicite de ei, să transmită peste hotare va fi transmis fără nici un fel de întîrzieri sau restricţii.

Eden. Vă mulţumim. Recunoscînd dificultatea acestui lucru şi importanţa activităţii presei, consider că, dacă se permit anumite informaţii, acestea trebuie să fie difuzate cu acordul tuturor participanţilor. Consider, de asemenea, că astfel de informaţii nu trebuie să se refere la lucrările conferinţei. Altfel putem întîmpina mari dificultăţi. Mai bine să avem o presă nemulţumită decît să ne lovim de asemenea dificultăţi.

Molotov. Nu vîd contradicţii între propunerea d-lui Hull şi propunerea d-lui Eden şi sînt gata să fiu de acord cu amîndouă.

A fost apoi convenită ordinea de zi, care a cuprins 17 puncte, incluzînd toate propunerile prezentate de cele trei guverne⁴.

⁴ Uniunea Sovietică a propus un punct privitor la măsurile în vederea reducerii duratei războiului.

Statele Unite au propus un proiect de Declaraţie cu privire la securitatea generală şi un schimb de păreri cu privire la cooperarea economică post-belică.

Marea Britanie şi S.U.A. au prezentat propuneri privind modalităţile pentru examinarea problemelor care se pun în legătură cu încetarea ostilităţilor, încheierea armistiţiului şi administrarea teritoriilor eliberate, în particular cu referire la Italia şi Franţa. De asemenea, Marea Britanie şi S.U.A. au prezentat propuneri privind politica aliată faţă de Germania după încetarea ostilităţilor. Marea Britanie a prezentat şi o serie de alte propuneri care pot fi împărţite în două categorii:

— situaţiile concrete din unele ţări europene şi poziţia aliaţilor faţă de aceste ţări (Polonia, Iugoslavia, în general ţările balcanice), Iran, inclusiv tatonările de pace, venite din partea acestor ţări;

— unele probleme de principiu, în legătură cu organizarea relaţiilor inter-europene după război, şi anume: acordurile dintre principalele puteri aliate şi ţările mici aliate, inclusiv

¹ Cu privire la programul de lucru, există neînţelegeri între documentele oficiale atît cele sovietice şi cele americane, pe de o parte, şi amintirile lui Berezkov, pe de altă parte. Potrivit primelor, şedinţele plene au avut loc numai după-amiază, de la orele 16 la 19. Berezkov susţine că s-a convenit un program de lucru care prevedea şedinţe şi dimineaţa. Este posibil ca Berezkov să aibă în vedere nu numai programul şedinţelor plene, ci şi întîlnirile experţilor, ale comisiilor de lucru (în special de redactare) stabilite de conferinţă şi care trebuiau să raporteze conferinţei asupra rezultatelor activităţii lor.

² Punctele de suspensie marchează întreruperile în cuvîntul vorbitorilor, operate de redacţie, din considerente de spaţiu.

³ În afara celor trei miniştri de externe, au mai luat parte la conferinţă:

Din partea U.R.S.S., mareşalul K.E. Vorosilov, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, A.I. Vîşinski şi M.M. Litvinov, adjunctii ministrului afacerilor externe, V.A. Sergheev, adjunctul ministrului comerţului exterior, generalul-maior A.A. Grişlov, de la Statul major al forţelor armate, G.F. Saksin, funcţionar superior în Comisarariatul poporului pentru afacerile externe, şi experţi.

Din partea S.U.A., W. Averell Harriman, ambasadorul S.U.A. în U.R.S.S., generalul-maior John R. Deane, secretar al Statelor majore combinate, şeful misiunii militare a S.U.A. în Uniunea Sovietică, Green H. Hackworth, consilier juridic la Departamentul de stat, James Clement Dunn, consilier pentru relaţii politice la Departamentul de stat, şi experţi.

Din partea Marii Britanii, Sir Archibald Clark Kerr, ambasadorul britanic în U.R.S.S., William Strong, asistent al subsecretarului de stat pentru afaceri străine, general-locotenent Sir Hastings Ismay, secretar-adjunct al Cabinetului de război, şi experţi.

V.M. Molotov a dat apoi citire propunerilor sovietice cu privire la reducerea duratei războiului, și anume:

„1. Înfăptuirea neîntârziată a unor asemenea măsuri de către guvernele Marii Britanii și S.U.A., încă în anul 1943, care să asigure invazia armatelor anglo-americane în Franța de nord și care, alături de loviturile puternice date de armatele sovietice împotriva forțelor de bază ale armatei germane pe frontul sovieto-german, să zdruncine din temelii și definitiv situația strategico-militară a Germaniei și să ducă la o reducere hotărâtoare a duratei războiului.

În legătură cu aceasta, guvernul sovietic consideră necesar să lămurească dacă declarația d-lui Churchill și d-lui Roosevelt, de la începutul lunii iunie 1943, cu privire la faptul că forțele anglo-americane vor realiza invazia în nordul Franței, în primăvara anului 1944, rămâne în vigoare.

2. Să se facă guvernului turc propunerea, în numele celor trei puteri, privind intrarea neîntârziată a Turciei în război.

3. Să se facă Suediei propunerea, în numele celor trei puteri, privind punerea la dispoziția aliaților a unor baze de aviație în vederea luptei împotriva Germaniei”.

Ședința a doua

20 octombrie
(orele 16-20)

La începutul ședinței, șefii de delegații au căzut de acord asupra alegerii comisariatului poporului pentru afacerile externe al U.R.S.S., V.M. Molotov, în calitate de președinte al conferinței. S-a continuat discuția cu privire la propunerile sovietice referitoare la reducerea duratei războiului. Generalii Ismay și Deane au prezentat planurile americano-britanice privind debarcarea

chestiunea unei confederații a țărilor mici europene, precum și necesitatea asigurării unei răspunderi comune a principalelor puteri aliate asupra Europei și evitării creării unor zone separate de răspundere pentru fiecare putere.

În afara ordinii de zi, la propunerea britanică a fost examinat proiectul Declarației cu privire la răspunderea hitleriștilor pentru atrocitățile comise.

în Franța, arătând că acestea va avea loc în primăvara lui 1944, dar numai dacă vor fi îndeplinite două condiții principale, și anume: reducerea substanțială a aviației de vânătoare germane în nord-vestul Europei și menținerea rezervelor germane în Franța la un nivel nu mai mare de 12 divizii. La acestea se adăugau și necesitatea unor condiții meteorologice favorabile și a construirii a două porturi artificiale pe coasta Franței.

În cadrul expunerii sale, generalul Deane a mai prezentat, din însărcinarea delegației americane, propuneri privind punerea la dispoziție pe teritoriul U.R.S.S. de baze, de unde avioane ale S.U.A. să-și poată face aprovizionarea cu combustibil, reparații urgente și armarea cu muniții, în scopul efectuării de bombardamente în travers (dus și întors) asupra industriilor germane, efectuarea mai eficientă a schimbului reciproc de informații despre starea vremii și — pentru aceasta — îmbunătățirea mijloacelor de comunicații între S.U.A. și U.R.S.S.

Molotov a insistat deosebi să cunoască dacă promisiunea lui Roosevelt și Churchill, din iunie 1943, cu privire la deschiderea celui de-al doilea front în primăvara anului 1944, mai rămâne valabilă. Ascultând răspunsurile reprezentanților americani și englezi, Molotov a încheiat ședința cu următoarea concluzie preliminară.

Molotov. Am impresia că dacă situația nu se înrăutățește, această hotărâre (cu privire la debarcarea în Franța) se va îndeplini la termen, adică în primăvara anului 1944.

Eden. Așa este.

S-a convenit însă să se continue discuția asupra măsurilor privind scurtarea războiului, după ce vor fi distribuite și studiate textele scrise ale informațiilor generalilor Ismay și Deane.

Introducere
și prezentare științifică
Corneliu BOGDAN
Traducerea documentelor
Sergiu CELAC

(Va urma)

CARTI SOSITE LA REDACTIE



• **ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN** (sub egida Comisiei române de istorie militară, Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară; comisia de coordonare: general-colonel dr. Constantin Olteanu — președinte, acad. Ștefan Pascu, general-coloneltent dr. Ilie Ceaușescu — copredator principal, general-colonel Vasile Milea, prof.univ.dr. Ștefan Ștefănescu, general-maior Constantin Antip, conf.univ.dr. Mircea Mușat, colonel dr. Gheorghe Tudor, colonel dr. Al. Gh. Savu, colonel dr. Florian Tucă)

Editura militară, București, 1984, 438 pp., 62 lei: vastă și originală abordare a istoriei naționale, prevăzută să apară în 10 volume; acest prim volum prezintă, pe baza unei complexe investigații științifice și cu un bogat material iconografic — hărți, scheme, fotografii alb-negru și color — evoluția poporului și a oștirii române din cele mai vechi timpuri și pînă în secolul XIV, evidențindu-se permanențele luptei pentru independență și neafirmare, pentru continuitate și viață pașnică pe pămînturile strămoșesti.

• **Anastase Iordache — PE URMELE LUI DIMITRIU BRĂTIANU.**

Editura Sport-Turism, București, 1984, 352 pp., 24 lei: evocarea uneia dintre personalitățile proeminente din pleiada luptătorilor pentru tăria României moderne (Magazin istoric, nr. 4/1974, 1/1978).

• **Ilie Șerbanescu — TERRA, POR-TRET ÎN ALB-NEGRU.**

Editura Albatros, București, 1984, 358 pp., 15,50 lei: o abordare din perspectivă istorică a problematicei urgente care asaltează lumea contemporană.

• **Scrisori către Ovid Densusianu, vol. III (ediție de Liviu Onu, Ileana Virtosu, Maria Rafailă).**

Editura Minerva, București, 1984, 286 pp., 21 lei: corespondență primită de la 100 emitenți, printre care Al. Lapadatu, Al. Macedonski, C. Medrea, D. Onciul, G. Oprescu, Ramiro Ortiz.

• **DOMNITORI ROMÂNI ÎN LEGENDE** (antologie de Mihai Canclo-vici).

Editura Sport-Turism, București, 1984, 260 pp., 10,50 lei: Vlad Tepeș, Ștefan cel Mare și Cuza-Vodă în tradiția populară.

• **Tudor Băran — RUG PENTRU ETERNITATE.**

Editura Facla, Timișoara, 1984, 196 pp., 9,75 lei: evocarea epocii lui Tudor Vladimirescu, eroul ridicat în fruntea maselor pentru înalte idealuri sociale și naționale.

FEBRUARIE
1935

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI.

ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

• Direcția preselor și a informațiilor din Ministerul afacerilor străine organizează pentru primele luni ale anului 1935 următoarele trei expoziții: 1. O expoziție de artă naturală la Helsinki. Comitetul organizatoric al acesteia e pus sub președinția doamnei Ellen Svihufoud, soția președintelui Republicii finlandeze. În timpul expoziției se vor ține conferințe asupra artei, folclorului și limbii române; 2. O expoziție a industriei românești la Yokohama (Japonia), unde se vor aduce exponate din cele mai variate, reprezentând activitatea industrială a României și îndeosebi ramurile industriale care ar putea interesa pe Japonia. Această manifestare constituie una din primele realizări pentru încheierea unor relații economice între țara noastră și Japonia; 3. O expoziție de teatru românesc la Praga. În afara de numeroase fotografii, schițe și costume, va mai cuprinde și un număr de machete reprezentând scene în miniatură din principalele piese jucate pe scena Teatrului Național. (3 februarie)

• Editura Adevarul obține exclusivitatea publicării în România a celebrilor scriitori ale lui Napoleon către Maria Luiza. Se știe de mult despre existența acestor scrisori, care n-au fost publicate până acum. Biblioteca Națională din Paris a dus o luptă aprigă ca să poată intra în posesia lor. Ministerul Educației din Paris, de care depinde Biblioteca Națională, a decis să se dea drept de publicare ziarelor numai în baza unor aranjamente speciale. Editura Adevarul a obținut acest drept în exclusivitate. Prefațate de prof. N. Iorga și însoțite de un amplu comentariu al lui Charles de la Roncière, conservator-șef al Bibliotecii Naționale franceze, aceste scrisori apar în Adevarul literar și artistic.

Ce evenimente putem înregistra în această cronică despre viața bucureșteană de acum cinci decenii?

Să răsfoim, în continuare, presa vremii¹ și unele însemnări din acea perioadă. După cum am menționat și în numerele anterioare ale revistei, nu ne propunem în această cronică o analiză exhaustivă a perioadei sau a vreunui din momentele istorice care au jalonat-o. Încercăm doar să surprindem câteva întâmplări, fapte și personaje, așa cum s-au reflectat ele în presa de acum cinci decenii sau în unele pagini de consemnări memorialistice.

În februarie 1935, la guvern se află de un an de zile o formațiune a Partidului Național-Liberal, condusă de Gheorghe Tătărescu. Este o situație paradoxală, dacă o privim prin prisma mecanismului politic al vremii. Potrivit tradiției, în fruntea guvernului ar trebui să se afle nu Gheorghe Tătărescu, unul dintre liderii P.N.L., ci șeful partidului, Dinu Brătianu. Or, acesta nu este nici măcar membru al cabinetului.

Paradoxul a fost provocat de regele Carol II. La începutul lui ianuarie 1934, la scurt timp după asasinarea, de către o bandă de legionari, a lui I.G. Duca², în acea perioadă prim-ministru și șef al P.N.L., monarhul n-a așteptat ca liberalii să-și aleagă un alt lider, căruia să-i încredințeze apoi — așa cum cerea regula — misiunea de a forma un nou cabinet. Regele a intuit că în fruntea P.N.L. va fi desemnat Dinu Brătianu. Și cum nu-l agreea pe bătrânul liberal, s-a grăbit să încredințeze funcția de prim-ministru lui Gheorghe Tătărescu, care se arătase mult mai docil în realizarea planului pregătit de Carol pentru instaurarea dictaturii regale. Un plan deosebit de abil, prin care, pe de o parte, monarhul urmărea să slăbească și să compromită partidele politice burheze tradiționale, încurajând disidențele și învrăjbind liderii din cadrul aceleiași formațiuni, iar, pe de altă, să atragă în frontul carlist nou susținători, recurgând chiar uneori la sprijinirea, în anumite condiții de manipulare, a organizațiilor fasciste.

Liderii P.N.L. se află, deci, în continuă dispută. Sau, cum scrie în însemnările sale unul dintre contemporanii evenimentelor, omul politic Grigore Gafencu, „șeful partidului e în opoziție crâcnă cu șeful guvernului. Norocul lui Guță [Tătărescu] e că Dinu Brătianu e așa cum e. Oricâtă silință și-ar da, pentru a păstra cît de sus stindardul familiei Brătianu, pe cînd primul-ministru a închinat steagul său celui mai desăvîrșit oportunism, mediocritatea fratelui Dinu, consfințită prin șazeici și cinci de ani trăiți în umbra fraților săi, e prea cumplită ca să-i îngăduie atitudini de autoritate și de prestigiu. Se supără, bizie, ține discursuri slabe prin Ardeal — nu pune însă nimic și pe ni-

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie interperife de text, de extrase preluate din ziarele sau din însemnările respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

² Magazin Istoric, nr. 12/1983.



Popularul actor
C. Tănase,
la jubileul
a 39 ani în
slujba scenei
românești



Taxiurile
de-acum cinci decenii

meni în primejdie. Partidul [liberal] e cu puterea, și Guță a reușit să strângă în jurul vorbelor sale goale și sonore nu numai interesele profitorilor politici, ci și «idealismul» tinerelor generații ce se manifestă prin diferite grupări — «Părerii liberale» și «grupul H»¹. S-ar părea că influența regală e deosebit de mare în aceste cercuri de «idealiști» care, acum cîțiva ani, nu găseau cuvinte destul de aspre și amenințări destul de grave împotriva d-lui Caraiman»².

În februarie 1935 apare ziarul *Orizont*, organul de presă al Ligii contra prejudecăților³, organizație de masă legală, condusă de Partidul Comunist Român. În paginile ziarului sînt publicate articole pe teme de știință, de filozofie, de explicare a unor fenomene din viața socială etc. *Orizont*, după cum consemnează *Facla*, «luptă temerar contra tuturor prejudecăților care stăpîneau anacronic mintea omului contemporan». Sînt publicate, de asemenea, scrisori venite de la cititori de adeziune la acțiunile Ligii. Astfel, la 17 februarie 1935, în primul număr al ziarului, Maria Triboianu scrie: «Cu mare bucurie mă grăbesc să vă scriu a mă considera și pe mine printre aderenții Ligii împotriva prejudecăților. Eu sunt muncitoare de fabrică și multe mai sufar din cauza superstițiilor și prejudecăților». Una dintre aceste prejudecăți e și aceea privind așa-zisa inferioritate a femeii față de bărbat. «Nu este drept, fiindcă eu vad că în fabrica mea lucrez cot la cot cu bărbaii și fac același număr de metri de mătase ca și ei. Intru în fabrică la aceeași oră ca și ei. Plătesc cotizații și impozit pe salariu, fără deosebire. De ce dacă în fabrică sîntem deopotrivă cu toți la muncă și la datorii, cînd ieșim pe poarta fabricii devenim deodată ființe slabe și neputincioase?»

De un mare interes se bucură conferințele și simpoziioanele organizate de Liga contra prejudecăților la sediul ei din pasajul «Imobiliara». Printre vorbitori — C.I. Parhon, M. Ralea, N.D. Cocea, M. Cruceanu, Ilie Cristea. Un ecou deosebit îl are simpozionul cu tema *Rasism*, la care ia cuvîntul N.D. Cocea. Organele de represiune burgheze urmăresc cu ostilitate activitatea Ligii. În diverse note ale Siguranței se consemnează faptul că manifestele și documentele difuzate de Ligă sînt răspîndite în număr tot mai mare în rîndul maselor muncitoare, contribuind la întărirea stării de spirit antifasciste și antirăzboinice a opiniei publice românești.

Cronică măruntă

• La radio un ciclu de conferințe despre Mihail Kogălniceanu. Vorbesc N. Iorga, N. Cartojan, G.G. Miropescu, C. Moisil, Gh. Brătianu, I. Mihailescu și N. Petrașcu. (5 februarie)

• Lucian Blaga acordă cu prilejul reprezentării dramei Avram Iancu, pe scena Teatrului Național din Cluj, un interviu ziarului *Patria*, preluat de *Facla* și din care spicim: «Ideea de a scrie un Avram Iancu în care să predominie adîncul omenesc din viața celui care a sîngerat la 1848 pentru cauza românismului din Ardeal mă preocupă de 8 ani de zile. La Viena am avut timp, anul trecut, să mă documentez și m-am apucat de lucru. Drama este scrisă, în întregime, la Viena între lunile martie și octombrie anul trecut. Avram Iancu al meu e un erou văzut de mine, intelectualizat, interpretat. Intenționez să prezint piesa și Teatrului Național din București». (9 februarie)

• Academia de Inscipții și Arte frumoase din Paris, prin cuvîntul președintelui acestui Institut, mulțumește călduros d-lui profesor N. Iorga — membru asociat străin al acestei Academii — pentru faptul că a dăruit Academiei două opere originale scrise în limba franceză, una ocupîndu-se de Istoria Bizanțului și alta de arta românească.

• Între relatăriile amuzante pe care le publică *Dimineața* este și aceasta: la 17 octombrie 1700, s-a intrunit Camera Comunelor și, în urma propunerii guvernului, a votat legea următoare: «Orice femeie, oricare ar fi vîrstă, rangul și profesunea ei, nu va putea, din momentul intrării în vigoare a prezentei legi, să seducă pe vreunul din supușii Majestății sale, nici să-l silească s-o ia în căsătorie, după ce a recurs la parfumuri, farduri, cosmetice, dantură artificială, păr fals, tocuri înalte. Oricine va con-

¹ *Adevărul* din 4 ianuarie 1935: «Grupul H — grup care reprezintă stînga il-berală».

² Carol II, în vremea exilului său parizian, cînd renunțase la prerogativele de print moștenitor al României, se numea Carol Caraiman (*Magazin Istoric*, nr. 67/1972).

³ *Magazin Istoric*, nr. 1/1985.

**FEBRUARIE
1935**

Savantul
de renume mondial
Albert Einstein,
aflat în exil
de la instalarea
nazismului
în Germania;
fotografie publicată
de revista Realitatea Ilustrată



Constantin Bacalbașa,
stins din viață
la 5 februarie 1935



Cronică mărunță

traveni dispozițiilor de mai sus va avea de suferit anularea căsătoriei și va fi urmărit pentru vrăjitorie". Noroc — comentează ziarul bucureștean — că această lege nu a fost aplicată serios niciodată, căci altfel închisorile Marii Britanii ar fi fost nelcăpătoare. (10 februarie)

• Marele Bal al presei are loc anul acesta cu un fast deosebit. El revine voința de altădată; tema balului este Bucureștiul de altădată, cu tipuri și obiceiuri dinainte de război, cu moda din acea epocă și capriciile ei. Balul Presei are loc în sala de festivități a Palatului Funcționarilor Comunali, din str. Batiștei. (13 februarie)

• Are loc la Paris o vânzare publică a autografele contesei Anna de Noailles, născută Brincoveanu. O carte a poeziei, Coeur incommensurable, a obținut 5 000 franci; exemplarul era ilustrat chiar de scriitoare.

Ceea ce a mișcat mai mult a fost prezența unor tineri și tinere necunoscuți care, cu sume modeste, do-reau să cumpere cîte o carte poștală sau cîte o scrisoare purtînd semnătura Annei de Noailles. (14 februarie)

• În sala "Spiru Haret" din Palatul Universității, radiofoniștii români, reu-niți într-un congres foarte popular, dezbate chestiunile radiofonice la ordi-ne zilei. Congresul este deschis de profesor dr. Dragomir Hurmuzescu, președintele Asociației Generale a radiofoniștilor. (20 februarie)

• Presa relatează despre greva lift-boy-ilor din New York, care este o adevărată nenorocire pentru locatarii zgîrîie-norilor. Locatarii celei mai înalte clădiri din New York — Empire State Building — sînt nevoiți să facă adevărate ascensiuni alpine pentru a ajunge la apartamentele lor. Empire

Presa, opinia publică urmăresc cu interes instalarea în funcția de ministru al Marii Britanii la București a diplomatului Sir Reginald Hoare, personalitate marcantă a diplomației britanice care, anterior, scria *Lupta* din 12 februarie, „a fost ministru la Teheran în timpul faimosului conflict între Anglia și Persia pe chestia concesiunilor petroli-fere ale societății «Anglo-persian». Sir Reginald Hoare este acela care a aplanat acest conflict grație abilității sale diplomatice". Subli-niind faptul că noul ministru este nu numai un „încercat diplomat, dar și un profund cunoscător al problemelor petrolifere", același ziar con-chide că numirea lui Hoare la București „dovedește importanța pe care guvernul Marii Britanii o acordă postului de la București”.

Revenind cu noi comentarii, a doua zi, 13 februarie, *Lupta* consem-nează: „Prezența unui diplomat de valoarea noului ministru al Marii Britanii la București dovedește că atenția cercurilor de la Foreign Of-fice este atrasă de evenimentele din Balcani”. Printre acestea se în-scrie și activitatea înțelegerii balcanice, al cărei președinte în funcți-une este Nicolae Titulescu, ministrul de externe român.

La 5 februarie 1935 se stinge din viață Constantin Bacalbașa¹, unul din ziaristii cu îndelungat stăgiu în publicistica română. Presa bucu-reșteană îi închină mai multe articole. *Neamul românesc* îl socotea „decanul ziaristicii române. Gazetar de mare autoritate, de talent, de o vastă cultură, [C. Bacalbașa] a fost și rămîne una din cele mai stră-lucitoare figuri din marea pleiadă a scrisului românesc”. Alte ziare scriu în aceiași termeni. *Viitorul*: „El [C. Bacalbașa] punea în scrisul său viguros — care s-a menținut astfel pînă în ultimele clipe ale lungii sale vieți — o logică puternică, o intensă experiență de oameni și de lucruri și un sentiment profund românesc”. Într-o telegramă trimisă ziarului *Universul*, N. Titulescu elogiază la C. Bacalbașa „independența lui de gîndire, talentul și combativitatea lui, care nu a călcat niciodată regulile curteniei”.

Printre evenimentele pe care le consemnează presa din această lună se află și apropiata apariție a *Istoriei românilor* de Constantin C. Giurescu, titularul catedrei de istorie națională de la Universitatea din București. „Lucrarea — scrie ziarul democrat *Facla* din 24 februarie — va avea trei volume și va cuprinde întreaga istorie a românilor. Ea va înfățișa trecutul poporului nostru ca unitate etnică, pe deasupra forțelor politice, adică a statelor Munteniei, Moldovei și Ardealului. Istoria socială, economică și culturală i se dă o deosebită impor-

¹ Magazin istoric, nr. 12/1976, 10/1982.



Pe gheața
Cișmigiuului



O mașină
a Salvării
din urmă
cu 50 ani

tanță". Este subliniat, totodată, faptul că materialul factual este prezentat „într-o formă epică accesibilă oricui”. Primul volum, de cca. 450 pagini, care cuprinde prezentarea istoriei românești până la moartea lui Alexandru cel Bun (1432), „va fi împodobit cu numeroase și bogate ilustrații, înfățișând personalități reprezentative, monumentele și actele mai însemnate din cursul povestirii. Va cuprinde, de asemenea, o serie de hărți de mare eleganță tehnică”.

Istoria este prezentă, în această lună februarie 1935, și în aula Academiei române. La 22 februarie, în ședința publică a înaltului for științific, sub conducerea lui L. Mrazek, președintele Academiei, istoricul P.P. Panaitescu prezintă comunicarea *Mihai Viteazul în lumina unor noi documente*. Sunt valorificate mărturiile din arhive poloneze referitoare la eforturile viteazului voievod de a unifica sub sceptrul său cele trei țări române surori și de a face față, totodată, rivalităților marilor puteri vecine, care își disputau supremația asupra acestei părți a continentului. Între altele, istoricul releva — cum consemnează *Dimineața* din 24 februarie — că mișcarea lui Mihai a fost precedată de o ridicare a ortodocșilor din Balcani și de la Constantinopol, care l-au adoptat drept conducător.

Ziarele de acum 50 ani își informează cititorii și despre conferințele pe care Nicolae Iorga le ține la Paris. La 8 februarie, savantul își deschide cursul său anual de la Sorbona. În asistență se află și marele bizantinolog Ch. Diehl¹. La Societatea de studii asupra Revoluției franceze, vorbește, la 12 februarie, despre *Dezvoltarea ideilor sociale și politice ale marii Revoluții franceze în România între 1830 și 1859*. La 14 februarie, participă la adunarea colaboratorilor *Enciclopediei franceze*, iar a doua zi prezintă în fața studenților în Drept prelegerea *Originea și originalitatea dreptului român*. La întoarcerea spre casă, savantul se oprește și la Roma, unde conferențiază, la 23 februarie, pe tema *Spiritul Romei în conștiința și literatura românească*. Între altele, au fost relevate — scrie *Dimineața*, din 25 februarie — legăturile culturale, politice și artistice ale voievozilor români cu Roma și Italia, precum și rolul intelectualilor români din sec. XIX în apropierea culturală dintre cele două popoare.

Rubrică de: Valeriu BUDURU,
Ioana URSU, Ioan LĂCUSTA
Selecția fotografiilor:
Radu Ion POPESCU

Cronică mărunță

State Building are 10 000 de trepte, 102 etaje. Lifturile ciadrii transportă zilnic 60 000 persoane. (24 februarie)

• În seara de vineri 22 februarie, corectorii Adevărului sărbătoresc, printr-o „cină pretenoasă”, pe un coleg al lor din redacția acestui ziar. Sărbătoritul, printre altele, rostește următoarele: „Estatea redactorului, ca și a corectorilor, se măsoară cu „boboștele” de tot felul: cu cele stilistice, cu pozele de natură morfologică-sintactică, cu „păcățelele” ortografice ori, pur și simplu, grafice. Aceste greșeli le facem, ni le facem, ni se fac. Ne trezim uneori cu ele fără a ști de unde au luat naștere. Sunt unitățile de măsură a vieții noastre literare; căci lucrurile bune, intrind oarecum în ceea ce profesional se numește „îndeplinirea corectă a datoriei”, sint subînțelese; iar de greșeli cînd vrem cîteodată să uităm, dacă nu ni le scoate din nou la iveală confratele de peste drum, ni le amintește lectorul binevoitor”. (25 februarie)

• Este sărbătorit pe scena teatrului „Eforia”, unde joacă cu ansamblul său, Constantin Tănase, care împlinește 30 ani de teatru.

Ion Marin Sadoveanu, directorul general al Teatrelor, în discursul ținut cu această ocazie, evidențiază umorul lui Tănase, spiritul său întreprinzător, turneelor prin țară, meritul său în a dezvolta în marele public gustul pentru teatru, precum și modul în care directorul Tănase se poartă cu actorii și toți angajații săi. Apoi îl înmăinează „Meritul cultural”, în gradul de Cavaler cl. I. Maria Flott, președinta Sindicatului artiștilor dramaticei și lirici, aduce expresia admirației și dragostei actorilor pentru colegul lor birur în teatru, bun camarad și totdeauna gata de jertfă pentru sprijinirea altora.

¹ Magazin istoric, nr. 1/1984.

„BRUTALA PRIETENIE”

A. BUSUIOCANU, FL. CONSTANTINIU

„Judecând evenimentele la rece și lăsând la o parte orice sentimentalism, sînt siliți să recunosc că prietenia mea statornică pentru Italia și pentru Duce trebuie adăugată pe lista greșelilor mele. Este clar că alianța italiană a adus mult mai multe servicii inamicului decît nouă înșine... Afecliunea mea personală pentru Duce a rămas aceeași... îmi reproșez numai de a nu fi ascultat vocea rațiunii, care îmi impunea să fiu brutal în prietenia mea pentru Italia”.

Aceste rinduri, exprimînd regretele tardive ale dictatorului nazist în privința alianței cu Roma fascistă, au fost extrase din comentariile și reflecțiile făcute de Führer între 4 februarie și 2 aprilie 1945, publicate sub titlul Testamentul lui Adolf Hitler și care nu trebuie confundat cu testamentul său politic propriu-zis, redactat la 29 aprilie 1945. Remarca lui Hitler i-a sugerat istoricului britanic Frederick W. Deakin titlul lucrării sale *The Brutal Friendship* (Brutala prietenie), consacrată raporturilor dintre cei doi dictatori, Adolf Hitler și Benito Mussolini, lucrare ce i-a asigurat o largă notorietate atît în rîndul specialiștilor cit și al marelui public.

Agresivitate și fanatism - ipostaze caracteristice celor doi odioși dictatori: Mussolini și Hitler



Născut în 1913, F.W. Deakin a făcut studii la Oxford, unde, din 1936, a intrat în rîndurile corpului didactic. În anii celui de-al doilea război mondial, a fost parașutat în Iugoslavia, în calitate de șef al Misiunii militare britanice pe lîngă cartierul Comandamentului suprem al armatei naționale de eliberare condusă de Iosip Broz Tito (fragmente din amintirile lui Deakin datînd din acea perioadă au fost publicate în *Magazin istoric*, nr. 9-11/1972). Între 1945-1946, F.W. Deakin a ocupat funcția de prim-secretar al Ambasadei britanice la Belgrad. După reîntoarcerea lui în patrie, a devenit unul din colaboratorii fostului premier Winston Churchill în redactarea memoriilor acestuia¹ din vremea celei de-a doua mari conflagrații. Din 1950, a reîntat în viața universitară ca profesor și rector al Colegiului St. Anthony din Oxford. Trebuie să menționăm, de asemenea, că, în 1980, la București, a fost ales vicepreședinte al Biroului Comitetului internațional de istoria celui de-al doilea război mondial.

Studiile sale istorice asociate cu experiența de diplomat la care, în anii războiului, s-a adăugat aceea de combatant, l-au pregătit pentru înțelegerea și analiza nuanțată a raporturilor germano-italiene² în ultima perioadă de existență a celor două regimuri fasciste (1942-1945). Interesul pentru acest capitol al istoriei marii conflagrații i-a fost stimulat de aducerea la Colegiul St. Anthony a unei părți însemnate din arhivele Ministerului de externe german, capturate de forțele anglo-americane după prăbușirea Reichului nazist. Odată cu ele au fost, de asemenea, depozitate la aceeași instituție o mare cantitate de fonduri arhivistice ale „Republicii Sociale Italiene” (Republica de la Salò), proclamată de Mussolini la 25 septembrie 1943 în nordul Italiei. Printre cele din urmă se aflau corespondența dintre Hitler și Mussolini, documente din arhivele Ciano și rapoarte ale lui Filippo Anfuso³. În afară de excepționala bază documentară, Deakin a avut lungi convorbiri cu fostul ministru de externe (1929-1932), ambasador la Londra (1932-1939) și ministru de justiție (1939-1943) italian Dino Grandi, cu ultimul ambasador al Reichului nazist pe lîngă Mussolini, Rudolph von Rahn, precum și cu alte oficialități ale epocii, convorbiri care l-au completat și lărgit informația.

¹ *Magazin istoric*, nr. 3-12/1969, 1/1970.

² În numeroase pagini, *Magazin istoric* a mai prezentat cititorilor săi avaturile alianței dintre Hitler și Mussolini (nr. 6/1967, 1/1968, 4,7/1970, 6/1972, 5-9/1973, 4/1976, 2/1980, 2-4/1984).

³ Filippo Anfuso, diplomat italian. Șef de cabinet la Ministerul de externe (1937), ministrul Italiei la Budapesta (1941) și ambasadorul Republicii Sociale Italiene la Berlin (din 1943 pînă la sfîrșitul războiului).

Încă de la apariția primei ei ediții, în 1962, lucrarea lui Deakin *The Brutal Friendship* a cunoscut un mare succes de public. Numai în Italia, de pildă, a fost reeditată, până în 1970, de șase ori. Astăzi, în bibliografia istoriei relațiilor dintre Germania hitleristă și Italia fascistă este considerată una dintre lucrările de referință. Pornind de la documentele puse în circuitul istoriografiei de

cartea amintită și utilizând o serie de alte lucrări și izvoare publicate ulterior, vom prezenta, începând cu acest număr, câteva episoade semnificative ale relațiilor dintre Hitler și Mussolini, uniți și despărțiți totodată de această stranie „brutală prietenie”; căci acesta l-a fost caracterul, chiar dacă Hitler regreta la sfârșitul ei de a nu fi fost în-deajuns de brutal.

Un vulcan în erupție

„O întâlnire cu Ducele este, întotdeauna, o plăcere cu totul deosebită; e o mare personalitate... dacă mergi cu el prin Villa Borghese și-i compari chipul cu busturile romane, observi deindată că pare unul dintre Cezarii Romei”. Astfel își împărtășea Hitler impresiile anturajului său restrîns de la Wolfsschanze¹, la 27 iulie 1941. Altfel vorbea însă Mussolini despre Hitler: doi ani mai târziu, tot într-un cerc restrîns, dictatorul italian — pentru care principalii adversari ai Italiei erau anglo-americanii, a căror prezență în Marea Mediterană contraria țelurile sale expansioniste în bazinul mediteranean —, iritat de refuzul Führerului de a accepta ideea unei păci separate cu Uniunea Sovietică, declara: „Dacă noi vom pierde acest război, cauza va fi prosta politică a acelor nemți care nu sînt sănătoși la cap, și-au pierdut simțul măsurii și au transformat Europa într-un vulcan în erupție”. Deși utiliza pluralul, Mussolini înțelegea prin „acei nemți” pe Hitler. Disonanța între cele două aprecieri este doar una dintre multele măturii ce dau la iveală caracterul contradictoriu al relațiilor dintre cele două regimuri. Solidari prin esența ideologiilor lor fasciste și prin ostilitatea față de tratatele de pace încheiate la sfârșitul primului război mondial, Hitler și Mussolini s-au aflat de multe ori în dezacord, ca urmare a unor direcții divergente ale politicii lor de expansiune și hegemonie.

Venit la putere în 1922, orgoliosul Duce l-a privit la început pe Hitler ca pe un simplu emul. Führerul însuși recunoștea rolul însemnat pe care l-a avut instaurarea regimului fascist în Italia pentru mișcarea nazistă, dar, în același timp, a simțit întotdeauna nevoia să sublinieze anterioritatea propriei sale manifestări politice în raport cu luarea puterii de către Mussolini: „Desigur, programul meu a luat naștere în 1919; pe atunci nu știam nimic despre el [Mussolini — n.n.]”. Apoi Führerul adăuga: „Dar nu se poate spune că evenimentele din Italia nu au avut o influență asupra noastră. Cămașile brune nu s-ar fi constituit fără cămașile negre”.

Încă din 1920, în planurile viitorului Führer, Italia se bucura de o atenție deosebită, ca posibilă aliată împotriva Franței, ale cărei interese coloniale în Africa de Nord intrau în conflict cu cele ale Italiei. Instaurarea regimului fascist în Italia și atitudinea vădit ostilă a lui Mussolini față de statu-quo-ul postbelic care, după opinia lui, ar fi frustrat Italia de roadele victoriei (de aici faimoasa formulă a „victoriei mutilate”), au favorizat primele contacte între cele două mișcări fasciste. În septembrie 1922, Kurt Ludecke — unul din consilierii de politică externă ai lui Hitler, la începutul activității sale — a fost trimis la Milano, unde a avut o serie de convorbiri cu fruntașii fasciști, fără rezultate concludente. „Marșul asupra Romei”² a constituit — mărturia mai sus-citată a lui Hitler este lămuritoare în acest

sens — un puternic impuls pentru conducătorul naștilor germani de a imita pe șeful fasciștilor italieni. În august 1923, Ludecke a fost din nou trimis în Italia, pentru a cere fonduri și asigurări de neutralitate în cazul unui conflict cu Franța. Hitler renunțînd în schimb, public, la pretențiile emise anterior asupra Tirolului de Sud care, prin Tratatul de la Saint-Germain en-Laye (10 septembrie 1919), încheiat între puterile aliate și Austria, fusese cedat Italiei. Mussolini a rămas însă surd la cererile neînsemnate ale său omolog german, care, în noiembrie, avea să eșueze în tentativa de lovitură de stat de la München și să se acopere de ridicol³. Deși în lucrarea sa *Mein Kampf*, elaborată în timpul detenției, Hitler vorbea în termeni exaltați despre „marea operă a fascismului italian”, Mussolini a continuat să se îndoiască de capacitatea politică a lui Hitler și să i-l prefere pe Gregor Strasser⁴, care avea să fie suprimat în „noaptea cuțitelor lungi”.

¹ La 9 noiembrie 1923, Hitler și generalul Ludendorff, în fruntea unui grup de 3.000 S.A. (*Sturmabteilung*: batalioanele de asalt naziste), au organizat un puci pentru a pune mâna pe putere. O salvă trasă de câțiva poliști a pus pe fugă „cămașile brune”. Ca să nu fie rănit de gloanțe, Hitler s-a aruncat pe pavaj și și-a scintit umărul. Arestat, împreună cu ceilalți complici, viitorul Führer a fost condamnat la cinci ani închisoare, dar la 20 decembrie 1924 a fost eliberat.

² Gregor Strasser, membru al partidului nazist din 1920, a devenit „mina dreaptă” a Führerului. La 30 iunie 1934, în „noaptea cuțitelor lungi”, cînd Hitler, sub pretextul lichidării elementelor indezirabile din batalioanele S.A., a declanșat uciderea foștilor complici, adversari politici și posibili viitori rivali, în închisoarea Gestapo-ului a fost ucis și Gregor Strasser din ordinul personal al lui Goering (*Magazin istoric*, nr. 3/1967, 1/1981).

¹ La acea dată, cartierul general al lui Hitler, supranumit de naștiți *Wolfsschanze* (biroulul lupului), se afla în pădurile Prusiei Orientale, la Rastenburg (*Magazin istoric*, nr. 6/1980, 8/1983).

² *Magazin istoric*, nr. 3/1969.

Venirea la putere a naziștilor la 30 ianuarie 1933 îi dă lui Mussolini impresia că noul regim din Germania se aliniază Italiei fasciste și îi copiază modelul. În realitate, dacă în primele săptămâni de cancelariat Hitler îl consulta pe Mussolini într-un șir de probleme, de îndată ce propriu-r regim este consolidat, Führerul își regăsește siguranța și aroganța ce-l caracterizează. Ducele înțelege că omologul său nazist nu este un servil emul. Interese divergente în privința independenței Austriei și a influenței în bazinul dunărean grevau relațiile dintre cei doi dictatori. În timp ce Hitler se pronunța pentru încorporarea Austriei la Germania (Anschluss), Mussolini considera că interesele Italiei cer o Austrie independentă. Arogându-și titlul de campion al celor „nedreptățiți” de tratatele de pace din anii 1919-1920, Mussolini a făcut din Viena și Budapesta doi sateliți ai Romei. Ducele considera bazinul dunărean drept o adevărată „rezervă seniorială” a Italiei, în timp ce Hitler vedea aceeași zonă ca aparținând *Wirtschaftsraum*-ului (spațiului economic) al noului Reich. Pentru a și-l asocia pe Hitler în politica revizionistă și, în același timp, a-i limita obiectivele expansioniste în sud-estul Europei, Mussolini lansează proiectul unui directorat al Italiei, Germaniei, Marii Britanii și Franței (pactul celor patru), destinat să concilieze divergențele dintre parteneri pe seama statelor mici și care avea să moară imediat după naștere, un rol important în falimentul acestui nefast proiect avându-l rezistența fermă a Micii Înțelegeri (România, Cehoslovacia și Iugoslavia).

Un biet comis-volajor

Prima întâlnire dintre cei doi dictatori (Veneția, 14-16 iunie 1934) nu contribuie la apropierea dintre ei; ba dimpotrivă... Emoționat pînă la lacrimi, Führerul îl salută pe

Duce. Dar ceea ce îi va fi apărut Führerului o întâlnire între doi „supraoameni” descinși din paginile lui Nietzsche devine o scenă grotescă. Iat-o în descrierea lui André François-Poncet¹: „.... rău stătut, Hitler a apărut în civil, cu o pălărie gri de fetru, purtînd un trenzi și pantofi de lac care evident îl strîngeau. Părea un biet comis-volajor îmbrăcat ca de sărbătoare. Aspectul său sărăcăcios contrasta cu ținuta lui Mussolini, care pășea alături de el într-o uniformă ce-i venea ca turnată, cu centiron și cizme înalte, negre”. Convoorbirile politice dintre cei doi dictatori, desfășurate între patru ochi (Ducele, mîndru de cunoștințele sale în limbi străine, refuza întotdeauna interpretul, astfel că adesea, neputînd urmări torentul verbal al Führerului și nevoind, din orgoliu, să-i ceară să repete, se pare că și-a dat consimțămîntul în probleme pe care nu le înțelesese pe de-a întregul) și cunoscute tocmai de aceea fragmentar, au fost departe de a stabili o fraternitate întru fascism: „Mi-a recitat pe de rost *Mein Kampf*. Ce pisălog, ce bufon caraghios!” Și Ducele adăuga despre evanghelia național-socialismului: „cultul rasei sută la sută”. Concepția politică pe care o exprimă i se pare „obscurantistă, șovinistă și imperialistă”. Într-un cuvînt, total anacronică pentru secolul XX.

După „noaptea cuțitelor lungi”, Hitler este văzut la Roma ca un tiran sîngeros, călăuzit numai de dorința răzbunării. Suspectarea reciprocă a celor doi lideri ai fascismului internațional devine dezacord fățis, datorită uneltilor naziștilor austrieci în vederea acaparării puterii. Ducele, care are pe conștiință „doar” asasinarea deputatului socialist Matteotti, martorul deranjant al alegerilor frauduloase care, în 1924,

îi asiguraseră majoritatea², se crede un inocent îndreptățit să-și judece partenerul. Uciderea lui Dollfuss³, protejatul și, pînă la un punct, marioneta sa la Viena, de către naziștii austrieci (25 iulie 1934) inspiră și conducerile de la Berlin, îi apare deopotrivă ca o gravă amenințare pentru interesele Italiei fasciste și ca un afront personal. Inimicizia atinge un punct critic. Ducele își rememorează întîlnirea cu Hitler și reaua impresie pe care acesta i-a făcut-o și se dezlănțuie în invective: „E un barbar”, „Hitler e un prost, o să-i dau eu o lecție”, „gîndește greu... e un palavragiu”. Presa Italiei fasciste îl secondează pe Duce în campania împotriva celui de-al treilea Reich. Ea asociază crimele din „noaptea cuțitelor lungi” și asasinarea lui Dollfuss. *Popolo di Roma*, din 29 iulie 1934, denunță în Germania nazistă „tara unde asasinatul a fost ridicat la rangul de metodă obișnuită de guvernare” și condamnă guvernul nazist care „a dezlănțuit cele mai josnice patimi omenești”, „nu e demn de numele de guvern și constituie un pericol grav pentru lumea civilizată”. Același ziar își pune retoric întrebarea: „Ce sînt domniile naziști? Asasini și pederastați. Atît și nimic mai mult”. *Gazetta del Popolo* vede în asasinarea lui Dollfuss manifestarea unui „civism demn de adevărații incendiatori ai Reichstagului”⁴.

Apogeul acestei campanii este atins prin cuvîntarea lui Mussolini de la Bari, din 6 septembrie 1934: „30 de secole de istorie ne îngăduie să privim cu un suveran dispreț unele doctrine de dincolo de Alpi, doctrine susținute de urmașii populațiilor care ignorau scrisul... în momentul cînd Roma îi avea pe Cezar, pe Vergiliu și pe August”. Mai tîrziu, în 1942, evocînd această perioadă, Hitler avea să spună că atitudinea lui Mussolini din 1934 fusese singura greșeală politică săvîrșită de Duce în viața sa.

¹ Ambasadorul francez la Berlin (1931-1938), apoi la Roma, pînă la intrarea Italiei fasciste în război (iunie 1940). *Magazin istoric*, nr. 12/1975, 1-3/1976.

²⁻⁴ *Magazin istoric*, nr. 3/1972; 9/1976; 1/1970, 9/1982.

Disensiunile dintre Italia fascistă și Germania nazistă trezesc mari speranțe la Paris și Londra. În cercurile politice din cele două capitale avalanșa de invective revărsată de Roma asupra Berlinului apare drept dovadă sigură că Italia poate fi înregimentată în fața rezistenței față de politica de subminare a statu-quo-ului european, pe punctul de a deveni trăsătura dominantă a diplomației din Wilhelmstrasse, și pe care Reichul o pregătește. În eforturile de a o zăgăzui, Louis Barthou, ministrul de externe al Franței, acordă Italiei un rol important. Speranțele în captarea colaborării italiene sînt atît de puternice încît Pierre Laval, succesorul lui Barthou la Quai d'Orsay, merge pînă la încheierea unor acorduri cu Italia, care obține în schimb „mină liberă” în Etiopia (1935).

Dosarul secret intocmit de Eden

Reintroducerea, la 15 martie 1935, a serviciului militar obligatoriu în Germania, — prima violare fățișă a Tratatului de la Versailles de către cel de-al III-lea Reich — apare drept liantul unei cooperări între Londra, Paris și Roma. Speranțele, care aveau să se dovedească curînd iluzii, și-au găsit pentru o clipă îndreptățirea în așa-zisul „front de la Stresa”. În mica localitate piemonteză de pe malul lacului Maggiore, Anglia, Franța și Italia își unesc vocile pentru a condamna platonice încălcarea Tratatului de la Versailles și a proclama necesitatea respectării statu-quo-ului postbelic (11-14 aprilie 1935). Existența „frontului” avea să fie însă de scurtă durată. Aventura singeroasă a Italiei fasciste în Etiopia e dangătul de clopot funebru al colaborării anglo-franco-italiene. Indignarea opiniei publice internaționale față de agresiunea Romei fasciste împotriva popoului-etioopian silește cabi-

nete de la Paris și Londra să reacționeze.

Printre protestele cele mai vehemente rostite în cadrul Ligii Națiunilor împotriva flagrantiei violări a pactului pe care se reazemă această organizație internațională, a principiiilor de independență, suveranitate națională și integritate teritorială, se numără și cel rostit, în numele României, de Nicolae Titulescu. Politica de aplicare a sancțiunilor împotriva agresorului și-a găsit în ministrul de externe român unul dintre promotorii cei mai energici.

Izolată pe plan internațional, Italia nu întrevide decît un singur aliat posibil: Germania nazistă. Dar, în calea apropierii dintre cele două regimuri, se ivesc diverse obstacole: la Berlin, acordurile franco-italiene sînt privite cu teamă, ca prevestind o colaborare politică și militară în detrimentul Reichului; la Roma, acordul naval germano-englez (18 iunie 1935), care autoriza flota germană să aibă 35 la sută din tonajul celei engleze, apare ca o amenințare pentru planurile mussoliniene de a transforma Mediterana într-o „mare nostrum”. Pe măsura accentuării ostilității opiniei publice internaționale față de agresiunea italiană în Etiopia și a adeziunii tot mai largi la ideea aplicării de sancțiuni agresorului, Mussolini încearcă să-și asigure, dacă nu sprijinul, cel puțin neutralitatea binevoitoare a Germaniei. În cercurile politice germane nu există însă o unitate de vederi în ceea ce privește atitudinea față de Italia: la Wilhelmstrasse diplomații germani sînt pur și simplu nehotărîți în privința utilității colaborării cu un regim care, deși fascist, este separat de Germania prin interese profund divergente. Noul Wehrmacht este și el ostil alianței cu o țară a cărei armată nu strălucise — pentru a folosi o expresie eufemistică — prin virtuți militare. Colaborarea cu Italia găsește partizani doar în rîndurile partidului nazist. Rațiunea principală a acestei atitudini pornește din cre-

diința că falimentul unui regim avînd atîtea afinități ideologice cu cel german nu poate să nu aibă un puternic impact asupra însuși regimului nazist.

Întîrzierea în elaborarea unei linii de conduită față de Italia este determinată însă nu atît de divergențele dintre diplomație, armată și partid, cît de beneficiile pe care Germania le trage de pe urma prelungirii situației precare a regimului fascist din Italia. Într-adevăr, cită vreme Roma este împotmolită în nisipurile etiopiene, „frontul de la Stresa” — atît de primejdios pentru interesele Reichului — devine inofensiv; cită vreme Roma își investește capitalurile în „întreprinderea etiopiană”, Germania are drumul liber pentru expansiunea economică în bazinul dunărean.

Ca în atîtea alte privințe, remilitarizarea Renaniei (7 martie 1936) constituie un punct de cotitură și în sfera relațiilor italo-germane. Coincidența dintre noua violare de către Germania a Tratatului de la Versailles, ca, de altfel, și a celui de la Locarno¹, și extinderea sancțiunilor împotriva Italiei² și la petrol, apropiere și mai mult cele două regimuri fasciste. Încă din 1935, Germania asigurase importante livrări de cărbune Italiei. Acum nevoia de acest combustibil este și mai puternic resimțită. „Proscrisce” pentru violările acordurilor internaționale, cele două regimuri fasciste se reintîlnesc pe același drum al expansiunii și agresiunii. Dar, în calea unei alianțe, mai rămîne o

¹ Între 5 și 16 octombrie 1925, la Locarno (în sudul Elveției) a avut loc o conferință internațională la care au participat Belgia, Cehoslovacia, Germania, Franța, Italia, Marea Britanie, Polonia. Printre acordurile și convențiile adoptate, cel mai important document a fost Pactul de garanții renan, privitor la inviolabilitatea granițelor franco-germane și germano-belgiene și la zona demilitarizată a Rinului. În martie 1936, ocupînd zona demilitarizată, hitleristii au denunțat pactul.

² La 7 octombrie 1935, după invadarea Etiopiei de către Italia, Liga Națiunilor a adoptat o hotărîre prin care Italia a fost declarată agresoare, aplicîndu-se, în consecință, sancțiuni economice și financiare.

piedică: Austria. La 16 mai 1935, Mussolini declarase că Italia nu poate „încrămeni” la Brenner (treacătoare la granița Italiei cu Austria) și că independența austriacă reprezintă o problemă europeană care interesa în chip deosebit Italia. Atitudinea lui Hitler dovedea că se menține tot atât de ferm pe drumul ce avea să ducă la Anschluss. Abandonarea Vienei este prețul pe care Mussolini se arată dispus să-l plătească pentru a-și asigura prietenia Führerului.

Raporturile sînt acum inversate: „cezarul” fascist al Romei este constrîns să solicite ajutorul fostului caporal, ajuns stăpînul celui de-al treilea Reich. Invitat să-l viziteze pe Führer, Mussolini refuză totuși, într-un acces de mîndrie personală, să dea curs invitației, trimițîndu-l în loc pe ginerele său, contele Galeazzo Ciano, devenit ministru de externe. Pentru a-și asigura bunăvoința gazdelor, oaspetele italian înmînează la Wilhelmstrasse un dosar despre pericolul german, întocmit de șeful Foreign Office-ului, Anthony Eden¹, dosar pe care, printr-ună din rarele performanțe ale serviciului de informații italian, ambasadorul la Londra, Dino Grandi, și-l procurase. Așa cum remarcă istoricul italian Ettore Anichieri, acest cadou „reprezenta un gest menit să câștige încrederea germană, dar și să pună piedici înțelegerii anglo-germane, atât de temută la Roma”.

Un calcul profund greșit

Vizita lui Ciano deschide drumul „Axei Roma-Berlin” (25 octombrie 1936), proslăvită de Mussolini în discursul său de la Milano, din 1 noiembrie 1936. Vizita lui Mussolini din anul următor în Germania îl atașează definitiv pe Duce de Reichul nazist și, mai ales, de Hitler. Oaspetele italian e pur și simplu fasci-

nat de manifestațiile și parăzile (în regia lui Albert Speer²) organizate în cinstea lui. De la pasul de gîscă al soldaților Wehrmachtului, pînă la coloritul steagurilor și dirijarea entuziasmelor publice, totul îi trezește o neapusă admirație, umbrită desigur de invidie. O paradă reușită i se pare mai importantă decît orice. Cei care s-au aflat în anturajul lui Mussolini sînt unanimi în a afirma că Ducele a fost „sedus” de Hitler. Tocmai de aceea și declară că s-a săturat să fie o santinelă a independenței austriece.

Este o seducție din care nu vor lipsi ulterior momentele de ostilitate. Chiar dacă Austria este abandonată, brutalitatea Anschlussului (martie 1938) nu-l poate lăsa indiferent pe Duce: „Acești germani mă vor sili să înghit cea mai amară lălmie din viața mea. Mă gîndesc la lălmia franceză”, îi spune Ducele lui Ciano la 23 aprilie. A doua zi, își varsă din nou amarul: „Dacă nemții ăștia își închipuie că pot muta borna frontierei [e vorba de noua frontieră italo-germană de după anexarea Austriei — *n.n.*], fie și numai cu un metru, voi coaliza întreaga lume împotriva germanismului. Și vom doborî Germania pentru cel puțin două secole”.

Totul nu este decît fanfaronadă. Față de aliatul de la Roma, Hitler practică permanent politica faptului împlinit. Nu există nici un fel de consultare între Roma și Berlin, înaintea loviturilor date de Reich. Mussolini află de fiecare dată ce s-a întîmplat prin intermediul unei scrisori aduse de un emisar personal al lui Hitler³. „Aceasta neliniștește și umilește poporul italian”, își notează Ciano în jurnal. La rîndul său, Mussolini îl taxează pe Hitler de „neloial și perfid”.

Declanșarea celui de-al doilea război mondial, prin agresiunea Germaniei naziste împotriva Poloniei⁴, îl pune pe Mussolini în fața unei teribile opțiuni: să intre în război alături de aliatul său

german — dar nici starea de pregătire a armatei și cu atât mai puțin situația economică a țării nu i-o permit — sau să rămînă în afara conflictului și să-l lase pe Hitler să dobindească ceea ce i se pare a fi o victorie ușoară. Cele două soluții posibile îl frămîntă pe Duce și toți cei care au fost în preajma lui, în acele zile, au remarcat tensiunea care îl copleșea. Soluția e pe măsura mijloacelor lui. Găsește un cuvînt pentru a-și camufla neutralitatea: „non-beligeranță”. Condiționează intrarea în război de o lungă listă de livrări pe care o va înainta Germaniei. La citirea ei, Ciano exclamă: „Ar da gata și un taur dacă animalul ar putea să citească”.

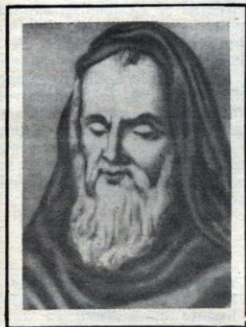
Pe măsura succeselor Wehrmachtului, Ducele devine din ce în ce mai nervos. După campania din Polonia, cînd din cauza condițiilor atmosferice operațiile militare sînt întrerupte, Mussolini își închipuie că i-a venit și lui vremea: „Nemții ar trebui să se lase conduși de mine, îi spune el ginerelei său, dacă vor să evite gafe ireparabile. În politică eu sînt, fără doar și poate, mai inteligent decît Hitler”.

Sosirea primăverii redă Wehrmachtului dinamismul operațiilor sale agresive. Rînd pe rînd, Danemarca, Norvegia, Belgia, Olanda, Luxemburg, Franța se prăbușesc sub loviturile armatei hitleriste. „Nu pot, să stau cu brațele încrucișate, cînd alții scriu istoria”. Convins că războiul se apropie de deznădămint în beneficiul lui Hitler, Mussolini se decide să intervină. Calculul se va dovedi profund greșit. Ducele își aruncă țara în catastrofă din dorința de a-l seceda, rivaliza și a-l deposeza pe Hitler de ipotetaza de unic biruitor în ipotezile războiului fulger, pe care l-a dezlănțuit.

(Va urma)

¹⁻⁴ Magazin istoric, nr. 4-6, 8/1971; 2-4/1971, 11/1982, 2-4, 9/1984, 9/1972.

1277: CRİPTOGRAMA



LUI ROGER BACON

NĂSTASE TIHU

Criptografia — scriere secretă, cu ajutorul unui cod de semne convenționale, în așa fel încît înțelesul să nu fie accesibil de-cît destinatarului — a cunoscut o mare răs-pîndire în antichitate. În ciuda dezvoltării ei anterioare, în secolele de început al evului mediu, acest mod de scriere a suferit însă o eclipsă. Abia după scurgerea primelor vea-curi ale celui de-al doilea mileniu, ea și-a fă-cut reparația. În epoca dinastiei engleze a Tudorilor (1485-1603), de pildă, randamen-tul spionajului în străinătate depindea esen-țialmente de eficacitatea cifrurilor utilizate în transmiterea mesajelor. Începînd de atunci,

decriptarea codurilor a devenit o specialitate autonomă și tot atunci a debutat și competi-ția între serviciile de spionaj pentru poseda-rea cifrurilor respective¹.

În 1499, un călugăr benedictin, pe nume Johann Trithemius (1462-1516), din orașul german Spanheim, a scris prima carte consacrată criptografiei, intitulată *Stenographia*. Apărută mai întîi în limba latină, ea a fost tradusă apoi în germană și fran-ceză, ceea ce dovedește căutarea de care s-a bucurat. Ideea de bază a lucrării lui Tri-themius era înlocuirea literelor cu cuvinte sau chiar fraze, ceea ce permitea deghizarea mesajelor în povestiri de cea mai inocentă factură; cu un singur inconvenient însă: me-sajul cifrat era foarte lung. Metoda, destul de greoaie, necesita mult timp atît pentru

În imagini: călugărul franciscan, supranumit de contemporani „Doctor mirabilis”, pentru erudiția și originalitatea ideilor sale și o pagină din manuscrisul desco-perit de bibliofiliul american Wilfrid Woynich.

¹ Richard Deacon, *A History of the British Secret Service*, Londra, 1977.



redactare, cit și pentru descifrare. Necunoscând cifrul, dezlegarea unui asemenea text era foarte dificilă.

Aczut de către autoritățile ecleziastice de magie neagră, Trithemius a scăpat ca prin minune de ardere pe rug; cărțile i-au fost însă confiscate și arse. Totuși, în 1562, matematicianul și astrologul englez John Dee a reușit să cumpere un exemplar al Steganographiei, „carte rîvnită de mulți — scrie Dee — care oferiseră o mie de coroane pe ea... Mulți erudiți au căutat-o și o mai căută și astăzi; utilitatea ei este însă mai mare decît renumele ei”. John Dee și-a însușit ideile lui Trithemius în materie de cifru, apoi le-a perfecționat — cum atestă manuscrisele sale păstrate la British Museum¹ și la Biblioteca Bodleyană din Oxford² — și le-a pus la dispoziția lui Sir Francis Walsingham, unul dintre cei mai apreciați miniștri ai reginei Elisabeta I, care a organizat un eficient sistem de contrainformații, făcînd o adevărată pasiune pentru cifruri și coduri. Agenții săi secreți urmau o școală specială de criptografie, înființată de el.

Francezii și italienii au intrat și ei foarte curînd în cursa cifrurilor și nu au ră-

mas multă vreme în urma englezilor. Dar, în timp, britanicii deîn întîietatea.

De la începuturile criptografiei, datează și criptograma filozofului și savantului englez Roger Bacon (1214-1294), supranumit „Doctor mirabilis”, rămasă pînă astăzi, la distanță de șapte secole, nedezlegată. Unul dintre cele mai bine informate spirite științifice ale vremii sale, Bacon este primul care a sugerat erorile calendarului iulian și cel care a înțeles și a semnalat punctele vulnerabile ale sistemului lui Ptolemeu. În optică, savantul englez a indicat legile reflexiei și fenomenele refracției și a înțeles și explicat modul de funcționare a oglinzilor sferice. Spirit esențialmente novator, stăpînit de o neostoită curiozitate, Bacon nu a considerat — așa cum se preconiza în epocă — descoperirile științifice încheiate, în numele respectului datorat antecilor, căci antichitatea nu a fost decît tinerețea omenirii. „Știința experimentală nu capătă adevărul din mișcările unor științe superioare. Ștăpina absolută este ea, iar celelalte științe sînt sclavele ei”, scrie Bacon.

F.D.

Ca profesor la Universitatea din Oxford (1251-1257), discipol și prieten al rectorului instituției, Robert Grossetête, Bacon s-a abătut de la programa de învățămînt stabilită, prezentînd studenților teorii rezultate din propriile sale experiențe. Făcînd analiza celor trei izvoare ale cunoașterii, acceptate de epocă — autoritatea (respectiv Biserica), rațiunea și experiența —, Roger Bacon l-a respins pe primul, pe motiv că nu este suficient fără argumentele rațiunii. Cît privește rațiunea, ea poate distinge ceea ce este adevărat de ceea ce este fals numai dacă argumentele sale se bazează pe experiență.

În multitudinea de probleme pe care le-a abordat, filozoful englez a emis ipoteze care au anticipat unele din marile descoperiri de mai tîrziu. În cartea sa *Quaestiones supra libros octos physicorum Aristotelis* (Discuții despre cele opt cărți de fizică ale lui Aristotel), Bacon descrie pentru prima dată lupele ce pot servi la citit, precursoare ale ochelarilor, și demonstrează, printr-o expe-

riență simplă, că arderea nu este posibilă în absența aerului. Protectorul său, Guy de Foulques, devenit papă în 1265, sub numele de Clement IV (1265-1268), îi cere, în 1266, o expunere a doctrinei sale. Astfel Bacon scrie *Communio naturalium*, un tablou al stadiului atins de cunoștințele epocii, pe care îl abandonează, pentru a se dedica lucrării *Opus majus*, destinată tot papei. În 1267, în *Opus tertium* (cea de a treia lucrare), el dă informații despre pulberea neagră preparată din sulf, salpetru și cărbune de lemn.

Prin întreaga sa activitate științifică, în care predomină numeroase elemente materialiste, Bacon a intrat în conflict cu mai marii Bisericii care, nemaiputîndu-i tolera concepțiile avansate, au trecut la măsuri represive. Căte-dra sa de la Oxford este interzisă. Odată cu *Compendium studii philosophiae*, un atac virulent la adresa viciilor și ignoranței clerului, toate scrierile sale sînt declarate suspecte de către maestrul Ordinului franciscanilor, Jérôme de Ascoli. Tezele sale sînt condamnate de ordin, iar Bacon întemnițat într-o mănăstire, unde va rămîne

vreme de 14 ani, din 1277 pînă în 1292, cu puțin timp înainte de a muri.

În închisoare, Bacon nu și-a întrerupt activitatea științifică, pentru care își cheltuise întreaga avere, dar, spre a nu i se înapși condițiile de detenție și a nu i se confiscă și distruge însemnările, a recurs la cifrarea manuscrisului său, folosind un sistem criptografic care va da multă bătaie de cap numeroșilor specialiști de mai tîrziu.

Un bibliofil deconcertat...

Între anii 1584-1588, unul dintre cei mai frecvenți vizitatori ai împăratului Rudolf II, rege al Boemiei și Ungariei (1576-1612), era medicul englez John Dee, cunoscut și ca teolog, matematician și astrolog. În timpul deselor sale deplasări la Praga, unde avea și importante sarcini informative, Dee a împărtășit monarhului multe secrete ale „științelor oculte”, pe care acesta le asculta cu un deosebit interes. Entuziasmat de personalitatea lui Bacon, medicul a povestit de nenumărate ori împăratului despre

conținutul lucrărilor scrise de acesta. Dee, a mers până acolo cu admirația pentru compatriotul său, încît și-a procurat cea mai mare parte din manuscrisele rămase de la el și le-a studiat cu multă luare aminte.

Inspirindu-se din lucrările teoretice de criptologie ale idolului său, Dee, la cererea lui William Cecil¹, a întocmit unele studii despre modalitățile de transformare a unui text clar în text cifrat. Istoricii presupun că manuscrisul lui Bacon, după ce a fost prezentat împăratului Rudolf II de către John Dee, a rămas la Praga, unde îl aflăm în luna august 1666, cînd Johannes Marcus Marci, rector al Universității din Praga, îl trimite fizicianului iezuit german Athanasius Kircher, spre a-l decripta. În scrisoarea de însoțire, Marci îi explică lui Kircher (care publicase cu trei ani mai înainte o carte despre criptografie și încercase decriptarea scrierii egiptene) că manuscrisul a fost cumpărat cu 600 ducăți de la împăratul Rudolf și că aparține „călugărului franciscan Roger Bacon”.

După ce a încercat multă vreme să dezlege această enigmă, îmbătrînit, lipsit de puteri și plictisit de atîta trudă zadarnică, Kircher a predat manuscrisul spre păstrare Colegiului iezuit din Roma. De aici, nu se știe în ce împrejurări, a ajuns la un anticar din Cetatea eternă.

Fascinanta istorie a misteriosului manuscris începe în vara anului 1912, cînd Wilfrid Woynich, un bibliofil din New York, specialist în comerțul cu cărți rare, cumpără un mare număr de documente, la un preț foarte convenabil, de la acest anticar din Roma, ce își lichida prăvălia. La achiziționare, Woynich nu are în vedere nici un criteriu de selecție. Volumele sînt apreciate din ochi, numărate, introduse în saci și transportate în Statele Unite.

¹ Lord Burghley (1520-1598), secretar de stat, apoi ministru de finanțe. A servit drept model lui Shakespeare pentru personajul Polonius din piesa *Hamlet*.

În timp ce le selecta și cataloga, lui Woynich îi atrage atenția o carte nu prea mare (15 x 22 cm) cu coperte groase, destul de uzate și murdare. Senzația de repulsie pe care i-o provoacă îl determină pe bibliofilul american să o dea deoparte, fără a mai vedea despre ce este vorba. Mai tîrziu, răsfoind-o, rămîne surprins cînd constată că marginile celor 208 file ale cărții sînt acoperite cu diverse desene colorate în albastru, roșu închis, galben deschis, maro și, în special, într-un verde foarte viu. El numără zeci de diagrame astrologice și peste 400 desene de plante, unele mai ciudate decît altele, care dau volumului un aspect de ierbar. Între aceste desene este scris, de mină, textul lucrării. El curge lin, uniform, „că și cum cineva l-a copiat de pe un alt text, pentru a-l face cît mai inteligibil. Este posibil ca Bacon să fi încredințat ulterior manuscrisul prietenului său Petru Pelerinul, rugîndu-l să dea lucrării o formă atrăgătoare. Se știe că în secolul XIII arta prezentării cărților atinge un înalt rafinament.

Pe prima pagină se află o însemnare din care reiese că manuscrisul aparține filozofului englez Roger Bacon. Zăbovind în continuare pe această primă pagină, Woynich rămîne intrigat. Nu înțelege nimic din conținut. Mai examinează una, două, trei pagini, dar rezultatul este același. Americanul constată că lucrarea nu este scrisă în nici una dintre cele șase limbi pe care le cunoaște. Studiind mai atent cartea, el stabilește cu certitudine că întreg manuscrisul reprezintă... o criptogramă.

Interesat să afle cum a ajuns acest manuscris la Roma și dacă, într-adevăr, aparține lui Bacon, Woynich efectuează cercetări prin bibliotecile din Londra, Praga, Roma și Viena și descoperă suficiente elemente care atestă originalitatea și valoarea lucrării. La rugămintea lui Woynich, specialiști din diverse domenii de activitate cercetează manuscrisul lui

Bacon. Cu toții stabilesc că autorul a folosit un limbaj necunoscut și declară că nu înțeleg nimic din această lungă înșiruire de cuvinte. Plecînd de la ipoteza că autorul a scris în limba latină sau în engleză, din perioada formării ei, criptanalizii, de pildă, încearcă mai multe variante de decriptare, dar nu reușesc să scoată nici un text inteligibil. La rîndul lor, botanicii și astronomii, cercetînd cu o deosebită atenție sutele de desene ce ornamantau cartea (plante și rădăcini de plante, fenomene de germinație, simboluri astrologice, stele, constelații ș.a.), conchid că, în marea lor majoritate, toate acestea au cite un corespondent în realitatea materială, dar nu există nici o legătură între enigmaticele desene și textul criptografiat ce le însoțește.

...și un profesor de filozofie învins

Tocmai cînd eșecurile veneau unul după altul, în presa americană a apărut un articol în care Theodore Roosevelt jr. (1858-1919), asistent al secretarului de stat pentru marină, aduce elogii unui universitar, pentru tenacitatea și măiestria dovedite în decriptarea unor mesaje cifrate, ce au condus la depistarea și lichidarea unei periculoase organizații de spionaj, care acționase în cadrul marinei militare americane.

După cîteva zile de la apariția acestei știri, Woynich bătea la ușa lui William Romaine Newbold, profesor de filozofie la Universitatea din Pennsylvania, una și aceeași persoană cu cea vizată în articolul lui Roosevelt, și îi încredința prețioasa sa achiziție. După o primă analiză, filozoful american, bun cunosător al istoriei evului mediu, a identificat, pe ultima pagină a manuscrisului, o frază — singura din toată lucrarea — scrisă cu caractere latine obișnuite — care, în „traducerea” filozofului american, însemna „Tu îmi deschizi mai multe porți”. Newbold a pre-

supus, în mod logic, că prin această frază Bacon a vrut să atragă atenția posterității că la cifrarea manuscrisului său a folosit mai multe sisteme criptografice, „mai multe porți”. Principalele întrebări care se ridicau după această descoperire erau: care sînt aceste sisteme, unde se termină unul și unde începe celălalt? După ce a echivalat simbolurile criptogramei cu literele alfabetului latin, Newbold a obținut primele rezultate, dînd la iveală următorul text clar:

„26 februarie 1273. Regele Eduard¹ a ordonat clerului să facă o anchetă în legătură cu cauzele răscoalei nobililor. Clerul, care la început s-a supus poruncii regelui, a trebuit să renunțe mai tîrziu la efectuarea acesteia, în urma ostilităților întîmpinate din partea răsculaților, care ocupaseră Oxfordul. În timp ce conducătorii rebelilor țineau discursuri înflăcărâte, s-a auzit o puternică bubuitură, care i-a înspăimîntat atît de tare, încît au luat-o la fugă, crezînd că s-a deschis iadul și demonii au ieșit din el”. Istoria Angliei confirmă, într-adevăr, că regele Eduard I ar fi ordonat o asemenea anchetă în anul 1273, în urma căreia ar fi avut loc și un proces politic intentat nobililor răzvrătiți.

Încurajat de acest prim succes, universitarul din Pennsylvania a vrut să aplice aceeași metodă de decriptare și altor pagini, dar criptograma n-a mai vrut să cedeze. Newbold a încercat o nouă decriptare, avînd ca punct de plecare o cheie despre al cărei mod de obținere n-a vorbit niciodată.

În luna aprilie 1921, într-o comunicare făcută în fața Societății americane de filozofie, savantul a încercat să demonstreze, pe baza rezultatelor obținute, că Roger Bacon a fost cel mai mare om de știință al tuturor timpurilor. Lui i s-ar datora descoperirea celebrei Nebuloase Extra-

galactice din constelația Andromeda, identificarea celulelor biologice, teoria că la baza formării tuturor celulelor stă unirea ovulului cu spermatozoidul, construirea microscopului și a telescopului. Pentru a demonstra această aserțiune, Newbold a redat următoarea frază din textul decriptat: „Într-o oglindă concavă, am văzut o stea în formă de melc... situată între constelația Pegasus și Nebuloasa Andromeda și capul constelației Cassiopeea”.

Comunicarea profesorului Newbold a stîrnit senzație în lumea științifică. Mulți savanți, deși aveau îndoieli în ceea ce privește calitățile de criptanalist ale călugărului filozof, au acceptat explicațiile prezentate. În 1926, Newbold a murit. Roland Grubb Kent, prietenul și colegul său de universitate, fiind în posesia tuturor însemnărilor sale, a publicat, în 1928, cartea *Cifra lui Roger Bacon*. Filozoful francez Etienne Gilson, unul dintre cei 40 „nemuritori” ai Academiei franceze, și Raoul Carton, specialist în cercetarea operei lui Bacon, deși dezorientați de metodele folosite de colegul lor american, i-au acceptat fără rezerve concluziile.

Trei ani mai tîrziu, căpitanul în rezervă John M. Manly, care lucrase cu mulți ani în urmă în Serviciul de decriptare al armatei americane, a publicat o suită de articole, unde demonstra că este imposibil de acceptat rezultatele obținute de Newbold, metodele lui de decriptare neavînd un suport științific. Multe dintre expresiile textului, clar obținute în acest mod, aveau două, trei sau chiar mai multe accepțiuni, autorul decriptării reținîndu-le numai pe cele care contribuiau mai mult la clarificarea ideii pe care mergea el. Or, trebuie reținut că orice decriptare poate fi considerată științifică numai dacă îndeplinește două condiții, și anume: a) textul clar obținut să aibă un înțeles, deci să fie comprehensibil; și b) textul clar obținut să fie unic, în afara oricărei ambiguități.

Odată cu această intervenție, s-a așternut o tăcere adîncă asupra acestei enigme, pînă în anul 1944, cînd colonelul W.F. Friedman din Ministerul de război al S.U.A. a încredințat fotocopia mult discutatului manuscris unui grup de criptanalști militari, format din lingviști, matematicieni, botaniști și astronomi. Din păcate însă, rezultatele preliminare ale acestor cercetări n-au făcut decît să adîncească misterul. Friedman a ajuns la concluzia că textul a fost scris într-o limbă artificială, autorul asigurînd fiecărei litere din alfabetul latin anumite simboluri, cu care a operat apoi cifrarea. Împreună cu criptanalistul John H. Tiltman, colonelul Friedman a supus aceste ipoteze unui computer tip RCA-301. Rezultatele nu au fost prea îmbucurătoare. Din acest motiv, nu au fost date publicității.

Woynich a murit în 1930. Soția sa, Ethel, a depus manuscrisul spre păstrare pentru 30 ani la Guaranty Trust Company din New York. După expirarea termenului, i-a vîndut lui Hans P. Kraus, un negustor de cărți rare din marea metropolă americană. În 1962, Kraus anunța că oferă spre vînzare, pentru suma de 160 000 dolari, o carte „pe care nimeni n-o poate citi”, adăugînd apoi că, „în momentul cînd se va găsi cineva s-o decripteze, valoarea cărții se va ridica la peste un milion de dolari”. Ce surprize va oferi oare prețiosul manuscris care, în acești ultimi 70 ani, a învins cele mai scîlțipitoare minți din arsenalul criptologiei mondiale? E posibil să aflăm că Roger Bacon i-a devansat cu mult pe alți celebri savanți ai lumii în descoperirea unor fenomene și enunțarea unor legi la fel de celebre, că acest călugăr franciscan a stîrbit, după atîtea secole, gloria unui Galilei, unui Newton, unui Kepler. După cum e posibil să aflăm că lucrarea în sine are o valoare pur documentară, aurită, e drept, de trecerea timpului, de legendă și mister.

¹ Regele Eduard I (1272-1307), primul rege englez care a guvernat cu ajutorul reprezentanților stărilor, a ținut piept tendințelor de independență ale feudaților laici.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

DESCOPERIRE

Ing. M. BALĂIANU, din București, ne semnalează descoperirea unor vestigii arheologice pe teritoriul comunei Dîlști, jud. Dolj. Printre acestea, ceramică și urme de locuințe din sec. X-VI Le.n., o necropolă daco-romană, o necropolă medievală etc. Ele atestă existența pe meleagurile comunei Dîlști de cca. 2.500 ani.

Vestigii arheologice scoase la lumină au fost predate Muzeului Olteniei din Craiova și ele au, după cum aprecia dr. Luchian Deaconu, directorul muzeului, „o importanță deosebită pentru cunoașterea evoluției societății românești în această zonă”.

MUZEU ȘCOLAR

Prof. ILIE IONESCU, din București, ne scrie despre un interesant muzeu de istorie școlar: acela al Liceului „Dimitrie Bolintineanu” din Capitală, liceu în cadrul căruia își desfășoară activitatea didactică. Muzeul reunește mărituri istorice ilustrative pentru marile epoci din istoria mult milenară a poporului român. Între acestea, fragmente de ceramică din epoca bronzului și a fierului, unele provenite din așezările de la Sarmizegetusa și Roma, precum și de la Histria, un fragment de capitel și un altul ceramic cu sigiliul Legiunii XI Claudia.

Între exponatele originale ce pot fi văzute în vitrinele muzeului se numără Proclamația adresată țării de Alexandru Ioan Cuza la 5 ianuarie 1859 și un exemplar din Monitorul, Jurnal oficial al Principatelor Unite Române, din 1/13 decembrie 1864, ce cuprinde legea pentru instituirea unei Case de depuneri și consemnății. Constituția partidului politic al proletariatului român este evocată de un număr al ziarului Munca din 11 aprilie 1893,

care conține programul P.S.D.M.R., rezoluțiile adoptate la congresul de constituire, precum și manifestul de 1 Mai al muncitorilor români.

Alte documente evocă fapte și oameni din timpul Războiului de Independență sau al celui din 1916-1918, momente din lupta comuniștilor pentru o lume mai bună, împotriva fascismului, precum și fapte eroice săvârșite de ostași și populație civilă în războiul antihitlerist. Astfel, un Ordin al ministrului de război (nr. 14 din 30 octombrie 1944) cinstește faptele de vitejie săvârșite între 25 august și 2 septembrie 1944 de o echipă de muncitori ai Uzinei „Rogifer” din Brașov (supranumită, de atunci, „Bateria albastră”, Magazin istoric, nr. 8/1974).

În imagine, un colț din muzeul liceului bucureștean.

15 948 PAGINI

Pensionarul ROMAN MIHĂESCU, din Timișoara, ne trimite o suită de bilanțuri statistice, pe marginea celor 201 numere ale revistei, apărute în intervalul aprilie 1967-decembrie 1983, exprimându-și, și sub această formă, sentimentele de stimă, prețuire, atașament și fidelitate față de Magazin Istoric.

Reținem din bilanțul întocmit de cititorul nostru, pentru cele 201 numere: Din aprilie 1967 până în decembrie 1983, inclusiv, revista a apărut într-un total general de 15 948 pagini. La acestea se mai adaugă și cele 804 pagini cu Planșele noastre.

În primele 201 numere ale revistei au fost publicate peste 3 300 articole, marea majoritate de istorie românească, dar și multe de istorie universală. Numărul autorilor care au semnat în paginile revistei depășește, după calculele corespondentului nostru, cifra de 1 600.

NEPLĂCERI REZOLVATE

Cititorii MANOLE STOICA, din com. Bertești de Jos, jud. Băila, VASILE HARGALOS, din com. Corod, jud. Galați, GRIGORE I. ZĂGREAN, din com. Șieu-Magheruș, jud. Bistrița-Năsăud, IOAN V. NECHITA, din com. Siretel, jud. Iași, BELA LIBERMAN, din Brașov, EUGEN POPESCU, din com. Grăniciești, jud. Suceava, EUGEN V. MAZILU, din com. Davi-dești, jud. Argeș, DRAGOMIR MĂGIRESCU, din sat Grigoreni, com. Scortani, jud. Bacău, IOAN ANESCU, din com. Văriaș, jud. Timiș, PANDELE BALESCU, din Constanța, ne-au reamintit neprimirea la timp a abonamentului la revistă. Ca și în alte nedreptăți asemenea ocazii, ne-am adresat Direcției generale a poștelor și telecomunicațiilor, din cadrul Ministerului transportului și telecomunicațiilor, care ne-a comunicat rezolvarea tuturor acestor sesizări.

Astfel, la intervenția redacției și cu colaborarea operativă a forurilor de resort, cititorii de mai sus și-au recuperat exemplarele ce le lipseau din colecție. Cităm din scrisoarea învătătorului GRIGORE ȘERBĂNOIU, din com. Pleștița, jud. Dolj: Numai datorită intervenției dumneavoastră am primit numărul ce-mi lipsea. Vă mulțumesc din suflet. Mulțumiri pe care, la rîndul nostru, le transmitem forurilor în drept, cu care colaborăm în cele mai bune condiții.

ÎN LOC DE...

În Magazin Istoric nr. 1/1985, p. 55, paranteza din rândurile 9-10, din partea de sus a coloanei din dreapta, se va citi corect: astăzi oraș pe teritoriul Marocului la Marea Mediterană — posesiune spaniolă.

CERERI ȘI OFERTE

ALEXANDRINA BUTURUGĂ, str. Petru Vulcan, nr. 17, Constanța, solicită: nr. 4-8/1968.

PETRU STUPARIU, str. Mîstretului, nr. 4, Iași, solicită: colecția 1970-1978; nr. 2-6, 11, 12/1981; 1-4, 6-10, 12/1982; 1-12/1983; 2-9/1984.

SIMONA NAGI, cartier Banat, bl. B 16, sc. D, ap. 1, Pitești, solicită: nr. 1-3/1967; 1-4, 6/1968; 8/1974; 11/1981; 1, 3, 4, 7/1982; oferte: nr. 1, 3, 5-8/1976; 8-11/1972; 9/1978; 12/1979; 6/1980.

DELIA RĂCHITAN, str. Traian, nr. 218, Drobeta-Turnu Severin, solicită: nr. 1-9/1967; 12/1973; oferte: nr. 6, 9, 11, 12/1975; 1, 5/1976; 6/1978; 3/1981.

VALI DIMITRESCU, str. Podgoriilor, bl. 11, sc. B, ap. 16, Tulcea, solicită: nr. 3-4/1971; 5/1973; 3/1978; 7, 12/1980; oferte: nr. 7-8/1969; 1, 5, 6, 7, 11, 12/1970; 7, 10/1971; 1, 5-8/1972; 6/1973; 11/1976; 5/1980; 2/1984.

IOAN ONIȘOR, com. Bătești, nr. 77, jud. Timiș, solicită: nr. 1, 3/1967; 1-7, 12/1970; 1-6, 8-11/1975; 5-6, 12/1979; 1-6, 12/1981; 8-10/1982; 1-5, 10-12/1983; 1, 2/1984.



CONTENTS (Romanian History) S. Lache Romanian Revolution in Action: August 1944-March 1945

● R. Eeonomu The Defence of Horea ● I.C. Chițimia Literary Historian Nicolae Cartojan (1883-1944) ● S. Sanie The Remarkable Astronomical Knowledge of the Getae-Dacians ● G. Zaharia, I. Cupșa, T. Popescu-Traciopone The Romanian Forces in Combat for the Liberation of Czechoslovakia ● V. Moisuc 1920: A Revisionist Diplomatic Hoax and Its Political Background ● M.C. Stănescu 1936: A Unanimous Anti-Revisionist Rebuff ● I. Bodea Stopping over at Burgs and Castles ● A. Rădulescu Imperial Roman Statues at Tomis (Constanța) ● The XVth ICHS: S.L. Tikhvinski (USSR) ● In Bucharest 50 Years ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) St. Lache La révolution roumaine en action: août 1944-mars 1945

● R. Eeonomu La défense de Horea ● I.C. Chițimia L'historien littéraire Nicolae Cartojan (1883-1944) ● S. Sanie De remarquables connaissances astronomiques chez les Gétos-Daces ● Gh. Zaharia, I. Cupșa, T. Popescu-Traciopone Les troupes roumaines dans les luttes pour la libération de la Tchécoslovaquie ● V. Moisuc 1920: Un faux diplomatique révisionniste et ses dessous politiques ● M.C. Stănescu 1936: Une réplique antirévionniste unanime ● I. Bodea Bourgs et châteaux ● A. Rădulescu Statues impériales romaines à Tomis (Constanța) ● Le XVe CISH: S.L. Tikhvinski (URSS) ● A Bucarest il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Ш. Лакс Румынская революция в действии: август 1944 г.-март 1945 г.

● Р. Економу Защита Хории ● И. К. Кицимия Николае Картожан — историк литературы (1883-1944) ● С. Санье Выдающиеся знания гето-даков в области астрономии ● Г. Захария, И. Купша, Т. Попеску-Трациопоне Румынские войска в боях за освобождение Чехословакии ● В. Моисук 1920: Ревизионистская дипломатическая фальшь и её политическая подоплёка ● М. К. Стăнеску 1936. Единодушный отпор ревизионизму ● И. Бодя Остановки в городах и замках ● А. Рăдулеску Римские имперские статуи в г. Томы (Констанца) ● XV-й МКН: С. Л. Тихвинский (СССР) ● В Бухаресте 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) St. Lache Die rumänische Revolution in Aktion: August 1944-März 1945

● R. Eeonomu Horeas Verteidigung ● I.C. Chițimia Der Literaturhistoriker Nicolae Cartojan (1883-1944) ● S. Sanie Bemerkenswerte astronomische Kenntnisse der Geto-Daker ● Gh. Zaharia, I. Cupșa, T. Popescu-Traciopone Die rumänischen Truppen in den Kämpfen für die Befreiung der Tschechoslowakei ● V. Moisuc 1920: Eine revisionistische diplomatische Fälschung und seine politische Unterlage ● M.C. Stănescu 1936. Eine einhellige anti-revisionistische Replik ● I. Bodea Kurze Aufenthalte in Burgen und Schlössern ● A. Rădulescu Statuen römischer Kaiser in Tomis (Konstanza) ● Der XV. IKGW: S.L. Tichvinski (UdSSR) ● In Bukarest vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumana) St. Lache La revolución rumana en acción: Agosto de 1944-Marzo de 1945

● R. Eeonomu La defensa de Horea ● I.C. Chițimia El historiador literario Nicolae Cartojan (1883-1944) ● S. Sanie Notables conocimientos astronómicos de los geto-dacios ● Gh. Zaharia, I. Cupșa, T. Popescu-Traciopone Las tropas rumanas en los combates para la liberación de Checoslovaquia ● V. Moisuc 1920: un falso diplomático revisionista y su substrato político ● M.C. Stănescu 1936. Una unánime réplica antirrevionista ● I. Bodea Altos en burgos y castillos ● A. Rădulescu Estatuas imperiales romanas en Tomis (Constanța) ● El XVº CISH: S.L. Tihvinski (URSS) ● En Bucarest hace 50 años

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prsfr.

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100.

REDACȚIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan

TEHNOREDATOR : Anton Tănase

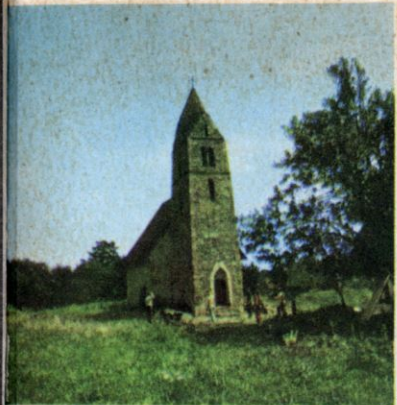
CORECTURA : Georgeta Apreotesel,

Constanța Avram

PREZENTAREA ARTISTICA : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la oraș și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

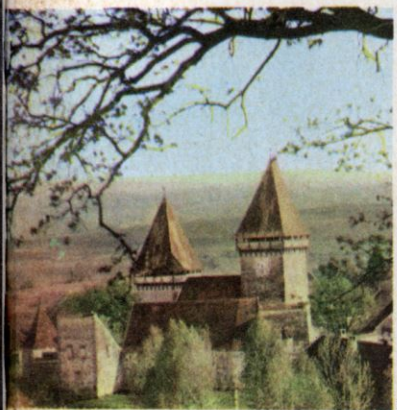
Tiparul executat la Combinatul "poligrafic „Casa Scintei” — București



1



2



3



4



5



6

